

Archeologische kroniek van de provincie Utrecht over de jaren *1980-1984*

W. J. van Tent, provinciaal archeoloog van Utrecht

Archeologische kroniek van de
provincie Utrecht
over de jaren
1980-1984

W. J. van Tent,
provinciaal archeoloog
van Utrecht

Provinciale Archeologische Kroniek is een uitgave van de Stichting Publikaties Oud-Utrecht (SPOU), een (dochter) van de Vereniging Oud-Utrecht, die zich ten doel stelt publikaties te verzorgen betreffende oudheidkunde in de stad en de provincie Utrecht in de ruimste zin van het woord.

Uitgave: mei 1988, nr. 1

Stichting Publikaties Oud-Utrecht
Alexander Numankade 199
3524 VM Utrecht
Telefoon: 030-736659

I. Inleiding

De laatste volledige archeologische kroniek van de provincie Utrecht, over de jaren 1970-1971, werd gepubliceerd in het Maandblad Oud-Utrecht van 1976. Over de jaren daarna is door de provinciaal archeoloog gerapporteerd in de Jaarverslagen van de ROB en in de verslagen aan het Provinciaal Bestuur. Deze zijn echter moeilijk toegankelijk en bevatten bovendien veel details over administratieve werkzaamheden, die niet interessant zijn voor de louter archeologisch geïnteresseerde lezer. Besloten is daarom de draad van een meer publieke verslaglegging weer op te vatten. Het resultaat is deze kroniek, over de jaren 1980-1984.

Het feit, dat de kroniek begint bij 1980, en niet, zoals men zou verwachten, bij 1972, vraagt om een verklaring. Het betekent niet dat de jaren 1972-1979 worden vergeten! Het is de bedoeling, dat ook zij - in misschien iets beknoptere vorm - in een kroniek worden verwerkt. Voorbereidingen daartoe zijn reeds getroffen. Het leek echter zinvol om de inhaalmanoeuvre te laten beginnen bij een recentere periode, die nog vers in het geheugen ligt. Bovendien heeft juist in deze periode een serie grootschalige opgravingen plaats gevonden, die onze kennis van de Utrechtse archeologie op vele punten heeft uitgebreid. Het is van belang, dat de mensen, die in de archeologie van de provincie zijn geïnteresseerd, zo spoedig mogelijk van de resultaten van dit onderzoek kennis kunnen nemen.

Overigens dient men wel te beseffen, dat een kroniek als deze zijn beperkingen heeft. De provinciaal archeoloog wil in dit verband nog eens herhalen wat hij in de inleiding bij de kroniek 1970/71 al had geschreven: "....(een kroniek heeft de functie) van een summier overzicht, niet, althans niet in de eerste plaats, van een definitieve publikatie van vondsten en onderzoekingen. Alleen wanneer het gaat om een enkele geïsoleerde vondst, of om een zeer klein onderzoek, kan een uitgebreidere behandeling elders achterwege blijven. In alle andere gevallen dienen de korte berichten in de kroniek slechts ter signalering; voor serieus geïnteresseerden wijzen zij bovendien de weg hetzij naar een meer gedetailleerde publikatie, hetzij naar de documentatiegegevens van de ROB, te Amersfoort, of van het Provinciaal Depot, te Utrecht". Uiteraard moeten met name de verslagen van de grote opgravingen als zeer voorlopig worden beschouwd. Een verdere en meer diepgaande bestudering van de gegevens, die zij hebben opgeleverd, kan zeker nog wijzigingen brengen in de ideeën en inzichten, die in deze kroniek naar voren worden gebracht.

De stad Utrecht zal in deze kroniek niet worden besproken, daar de stadsarcheoloog van Utrecht, drs. T.J. Hoekstra, al jaren een eigen stedelijke kroniek verzorgt. De stad Amersfoort heeft nog wel een plaats, maar slechts tot en met 1983. Voor de rapportage over de gebeurtenissen vanaf 1984 zal de in het begin van dat jaar aangestelde stadsarcheoloog, drs. M. Krauwel, zorg dragen.

Indien niet anders vermeld, zijn de foto's en tekeningen in de kroniek door medewerkers van de ROB gemaakt. Het verschijnen van de kroniek is mogelijk gemaakt door de medewerking van de Vereniging Oud-Utrecht en de financiële bijdrage van het Provinciaal bestuur. Tenslotte wil de provinciaal archeoloog hartelijk dank zeggen aan allen, die aan de totstandkoming van deze kroniek hebben meegewerkt. Hij denkt daarbij ook aan de Utrechtse amateur-archeologen: aan hen is deze kroniek wel heel in het bijzonder opgedragen.

11. Bijzondere gebeurtenissen

Tentoonstellingen

Van 28 november tot en met 11 december 1980 werd in het gebouw 'Aan de Vork' te Odijk (gem. Bunnik) de tentoonstelling 'Boeren en soldaten' gehouden (Afb. 1). Het initiatief tot deze tentoonstelling werd genomen door de Culturele Raad Bunnik. De provinciaal museumconsulent, drs. A.L. Jordens, en de provinciaal archeoloog namen de voorbereiding en de inrichting voor hun rekening, daarbij overigens geassisteerd door medewerkers uit de omgeving. Bij de educatieve begeleiding waren studenten van de Pedagogische Akademie St. Jozef te Zeist behulpzaam.

Het onderwerp van de tentoonstelling werd gevormd door vondsten uit Odijk (opgraving 1979) en Vechten (opgraving 1969/70 en uit particulier bezit). Bovendien werden werkstukken betreffende de Romeinse tijd getoond, gemaakt door kinderen van een basisschool in Odijk. In twee weken tijd werden ongeveer duizend bezoekers genoteerd! Begin 1981 verhuisde de tentoonstelling naar het Streekmuseum Rhenen.

In 1982 was de provinciaal archeoloog behulpzaam bij het inrichten van twee kleine tentoonstellingen van archeologisch materiaal uit het Kromme Rijngebied. De eerste vond plaats in juni, in het hoofdgebouw van de SOL. Hij was voorbereid en opgezet door studenten van deze instelling. De tweede tentoonstelling, van opgravingsvondsten van Houten-Doornkade, werd op 6 oktober gehouden in de Catherijnehof te Utrecht, de thuisbasis van de bij de opgraving werkzame arbeiders. Op verzoek van de heer Van Ommeren, arts te Elst (U), richtte de provinciaal archeoloog in juli 1984 een vitrine in met vondsten van de opgraving Elst 1981 in het gezondheidscentrum in die plaats. Het is de bedoeling, dat deze kleine tentoonstelling enige tijd zal blijven bestaan om aan de belangstelling van de Elstenaren voor wat er op hun grondgebied is opgegraven tegemoet te komen.

Afb. 1
Kijkje op de tentoonstelling 'Boeren en soldaten', gehouden in het gebouw 'Aan de Vork' te Odijk (gem. Bunnik) in 1980.

Op 24 november 1981 werden in het museum te Wijk bij Duurstede een nieuw samengesteld diaklankbeeld en de daarvoor aangeschafte projectie-apparatuur plechtig in gebruik genomen. De financiële mogelijkheid daartoe was geschapen door een grote subsidie van het Comité Zomerzegels. Het diaklankbeeld werd vervaardigd door D.N.Letema, grafisch ontwerper, met hulp van mevrouw Jordens en de provinciaal archeoloog. De onderwerpen, die in het klankbeeld worden behandeld, zijn de geschiedenis van de stad Wijk, de techniek van het opgraven en de in het museum tentoongestelde zaken.

Ook door anderen dan de provinciaal archeoloog werden in de verslagperiode archeologische tentoonstellingen in de provincie ingericht. Een uitputtende opsomming daarvan is onmogelijk. De provinciaal archeoloog beperkt zich tot het noemen van een paar tentoonstellingen, die werden ingericht door amateur-archeologen of -historici:

1982:

'De Eem en Eembrugge', in kasteel Groeneveld te Baarn, ingericht door de historische kring Baerne;

1983:

'2000 Jaar oud Nieuwegein', in het gebouw van de ABN te Nieuwegein, ingericht door de historische kring Nieuwegein (ter gelegenheid van de tentoonstelling verscheen een boekje met dezelfde titel);

1984:

'Boer en Romein', in de openbare bibliotheek te **IJsselstein**, ingericht door R.J. Ooyevaar, correspondent van de ROB te IJsselstein, en enkele medewerkers.

Diversen

Eén van de heugelijkste gebeurtenissen in de verslagperiode was, dat aan mevrouw Ch.H. Delfin, correspondent van de ROB te Eist (U), in juni 1983 de zilveren anjer werd uitgereikt. Zij kreeg deze onderscheiding vanwege haar langjarige belangrijke en belangeloze werk als amateur-archeoloog. Op deze plaats nog eens hartelijk gefeliciteerd met deze wel-verdiende beloning! Een ander heugelijk feit was de aanstelling, in het begin van 1984, van een stadsarcheoloog van Amersfoort. De nieuwe functionaris, drs.M. Krauwer, viel met haar neus in de boter: zij werd meteen belast met de leiding van de grote opgraving op het terrein van de voormalige markthal. De provinciaal archeoloog wenst mevrouw Krauwer sterkte bij haar arbeidsintensieve baan en spreekt de hoop uit (een hoop, die inmiddels allang is gerealiseerd) op een goede samenwerking.

Tenslotte wil de provinciaal archeoloog op deze plaats (ergens anders kon hij de mededeling eigenlijk niet onderbrengen) nog melden, dat in 1984 het kaartblad 39 West en Oost is verschenen van de Geologische Kaart van Nederland, schaal 1:50.000. Hoofdstuk 9 van de Toelichting bij dit kaartblad, over de archeologie van het gebied, is van de hand van de provinciaal archeoloog.

111. Chronologisch schema; Verklaring van enkele termen

De Nederlandse archeologie wordt onderverdeeld in de volgende periodes:

- de oude Steentijd (Paleolithicum), tot 8000 v.Chr.,
- de midden-Steentijd (Mesolithicum), 8000 - 5300 v.Chr.,
- de jonge Steentijd (Neolithicum), 5300 - 2100 v.Chr.,
- de Bronstijd, 2100 - 700 v.Chr.,
- de IJzertijd, 700 v.Chr. - 0,
- de Romeinse tijd, 0 - 400 n.Chr.,
- de Volksverhuizingstijd, 400 - 500 n.Chr.,
- de vroege Middeleeuwen, 500 - 900 n.Chr.,
 onderverdeeld in:
 - de Merovingische tijd, 500 - 750 n.Chr.,
 - de Karolingische tijd, 750 - 900 n.Chr.,
- de latere Middeleeuwen, 900 - 1500 n.Chr.,
- de nieuwe tijd, na 1500 n.Chr.

Steen-, Brons- en IJzertijd zijn genoemd naar de materialen, die in die periodes werden gebruikt voor de vervaardiging van werktuigen en wapens. Brons is een mengsel van koper en tin.

In deze kroniek is geprobeerd vreemde termen zo veel mogelijk te vermijden. Aan het gebruik van een paar vaktermen viel echter niet te ontkomen. Zij worden in deze paragraaf verklaard.

Van huisplattegronden wordt vaak gezegd, dat zij een-, twee-, drie-, of zelfs vierschepig zijn. Dit slaat op het aantal delen, waarin de binnenruimte van het huis in de lengterichting wordt verdeeld door rijen palen. In het inwendige van een *eenschepig* huis bevinden zich geen palen, zodat de binnenruimte één en ongedeeld is. Een *tweeschepig* huis is in de lengterichting in tweeën gedeeld, meestal door een rij palen, die de nok van het dak dragen. Het inwendige van een *drieschepig* huis wordt in drieën gedeeld door twee rijen palen, meestal gegroepeerd in jukken, die een dakdragende functie hebben. Bij een *vierschepig* huis staat tussen de palen van elk juk nog een derde paal, die meestal als extra ondersteuning van de nok dient. Binnen één en hetzelfde gebouw kunnen verschillende constructies voorkomen: wij spreken dan van bij voorbeeld een gemengd een- en tweeschepig huis.

Een *spieker* is een graanschuur, waarvan de - verhoogde - vloer rust op vier of meer zware palen. De vloer is verhoogd om twee redenen: het graan blijft droog, omdat de lucht onder de vloer dan kan cirkuleren, en het is niet zo gemakkelijk bereikbaar voor ongedierte.

Het hout zelf van de palen, die eens onderdeel waren van huizen en spiekers, is meestal volledig vergaan. Tijdens een opgraving vinden wij er alleen donkere verkleuringen in de grond van terug, de zogenaamde paalkuilen. Het zijn de sporen van de kuilen, die zijn gegraven om de palen in te zetten, en die daarna weer zijn dichtgegooid met grond, die anders (meestal donkerder) van kleur is dan de omgevende ongeroerde grond. Een enkele keer kan de plaats van de eigenlijke paal worden herkend als een nog iets donkerder gedeelte binnen zo'n paalkuil. Dit donkere gedeelte noemen wij paalgat. Paalkuilen worden op de tekeningen van gebouw-plattegronden in deze kroniek aangegeven als donkere vlekken; eventueel zichtbare paalgaten worden door een wit cirkeltje van de paalkuil gescheiden, of als een wit rondje ingetekend.

Tijdens een opgraving worden paalkuilen 'gecoupeerd' (verticaal 'doorgesneden') om de diepte te bepalen en andere gegevens te verkrijgen. Op foto's van huisplattegronden, genomen in het veld, vertonen de paalkuilen zich daarom soms als halfronde gaten. Ook dergelijke foto's zijn in deze kroniek opgenomen.

Een enkele keer blijft hout wèl bewaard, namelijk als het niet in aanraking komt met zuurstof. Dit is vaak het geval bij de onderste delen van de tonnen, die in veel periodes werden gebruikt als schachtbeschoeiing in waterputten, en wel doordat zij tot onder de grondwaterspiegel reikten. Een goed voorbeeld geeft *Afb. 10*.

Het zijn trouwens niet alleen de paalkuilen, die tijdens een opgraving als donkere verkleuringen zichtbaar worden, maar ook allerlei andere vroeger gegraven kuilen en greppels. Ook zij zijn weer opgevuld (dicht gegooid, of vanzelf dichtgeslibd) met grond, die meestal donkerder van kleur is dan de omgevende ongeroerde grond. Op deze manier ontstaan donkere vlekken en stroken, z.g. 'grondsporen', die ons veel kunnen vertellen over menselijke activiteiten in het verleden.

In de kroniek worden een enkele keer benamingen voor bepaalde aardewerksoorten gebruikt. (Veluwe) *klokbekers*, zo genoemd op grond van hun vorm, zijn een bepaald type aardewerk uit het Neolithicum. *Hilversum-* en *Drakestein-*aardewerk dateren uit de Bronstijd; zij zijn genoemd naar de oorspronkelijke vindplaatsen. *Terra sigillata* (= 'gestempelde aarde') is Romeins luxe-aardewerk, rood van kleur en soms versierd. Om de verschillende vormen ervan te kunnen onderscheiden zijn deze genummerd; vorm 18 is bij voorbeeld een bord, vorm 27 een bakje met ingesnoerde wand. *Terra nigra* (= 'zwarte aarde') en *gevernist* en *ruwwandig* aardewerk dateren eveneens uit de Romeinse tijd. *Badorf-aardewerk* is vroeg-Middeleeuws, *Pingsdorf-*, *Andenne-* en *Paffrath-aardewerk* horen thuis in de middenperiode van de Middeleeuwen. Al deze types zijn genoemd naar pottenbakkerscentra, waar zij werden vervaardigd. Twee soorten ornament op aardewerk worden in de kroniek vermeld, die aangebracht met een *wikkeldraadstempel* en die met een *radstempel*. Het eerste is een met dun koord omwikkeld staafje, het tweede een roterend wielje met uitsteeksels; het eerste werd gebruikt in de vroege Bronstijd, het tweede was met name populair in de vroege Middeleeuwen (maar werd daarvoor en daarna ook wel gebruikt).

Een *artefact* is een door mensen gemaakt voorwerp. *Eenfibula* (meervoud: *fibulae*) is een mantelspeld; hij werkt ongeveer als onze moderne veiligheidsspeld. *Kr.inggrep(pel)-urnenvelden* zijn grafvelden uit de late Bronstijd en/of de vroege IJzertijd. De resten van de gecremeerde doden werden er in urnen bijgezet, vaak onder lage heuveltjes met een greppeltje ('kringgrep(pel)') er omheen. *Limes* betekent grens (van het Romeinse rijk; in ons land gelegen langs de Rijn).

IV. Afkortingen

Afk.	Omschrijving
AWN	Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland
BAI	Biologisch-Archeologisch Instituut, Groningen
BKNOB	Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond
BROB	Berichten van de ROB
IPP	Instituut voor Prae- en Protohistorie, Amsterdam
KPK	Koninklijk Penningkabinet, Leiden
NJBG	Ned. Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis
OMROL	Oudheidkundige Mededelingen uit het ROL te Leiden
PUG	Provinciaal Utrechts Genootschap van Kunsten en Wetenschappen
RGD	Rijks Geologische Dienst
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
ROL	Rijksmuseum van Oudheden, Leiden
SOL	Stichting Opleiding Leraren, Utrecht
Whm	Westerheem (tijdschrift van de AWN)

V. Grotere onderzoeken; publikaties

In dit hoofdstuk worden de grote opgravingen behandeld, die in de verslagperiode hebben plaats gevonden, en wel alfabetisch geordend naar plaats of streek.

Elst (gem. Rhenen)

Op 28 januari 1981 brachten mevrouw Ch.H. Delfin, correspondent van de ROB, en de provinciaal archeoloog een bezoek aan het terrein, genaamd 't Woud. Op dat moment waren daar rioleringswerkzaamheden aan de gang in verband met de bouw van enkele rijen woningen. In het verleden was er wel eens een scherf aan het oppervlak gevonden, zodat het raadzaam leek in ieder geval even een blik in de sleuven te werpen. Dit 'even kijken' is uiteindelijk uitgegroeid tot een onderzoek van enige maanden. Reeds spoedig werden namelijk in de bak van de graafmachine aardewerkscherven en resten van gecremeerd bot waargenomen: duidelijke aanwijzingen voor de aanwezigheid van een grafveld. Het karakter van de scherven maakte een datering in de vroege Middeleeuwen waarschijnlijk. Enkele dagen van intensief overleg met het gemeentebestuur van Rhenen volgden. Gelukkig bleek, dat er gelegenheid voor onderzoek was, voordat met de woningbouw werd begonnen en ook nog tijdens de eerste fase daarvan. Het onderzoek ving aan op 1 februari 1981 en duurde tot en met 25 mei van hetzelfde jaar. De wetenschappelijke leiding had de provinciaal archeoloog, daarbij geassisteerd door C.M. Blommesteijn, destijds assistent bij de ROB. De technische leiding lag in handen van R.E. Lutter en F. van Kregten, beiden van de ROB. Tenslotte wil de provinciaal archeoloog op deze plaats het gemeentebestuur van Rhenen en Aannemingsmij. Verboko te Veenendaal hartelijk dank zeggen voor hun medewerking.

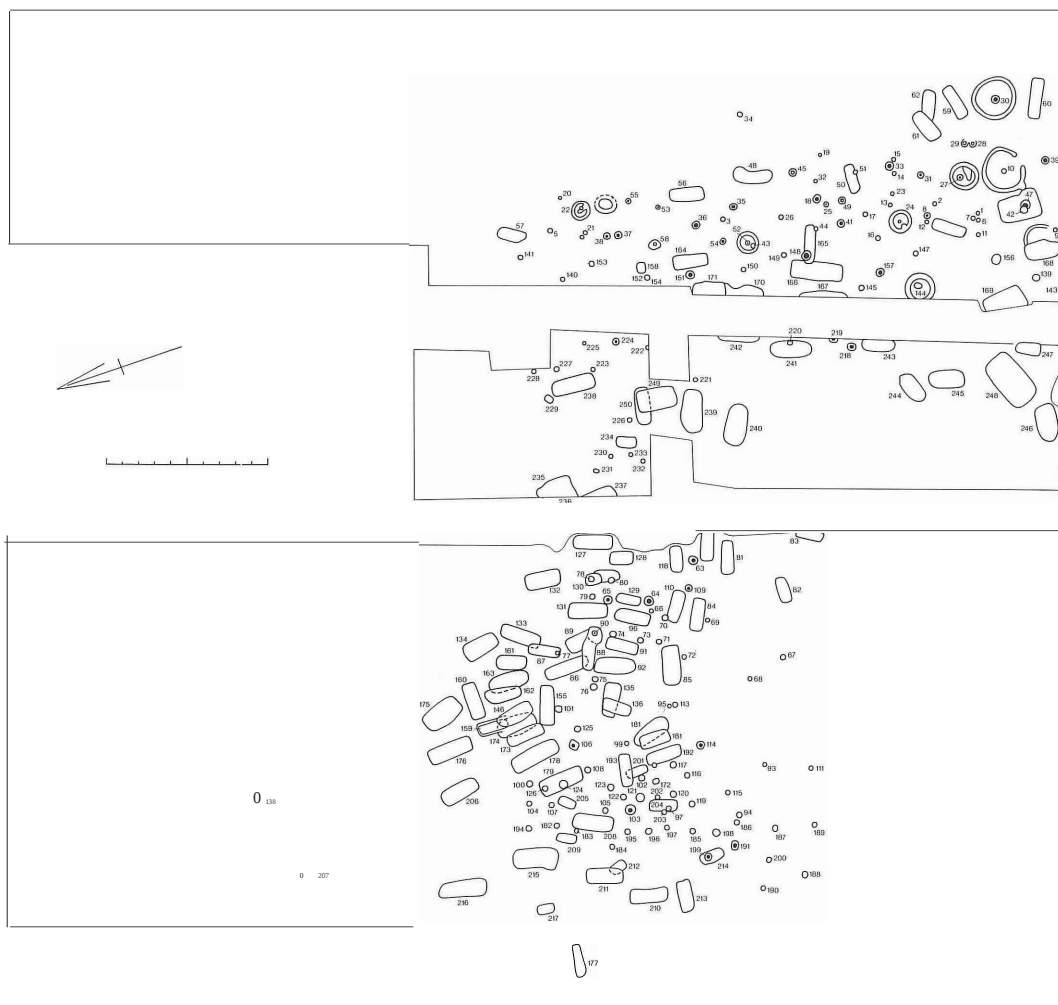
Over het onderzoek verschenen artikelen in het Algemeen Dagblad (18-5-1981), het Utrechts Nieuwsblad (12-3-1981), de Rhenense Betuwse Courant (15-4-1981), de Vallei (23-6-1981) en de Hank (het dorpsblad van Elst; april 1981). Op 31 maart 1981 werd de opgraving bezocht door de Commissaris van de Koningin in de provincie Utrecht, op 10 april 1981 door het College van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Rhenen.

In de bijna vier maanden durende campagne konden 250 graven worden blootgelegd en initieus onderzocht (*Afb. 2*). Hiermee is overigens niet het totale aantal graven gegeven, dat het grafveld ooit heeft bevat. Onbekend is hoe veel graven er voor 28 januari 1981 bij de rioleringswerkzaamheden zijn vernield. De grote hoeveelheid losse crematieresten en scherven, die later in de uit de rioolsleuven afkomstige grond werd gevonden, doet vermoeden, dat het er vrij veel zijn geweest. Verder dient te worden opgemerkt, dat de zuidelijke begrenzing van het grafveld niet is gevonden (*zie Afb. 2*): ongetwijfeld bevinden zich nog ononderzochte graven onder de huizen en erven langs de Rijksstraatweg.

De onderzochte graven laten zich in de volgende categorieën indelen:

- crematiegraven: 157 (de kleine cirkeltjes in *Afb. 2*),
- skeletgraven: 83 (de rechthoekjes in *Afb. 2*),
- onzekere skeletgraven: 5,
- paardegraven: 4,
- hondgraven: 1 (onzeker).

De skeletgraven kunnen verder worden onderverdeeld op grond van hun richting, en wel in (ongeveer) zuid-noord en (ongeveer) west-oost gerichte

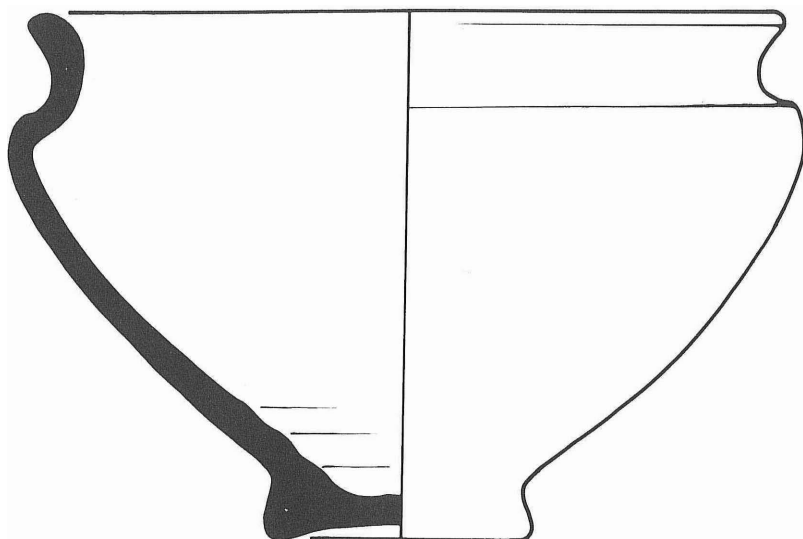

Afb. 2
Plattegrond van het
vroeg-Middeleeuwse
grafveld Elst-'t Woud
(gem. Rhenen). De
rechthoekige sporen
zijn skeletgraven, de
ronde crematiebijzet-
tingen.

graven. In het eerste geval ligt de schedel aan de zuidkant, in het tweede aan de westkant. De verdeling is als volgt:

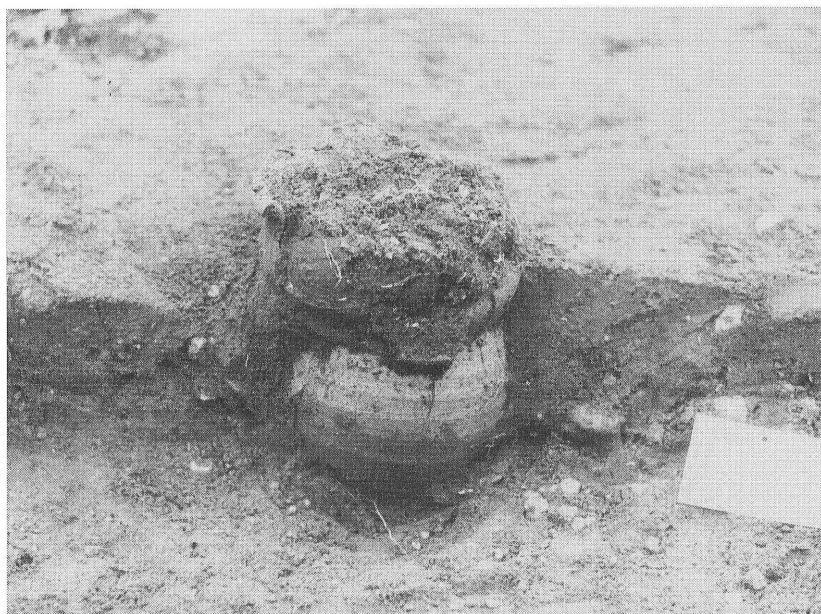
- zuid-noord: 4S,
- west-oost: 23,
- onzekere of afwijkende richting: 12.

In veel gevallen werden aan de dode zogenaamde 'bijgaven' meegegeven in het graf - voorwerpen, waarvan men kennelijk dacht, dat zij in het hiernamaals nodig zouden zijn. Het is met name aan de hand van deze bijgaven, dat de graven kunnen worden gedateerd. Daar zij echter nog niet in detail zijn bestudeerd, kan de totale gebruiksduur van het grafveld slechts ruw worden geschat. Waarschijnlijk dateert het uit een periode, die loopt van de eerste helft van de Se tot in de eerste helft van de Se eeuw n.Chr. De begindatum wordt gegeven door de aanwezigheid, in enkele graven, van een bepaald soort terra nigra voetschaaltje, dat na het midden van de Se eeuw niet meer schijnt voor te komen (Afb. 3). De einddatum is min of meer conventioneel: bij veel grafvelden van het

Afb. 3
Terra nigra voet-
schaaltje, ca. eerste
helft 5e eeuw n. Chr.;
Elst-'t Woud
(gem. Rhenen).
Schaal: 2:3.

type Elst is waargenomen, dat zij tegen het midden van de 8e eeuw in onbruik raakten. De reden daarvoor is, dat het, onder invloed van de toenemende christianisering, vanaf die tijd de gewoonte werd de doden bij de kerken te begraven. Dat schijnt ook het geval te zijn geweest in Elst: bijgaven uit een latere periode zijn er althans niet gevonden.

Ajb.4
Dubbele crematie-
bijzetting in urn, ca.
700 n.Chr.; Elst-'t
Woud
(gem. Rhenen).

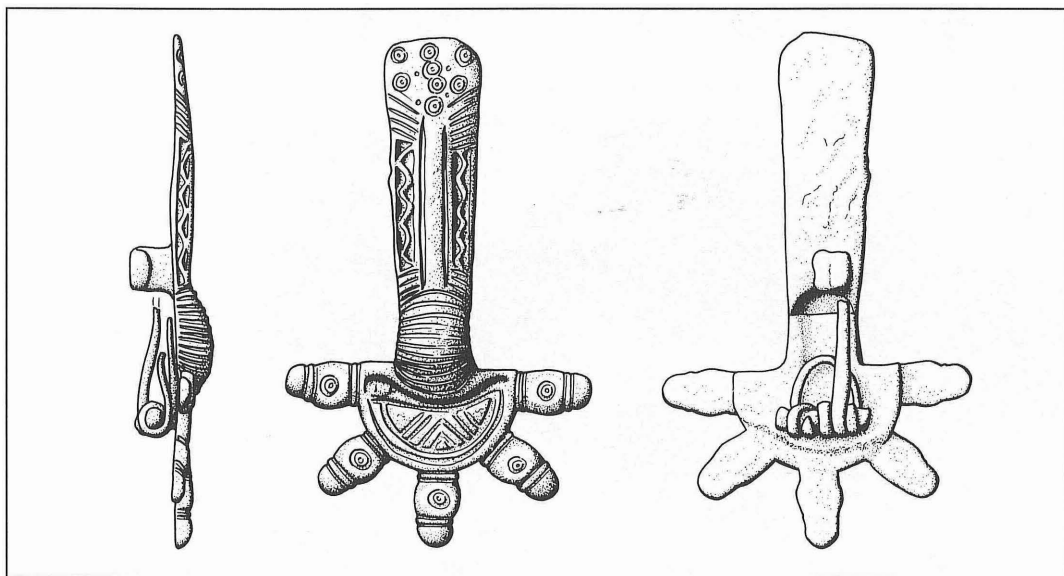
Op dit moment kan evenmin worden gezegd of de verschillende categorieën graven, die boven zijn genoemd, zich ook chronologisch van elkaar onderscheiden. Er zijn wel graven, die elkaar versnijden, zodat een oudere en een jongere grafkuil kan worden onderscheiden, maar een chronologische opeenvolging van de types kan op grond daarvan niet worden gereconstrueerd. Slechts een gedetailleerde bestudering van het vondstmateriaal zal over deze kwestie uitsluitsel kunnen geven. Wel lijkt nu reeds duidelijk, dat in de laatste fase van het grafveld (dus na ca. 700 n.Chr.) crematie-bijzettingen en skeletbegrovingen in ieder geval naast elkaar voorkwamen.

De crematiegraven zijn merendeels urnbijzettingen, dat wil zeggen, dat de gecremeerde beenderen, soms samen met resten van mee verbrande sieraden en gebruiksvoorwerpen, in een urn zijn bijgezet (*Afb. 4*). In zeker negen gevallen is geconstateerd, dat dergelijke bijzettingen omgeven waren door een kringvormige greppel. Waarschijnlijk waren zij bedekt door een laag heuveltje met een greppeltje er omheen. Het is een grafvorm, die herinneringen oproept aan begrafenisgebruiken in de late Bronstijd en de vroege IJzertijd. Merkwaardigwijze schijnen deze ouderwets aandoende graven juist alleen in de laatste fase van het grafveld te zijn voorgekomen.

Bij de skeletgraven kon in een aantal gevallen worden waargenomen, dat de bijzetting in een houten kist, soms zelfs in een uitgeholde boomstam had plaats gevonden. Van het hout ervan was nu natuurlijk niets meer over, maar de wanden tekenden zich meestal af als donkere banen in de lichtere opvulling van de grafkuil. Graven zonder (waarneembare) bekisting waren echter evenmin zeldzaam. Ook het skeletmateriaal was bijna altijd geheel vergaan, opgelost in de zure zandgrond. Wel gaf een ronde verkleuring vaak de plaats van de schedel aan, zodat de richting van het graf in ieder geval kon worden vastgesteld, maar zelfs dat was niet altijd het geval.

Bijgaven (zie boven) werden in veel graven aangetroffen. Zeer rijk in dit opzicht was een groepje 6e-eeuwse graven in het westelijke deel van het grafveld. In de vrouwegraven van deze groep werden onder meer sieraden (*Afb. 5*) en kralen (soms meer dan 200 in één en hetzelfde graf!), in de mannegraven veel wapens aangetroffen. Eén graf (G 178) viel op door de volledigheid van de meegegeven

Afb. 5
Bronzen mantelspeld
(fibula) uit vrou-
wegraf, 6e eeuw
n.Chr.; Elst- 't Woud
(gem. Rhenen). Ware
grootte.

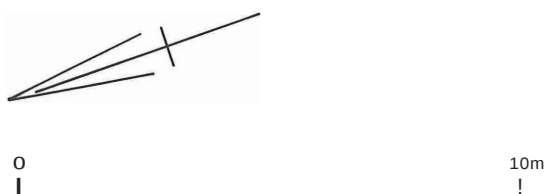
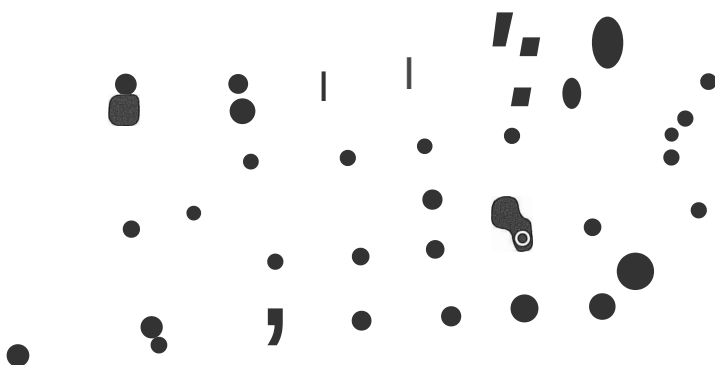
wapenrusting, waartoe zelfs een 'ango' behoorde (Afb. 6, links onderaan). Een ango is een lange ijzeren werpspies, die men over het algemeen alleen tegenkomt in graven van mannen van zeer hoge rang. Misschien lag in het graf G 178 wel een hoofdman van de bij het grafveld behorende nederzetting begraven. De plaats van de bij het grafveld behorende nederzetting is tot nog toe onbekend. Tijdens de opgraving werden wel nederzettingssporen gevonden, maar deze dateren uit de Bronstijd en de IJzertijd, zeker niet uit de vroege Middeleeuwen. Over het algemeen is het moeilijk in de fragmentarisch bewaard gebleven oudere sporen structuren te herkennen. Een uitzondering vormt de plattegrond van een deel van een houten boerderij uit de late Bronstijd of vroege IJzertijd (Afb. 7). Het gebouw was vrij exact zuid-noord gericht, was 5 m. breed en tenminste 14 m. lang. Het opgegraven zuidelijke gedeelte van het huis was drieschepig; het lijkt er echter op, dat het bij de aanleg van een weg verdwenen noordelijke gedeelte eenschepig is geweest. Indien dit zo is, hebben wij hier te maken met een gecombineerd één- en drieschepige plattegrond. Duidelijk is in ieder geval, dat op de plaats, waar later het grafveld zou worden aangelegd, eerder één of meer nederzettingen hebben gelegen. Deze was (waren) in de vroege Middeleeuwen echter reeds lang verdwenen.

Houten

Door vondsten van scherven aan het oppervlak en in de wanden van sloten was bekend, dat zich op het industrieterrein-in-aanleg 'Doornkade' (in de hoek van de nieuwe rijksweg A27 en de secundaire weg nr. 13) de resten van een nederzetting uit de (IJzertijd en de) Romeinse tijd moesten bevinden. Na overleg met het gemeentebestuur van Houten werd besloten, dat hier een uitgebreid onderzoek zou plaats vinden, voordat het terrein geheel zou zijn overbouwd. Een kort vooronderzoek werd uitgevoerd in de periode 27 november tot

Afb. 6
Voorwerpen op de bodem van het mannegraf G 118, 6e eeuw n.Chr.; Elst-'t Woud (gem. Rhenen). Links onderaan de in de tekst genoemde ango, rechts daarnaast een ijzeren speerpunt. Rechts onderaan een bronzen bord met een varkensbot, daarboven een paar-debit van ijzer en brons. Links boven een ijzeren strijdbijl. De meeste andere voorwerpen, die het graf bevatte, zijn reeds verwijderd.

Afb. 1
Gedeeltelijke plattegrond van houten boerderij (getekend), late Bronstijd of vroege IJzertijd; Elst-'t Woud (gem. Rhenen).

3 december 1980, in een door de gemeente gegraven wegcunet. Vervolgens werd gegraven van 21 april tot 11 december 1981 (met een onderbreking van 9 tot 30 november, toen personeel en materieel moesten worden ingezet bij de opgraving te Vechten (zie beneden)), van 4 januari tot 12 maart en 4 juni tot 22 oktober 1982 (in de tussenliggende periode werd opnieuw gegraven bij Vechten), en van 9 mei tot 22 juli 1983. De wetenschappelijke leiding berustte bij de provinciaal archeoloog, de technische leiding in de beginfase van de opgraving bij R.E. Lutter, later bij F. van Kregten, beiden van de ROB. Van tijd tot tijd werd medewerking verleend door leden van de historische vereniging 'Tussen Rijn en Lek' en door studenten van de SOL. Waardevolle adviezen ontving de provinciaal archeoloog van H.J.A. Berendsen, van het Geografisch Instituut van de Rijksuniversiteit Utrecht, en van W.-J. Hogestijn, destijds van het IPP. De campagne 1983 van het onderzoek werd grotendeels gefinancierd door het provinciaal bestuur van Utrecht. Hun allen daarvoor van harte dank. Artikelen over de opgraving verschenen in het Algemeen Dagblad (22-7-1981 en 14-7-1982) en het Utrechts Nieuwsblad (juli/aug. 1981). Op 19 juni 1981 werd de opgraving bezocht door de Commissie Cultuur, Vorming en Onderwijs uit Provinciale Staten van Utrecht, op 12 juli 1982 door drs.J. Hoekstra, gedeputeerde voor cultuur van de provincie Utrecht.

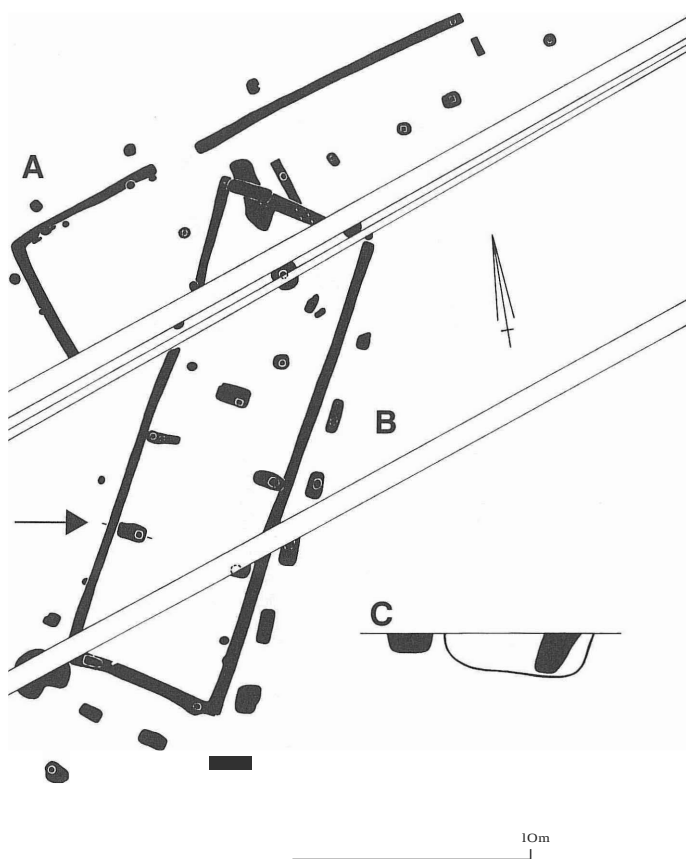
Gedurende de drie campagnes werd een oppervlak van in totaal ongeveer 2.5 hectare ontgraven. Blootgelegd werden de resten van een inheemse nederzetting uit de Romeinse tijd en sporen uit de IJzertijd. Helaas kon alleen het zuidoostelijke gedeelte van het nederzettingsterrein worden onderzocht. De meer noordwestelijk gelegen sporen zijn deels verdwenen bij de aanleg van Rijksweg A27, deels ten westen van deze weg nog in de bodem aanwezig. Te zijner tijd kan hier dus nog onderzoek worden verricht. Wat in het nu volgende over vorm, structuur en datering van de nederzetting(en) wordt gezegd slaat uiteraard alleen op het opgegraven gedeelte ervan.

De ligging van het nederzettingsterrein

Het terrein was gelegen aan de noordkant van een ongeveer zuidoost-noordwest verlopende Rijnarm, die in de IJzertijd en de Romeinse tijd nog heeft gefunctioneerd, maar die later geheel is dichtgeslibd. Tijdens de campagne 1983 is er een doorsnede doorheen gemaakt, in de hoop, dat er veel goed dateerbare nederzettingenafval in de bedding terecht zou zijn gekomen. Deze hoop werd niet bewaarheid: de opvulling leverde slechts een paar onkarakteristieke scherven op. Het zuidelijke gedeelte van het nederzettingsterrein, dus de zone langs de boven genoemde Rijnarm, bestond uit zavelige afzettingen, kennelijk uit deze rivier afkomstig. Naar het noorden toe (ongeveer ter hoogte van de voormalige Langeweg) maakte de zavel abrupt plaats voor een dikke laag zware klei, met daaronder een oud geulensysteem. Het bleek, dat zowel het geulensysteem als de afdekkende kleilaag werden versneden door de zavelige afzettingen en dus duidelijk ouder zijn. De bewoners van de nederzettingen schijnen zich overigens van deze verschillen in aard en datering van de ondergrond niet zo veel te hebben aangetrokken. Zowel op de zavel als op de klei werden althans bewoningssporen uit beide periodes, de IJzertijd en de Romeinse tijd, aangetroffen. Wel moet worden gezegd, dat de sporen uit de IJzertijd en het eerste gedeelte van de Romeinse tijd meer in het noorden, die uit de latere Romeinse tijd meer in het zuiden geconcentreerd waren (zie de paragraaf over de datering).

De Romeinse nederzetting

Het opgegraven gedeelte van deze nederzetting heeft in wezen bestaan uit twee huisplaatsen, één ten zuiden (opgegraven 1981) en één ten noorden (opgegraven 1982) van de voormalige Langeweg. Op de meest zuidelijke huisplaats hebben - na elkaar - twee houten boerderijen gestaan, op de meest noordelijke slechts

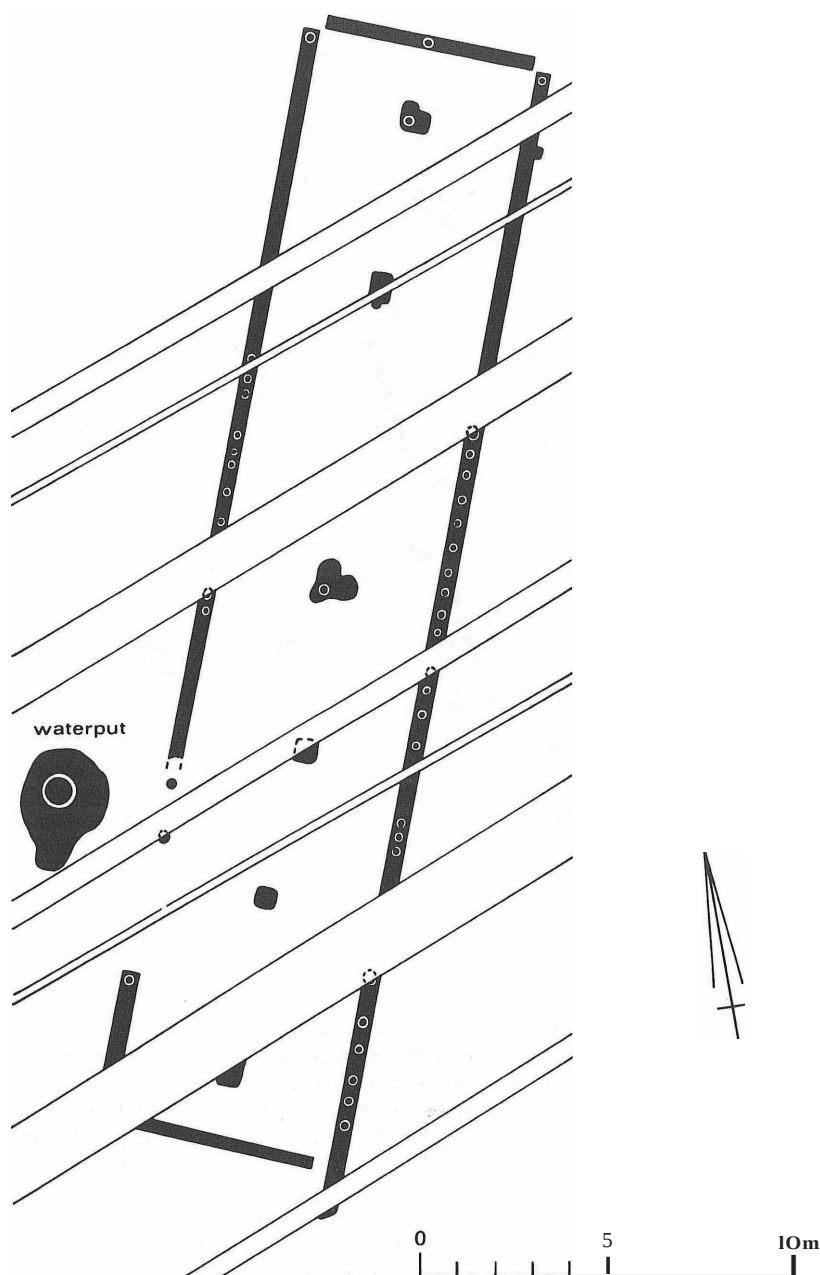
Afb. 8
Plattegronden van
houten boerderijen
(getekend), Romeinse
tijd; Houten-
Doomkade. De lichte
banen, die de platte-
gronden doorsnijden,
zijn sporen van
greppels uit een veel
latere periode.

één. Van alle drie de gebouwen zijn de plattegronden teruggevonden. Zij zullen nu kort worden besproken.

De waarschijnlijk oudste boerderij op de zuidelijke huisplaats (Afb. 8A; rond 100 n.Chr. ?), had een ongeveer west-oost gerichte lengte-as en was zuiver tweeschepig. Van de wanden waren slechts ondiepe, smalle greppeltjes over, waarin mogelijk een vlechtwerkconstructie heeft gestaan. De waarschijnlijk jongste plattegrond (Afb. 8B; eerste helft 2e eeuw n.Chr. ?), waarvan de lengte-as meer zuidwest-noordoost was gericht, was deels twee-, deels eenschepig. In het noordelijke, tweeschepige gedeelte van het huis werd de nok gedragen door zware middenstaanders. In het zuidelijke, eenschepige gedeelte waren palen dicht tegen de wand geplaatst, zodat een grote, ongedeelde binnenruimte ontstond (indien men de smalle ruimtes tussen de palen en de wanden als echte 'zischepen' beschouwt, moet dit gedeelte van het gebouw als - rudimentair - drieschepig worden aangemerkt). In ieder geval enkele van de palen langs de wanden stonden scheef naar binnen gericht (zie de doorsnede Afb. 8e). Welke dakdragende constructie men zich daarbij moet voorstellen, is nu nog niet duidelijk. Ook dit huis heeft waarschijnlijk vlechtwerkwanden bezeten. Er zijn verder aanwijzingen voor een soort omgang langs één korte en één lange zijde (Afb. 8B, de zuid- en de oostwand). Beide huizen waren ongeveer 20 m. lang en 6 m. breed (de omgang bij Afb. 8B, niet meegerekend).

De boerderij op de meest noordelijke huisplaats (Afb. 9) was, net als het huis

Afb. 9
 Plattegrond van
 houten boerderij
 (getekend), Romeinse
 tijd; Houten-
 Doornkade. De lichte
 banen, die de platte-
 grond doorsnijden,
 zijn sporen van
 greppels uit een veel
 latere periode.

Afb. 8A, een zuiver tweeschepig gebouw. Van de wanden restten ook hier slechts kleine greppeltjes, waarin weer een vlechtwerkconstructie zal hebben gestaan. De lengte was 30 m., de breedte ongeveer 6 m. De lengte-as was ongeveer zuid-noord gericht. De datering van het huis moet op grond van de vondsten vrij vroeg worden gesteld: waarschijnlijk ongeveer tweede helft 1e eeuw n.Chr. Naast deze grote plattegronden werden de resten van verscheidene kleinere

houten gebouwtjes blootgelegd, waarschijnlijk merendeels schuren. Verder kwamen er vele kuilen te voorschijn. Een aantal daarvan kon zonder meer als waterputten worden aangemerkt, vanwege de aanwezigheid van een houten (wijn)ton als beschoeiing van de putschacht (Afb. 10). Van een ander type kuil - in het verticale vlak van boven naar beneden eerst trechtervormig toelopend en vervolgens eindigend in een cilindrische schacht, die tot in het grondwater reikte - was de functie minder duidelijk. Van een houten beschoeiing konden hier geen sporen worden waargenomen. Het is echter toch waarschijnlijk, dat ook deze kuilen dienden voor de (drink)watervoorziening. Weer andere kuilen zullen hebben gediend voor de berging van afval, of - misschien - de winning van klei. Vele greppels doorkruisten de nederzetting. Enkele ervan zullen drainage-greppels zijn geweest. Andere hebben kennelijk gediend als erfafscheidingen van de huisplaatsen. Weer andere lijken rechthoekige percelen tussen en bij de huisplaatsen te hebben omsloten: misschien waren dit kleine akkertjes. Aan de zuidoostzijde van de nederzetting werd in 1983 een merkwaardige structuur ontdekt, bestaande uit acht evenwijdige, ruim 10 m. lange greppeltjes. Misschien mogen wij hierin een tuinaanleg (van ca. 10 x 12 m.) zien.

De nederzetting als geheel was aan de oost- en de noordzijde omsloten door een gemiddeld ongeveer 2 m. brede greppel. Buiten deze greppel werden nauwelijks Romeinse sporen aangetroffen. Wel lijkt er op één punt aan de noordzijde een rechthoekig omgreppeld perceel aan de buitenzijde tegenaan te hebben gelegen. De oostelijke 'grensgreppel' werd op één plaats doorsneden door een andere greppel, die zich buiten de nederzetting leek voort te zetten. Daar juist op dit punt geen verder onderzoek kon worden gedaan, is niet duidelijk geworden wat dit verschijnsel precies betekende. Tenslotte dient nog te worden vermeld, dat de oostelijke 'grensgreppel' aan de zuidzijde geleidelijk uitliep in de laagte van de boven reeds beschreven Rijnarm.

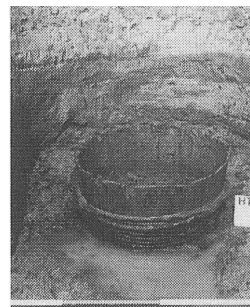
De sporen uit de IJzertijd

Uit de IJzertijd werden - met name aan de noordzijde van de Langeweg, maar ook wel aan de zuidzijde daarvan - (afval)kuilen, greppels en enkele zogenaamde 'palenzwormen' aangetroffen. 'Palenzwormen' zijn vrij duidelijk afgebakende groepen paalgaten, die echter geen herkenbare interne structuur vertonen (of liever: waarin nog geen structuur kon worden herkend). Desondanks is het waarschijnlijk, dat zij plattegronden van huizen uit deze periode voorstellen. Verdere studie zal ongetwijfeld meer gegevens over vorm en structuur ervan opleveren.

De vondsten; datering

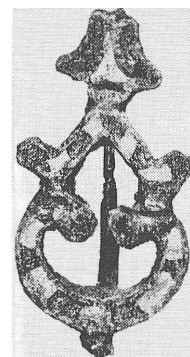
De belangrijkste vondstcategorie is die van het aardewerk. Voorwerpen, gemaakt van ander materiaal (b.v. metaal), kwamen slechts sporadisch aan het licht (Afb. 11). In totaal werden 29135 aardewerkscherven verzameld. Daarvan zijn 5778 scherven (19.8%) van op de draaischijf gevormde Romeinse import (enkele soorten zijn in hoofdstuk III genoemd) en 23357 (80.2%) van met de hand vervaardigd inheems aardewerk. In dit laatste kunnen weer twee groepen worden onderscheiden: de ene met een magering van scherfgruis, de andere met een magering van organisch materiaal (met magering wordt de substantie bedoeld, die door de pottenbakker voor de bewerking aan de klei wordt toegevoegd). De eerste groep omvat 17326 scherven (74.2% van alle inheems), de tweede 3602 (15.4%); van de rest van het inheems - 10.4% - kon de magering niet worden gedetermineerd).

Schrijver dezes heeft eerder beweerd, dat inheems aardewerk met organische magering in de Romeinse tijd moet worden gedateerd (zie W.J. van Tent, A Native Settlement at Jutphaas, Municipality of Nieuwegein, in: BRüB 28, 1978, 199-239). Deze opvatting wordt door de resultaten van het onderzoek te Houten bevestigd. Zo bleek bij voorbeeld, dat organisch gemagerde inheemse

Afb. 10
Restant van een
waterput met houten
ton als beschoeiing van
de putschacht,
Romeinse tijd;
Houten-Doornkade.

Afb. 11
Bronzen gesp,
ingelegd met email,
Romeinse tijd;
Houten-Doornkade.

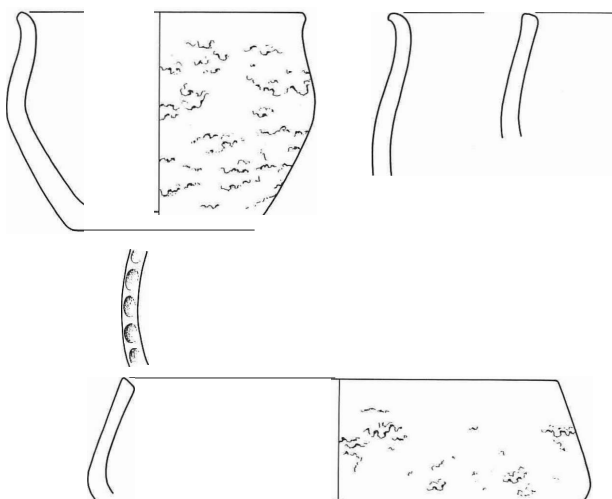

keramiek bijna alleen voorkwam in grondsporen, die ook Romeinse import bevatten. De samenhang tussen de beide aardewerksoorten kan verder worden geïllustreerd door het noordelijke en het zuidelijke gedeelte van de opgraving met elkaar te vergelijken (de voormalige Langeweg wordt daarbij als scheiding beschouwd; zoals reeds is gezegd, lag deze weg ongeveer op de overgang zavel-klei):

totaal scherven noordelijk gedeelte:	15434,
daarvan Romeinse import:	1218 (7.9% van totaal),
daarvan inheems: 14216 (92.1 %),	
waarvan organisch gemagerd:	690 (4.6% van inheems).

totaal scherven zuidelijk gedeelte:	13701,
daarvan Romeinse import:	4560 (33.3% van totaal),
daarvan inheems: 9141 (66.7%),	
waarvan organisch gemagerd:	2912 (31.9% van inheems).

Uit deze cijfers blijkt, dat de percentages van het organisch gemagerde inheemse aardewerk en die van de Romeinse import een duidelijke koppeling vertonen. De cijfers maken nog iets duidelijk, en wel dat de beide delen van de opgraving vrij sterk van elkaar verschillen: in het noordelijke gedeelte is de Romeinse invloed kennelijk veel geringer dan in het zuidelijke. In het eerste overheersen dan ook de sporen uit de IJzertijd en de vroege Romeinse periode, in het tweede is de meerderheid van de sporen over het algemeen wat later te dateren. Absolute dateringen kunnen in dit stadium van de bestudering overigens slechts onder voorbehoud worden gegeven. Zeker is in ieder geval wel, dat onder het inheemse aardewerk (scherfgruismagering!) vormen voorkomen (b.v. met scherpe buikknik, *Afb. 12*), die kunnen terugreiken tot in de midden- IJzertijd (4e eeuw v. Chr.). Aan de andere kant lijkt het Romeinse aardewerk, voor zo ver determineerbaar, een periode te beslaan, die ongeveer de tweede helft van de 1e en het begin van de 2e eeuw n. Chr. omvat. Bewoningscontinuïteit tussen deze twee is zeer onwaarschijnlijk. Veeleer zullen wij moeten denken aan twee gescheiden bewonings- fasen: één in de midden-, en misschien nog een deel van de late,

Afb. 12
Handgevormd
aardewerk, IJzertijd;
Houten-Doornkade.
Schaal: 1:4.

Ijzertijd en één in de periode van ongeveer 50 tot 130 n.Chr. Waarom de nederzetting al voor het midden van de 2e eeuw n.Chr. werd verlaten, is onduidelijk. Misschien is er trouwens geen sprake van een afbreken van de bewoning, maar van een verschuiven ervan naar een ander - niet opgegraven - gedeelte van het nederzettingsareaal. Een los in de bovengrond gevonden Romeinse munt uit de 3e eeuw n.Chr. zou daarop kunnen wijzen.

Een tot nog toe niet genoemde, maar belangrijke vondstcategorie is het dierlijke botmateriaal, het slachtafval van de nederzetting(en). Een gedeelte ervan (uit het zuidelijke deel van de nederzetting) werd in 1984 onderzocht door E. Taaike, van het BAL. Hij legde zijn bevindingen in een rapport neer. Een interessant gegeven is het relatief grote aantal paardebeenderen met slachtsproten in de Romeinse nederzetting. Taaike verbindt hieraan de - zeer voorlopige - conclusie, dat de bewoners mogelijk " onbruikbaar geworden paarden van het Romeinse leger ter consumptie overnamen, misschien in ruil voor jonge dieren ".

Publikaties

W.J. van Tent, Houten - Doornkade, inheems aardewerk uit de Romeinse tijd, in: R.M. van Heeringen (red.), Voordrachten gehouden te Middelburg ter gelegenheid van het afscheid van Ir. J.A. Trimpe Burger als provinciaal archeoloog van Zeeland, Nederlandse Archeologische Rapporten 3, Amersfoort 1986; W.J. van Tent, Enkele resultaten van het onderzoek op het industrieterrein Doornkade, gemeente Houten, in: Jubileumuitgave A.W.N., Afdeling Utrecht en omstreken, 1961/1986, Utrecht 1986; W.J. van Tent, A Native Village and its Pottery, in: *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta XXV/XXVI*, 1987, 363-372.

Kromme Rijngebied: veldkartering

Gedurende de gehele verslagperiode werd de archeologische veldkartering van het Kromme Rijngebied voortgezet. Daarbij werden vele tot nog toe onbekende nederzettingsterreinen ontdekt, daterend uit verschillende periodes.

Naast de gewone veldkartering - het 'belopen' van terreinen op zoek naar vondsten en andere aan het oppervlak zichtbare archeologische verschijnselen - werd een fosfaatkartering uitgevoerd. De verspreiding van de fosfaten (afkomstig uit organische afval) op een bepaalde vindplaats is namelijk een graadmeter voor de oorspronkelijke omvang van de nederzetting, die er heeft gelegen.

De gegevens, die de karteringen in het Kromme Rijngebied opleveren, zullen worden uitgewerkt en gepubliceerd door C.M. Blommesteijn, promotie-assistent bij de ROB.

Leusden

Vanaf medio 1982 werden op verschillende punten werkzaamheden uitgevoerd in verband met de aanleg van Rijksweg A28 ten zuiden van Amersfoort, in de buurt van Oud-Leusden. Oud-Leusden wordt geïdentificeerd met de villa Lisiduna, genoemd in een schenkingsoorkonde van Karel de Grote uit het jaar 777 n.Chr. In de hoop sporen van deze nederzetting uit de vroege Middeleeuwen te ontdekken werd besloten in dat gedeelte van het wegtracé, dat Oud-Leusden het dichtst nadert, een verkenning uit te voeren. Het was de bedoeling om deze verkenning, indien de resultaten ervan positief zouden uitvallen, te laten volgen door uitgebreider archeologisch onderzoek. Met Rijkswaterstaat was overeen gekomen, dat hiervoor gelegenheid zou worden gegeven, voordat met de definitieve aanleg van de rijksweg een begin zou worden gemaakt.

Op een terrein ten oosten van de Vlooswijkseweg werd door Rijkswaterstaat op zes plaatsen de ongeveer 1 m. dikke laag bovengrond afgegraven. Daardoor ontstonden zes rechthoekige proefputjes van ongeveer 6 x 3 m. Het nadere

onderzoek van deze proefputjes werd uitgevoerd door leden van de AWN, afdeling Vallei en Eemland. De provinciaal archeoloog wil hen hartelijk danken voor hun medewerking bij dit karwei, dat bijna alle zaterdagen van de maanden oktober tot en met december 1982 in beslag nam en nog tot in 1983 voortduurde. Het resultaat van de verkenning bleek inderdaad positief: er werden grondsporen waargenomen en vondsten gedaan uit de vroege en de late Middeleeuwen; zelfs kwamen er enkele scherven uit de Romeinse tijd te voorschijn. Verder onderzoek was dus duidelijk geboden.

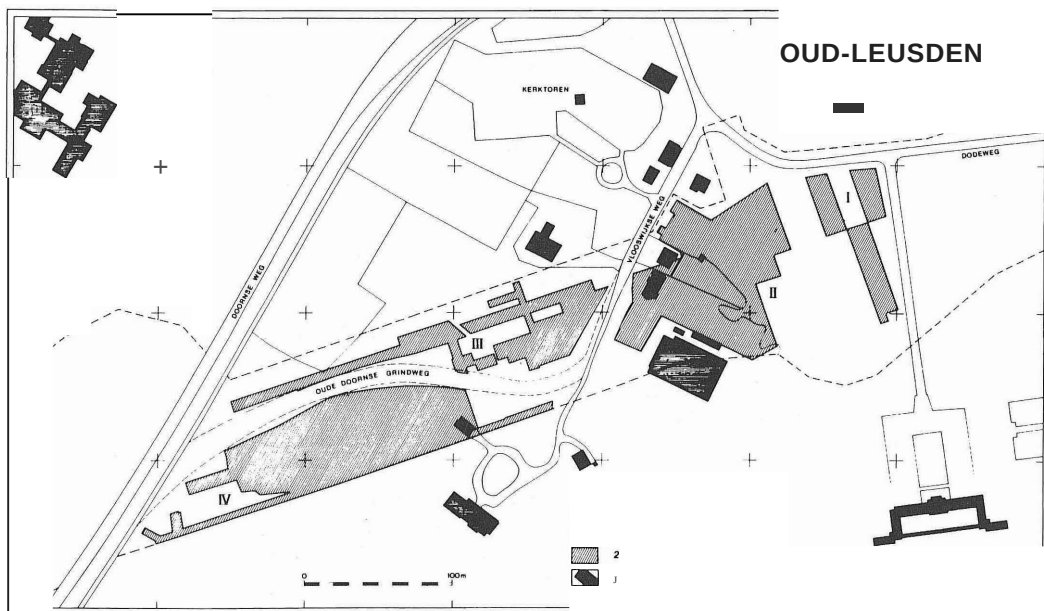
De opgravingen vonden plaats in twee grote campagnes: 22 maart tot 5 augustus '1983 en 5 maart tot 31 december 1984 (zij zouden in 1985 nog tot eind maart voortduren). De wetenschappelijke leiding lag in handen van de provinciaal archeoloog; de technische leiding berustte in 1983 bij A. Buisman en G. van Haaff, beiden van de ROB, in 1984 uitsluitend bij G. van Haaff. Het onderzoek werd in 1983 deels, in 1984 bijna geheel gefinancierd door Rijkswaterstaat. De provinciaal archeoloog wil daarvoor, en voor de medewerking, die hij voor en tijdens de opgravingen van de medewerkers van deze Dienst heeft ondervonden, van harte dank zeggen. Dank is verder verschuldigd aan W.J. van Hoorn, correspondent van de ROB te Amersfoort, die in 1984 vele maanden belangeloos meewerkte, en aan de studenten van de SOL en de leden van de NJBG, die in 1984 eveneens hun medewerking verleenden.

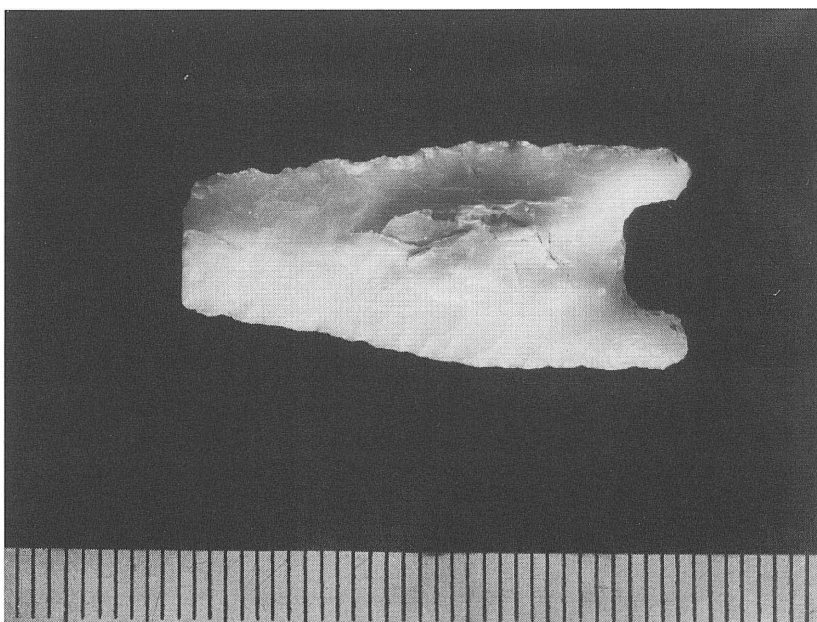
Artikelen over het onderzoek verschenen in het Algemeen Dagblad (5-5-1984), de Amersfoortse Courant (23-4-1983 en 25-5-1984), de Leusder Krant (19-7-1983), het Nederlands Dagblad (15-6-1984) en de Volkskrant (23-7-1983).

Afb. 13

Situatie van de opgravingen bij Oud-Leusden. 1: grens van het tracé van Rijksweg A28, 2: opgegraven gedeelte (I-IV), 3: bebouwing (gedeeltelijk afgebroken vlak voor oftijdens de opgraving).

Het onderzoek heeft zich geconcentreerd op dat traject van Rijksweg A28, dat gelegen is tussen de Doornse Weg en de oprit naar de begraafplaats Rusthof. Grote delen daarvan werden ontgraven (Afb. 13, I-IV). Er kwamen vele sporen aan het licht, niet alleen uit de vroege Middeleeuwen (Lisiduna!), maar ook uit de Bronstijd, de IJzertijd, de Romeinse periode en de late Middeleeuwen. Zij zullen hieronder in chronologische volgorde worden besproken. Daarbij dient te worden opgemerkt, dat vooral gebruik zal worden gemaakt van gegevens uit de gedeeltes II en IV in Afb. 13; I en vooral III zijn nog niet in die mate bestudeerd, dat hierover in dit stadium al veel kan worden gezegd.

Afb. 14
Vuurstenen pijlspits
(de punt is afge-
broken), Bronstijd;
Oud-Leusden.

De Bronstijd

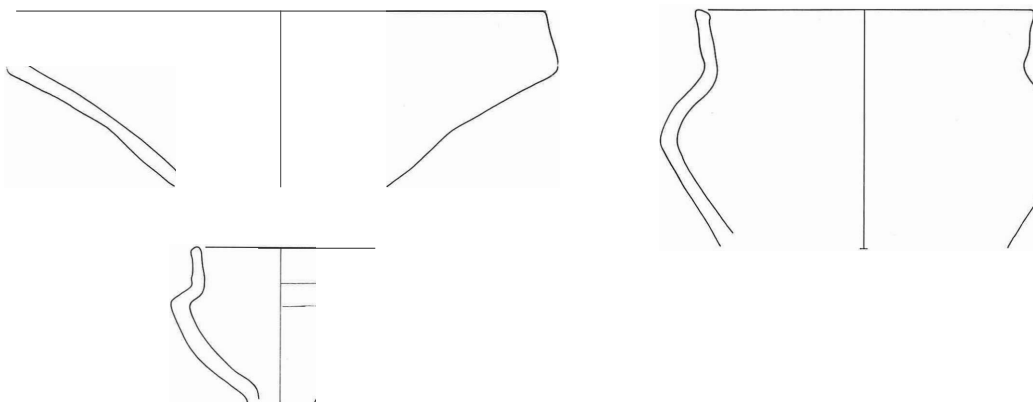
Uit deze periode zijn slechts enkele zeer vage resten aangetroffen in het uiterste oosten van de opgraving (Afb. 13,1). Helaas was juist hier de bodem sterk verstoord door graafactiviteiten in de periode na de Middeleeuwen, zodat van de oudere sporen weinig was overgebleven. Tijdens de opgraving bleek trouwens, dat dergelijke graverijen overal op het terrein hadden plaats gevonden, zij het gelukkig niet vaak in die mate, als in 1. Het doel van dit na-Middeleeuwse graafwerk was in sommige gevallen duidelijk zandwinning, in andere gevallen waarschijnlijk bodemverbetering in verband met bos- en/of landbouw.

Voor zo ver de boven genoemde verstoringen het toelieten, konden de restanten van de ringsloot van een - geheel verdwenen - grafheuvel uit de Bronstijd worden gevolgd. Honderd procent zeker is de waarneming overigens niet, maar in de buurt werd wel een pijlspits uit deze periode gevonden (Afb. 14). Op zich zou de aanwezigheid van een grafheuvel in dit gebied ook niet iets uitzonderlijks zijn. Er liggen er namelijk meer in de directe omgeving, bij voorbeeld op de Leusderhei en in de bossen van het landgoed De Treek.

De IJzertijd

Uit deze periode zijn duidelijke sporen van een boerendorp aan het licht gekomen in het gedeelte IV van Afb. 13. Van minstens drie van hout gebouwde boerderijen zijn de plattegronden teruggevonden. Waarschijnlijk zijn het er ooit meer geweest, maar de sporen daarvan moeten bij de aanleg van de Oude Doornse Grindweg en bij grondwerkzaamheden ten noorden van die weg zijn verdwenen. Dat ten noorden van de Oude Doornse Grindweg de meeste oude sporen door afgraving zijn opgeruimd bleek bij de aanleg van de lange, ongeveer oost-west verlopende sleuf, die deel uitmaakt van 111 in Afb. 13.

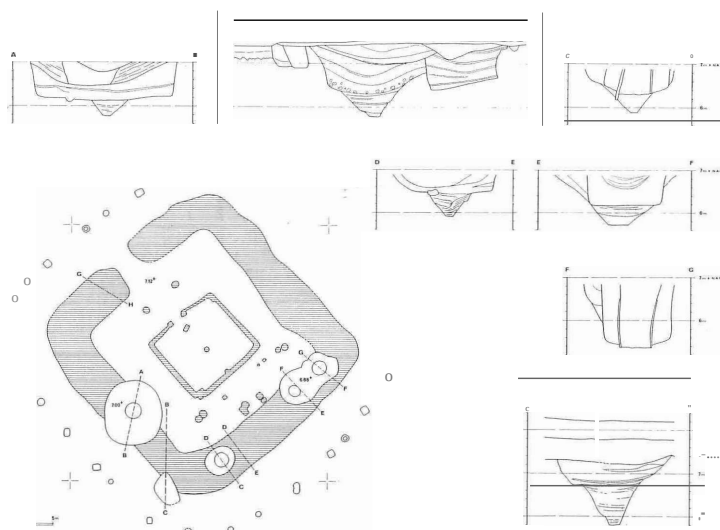
De vondsten, die bij deze bewoningsfase horen, bestaan uitsluitend uit scherven van vrij grof, met de hand gevormd aardewerk (Afb. 15). Een nadere datering dan 'IJzertijd' is op dit moment nog niet mogelijk. Continuïteit met de nederzetting in de volgende periode, de Romeinse tijd, kan echter nu al als onwaarschijnlijk worden aangemerkt.

Afb. 15
Handgevoemd
aardewerk, IJzertijd;
Oud-Leusden. Schaal:
1:4.

De Romeinse tijd

Sporen van een nederzetting uit de Romeinse tijd werden blootgelegd in het zuidoostelijke gedeelte van II in Afb. 13. Hier werden de plattegronden aange- troffen van een aantal van hout gebouwde huizen, die over het algemeen kleiner van afmeting waren dan die uit de IJzertijd. Ook kwamen de sporen aan het licht van enige kleine werkplaatsen met een in de grond uitgediepte vloer (z.g. 'hutkommen'; zie verder bij de paragraaf over de vroege Middeleeuwen), en resten van verspreid liggende waterputten. Bij deze laatste ging het in alle

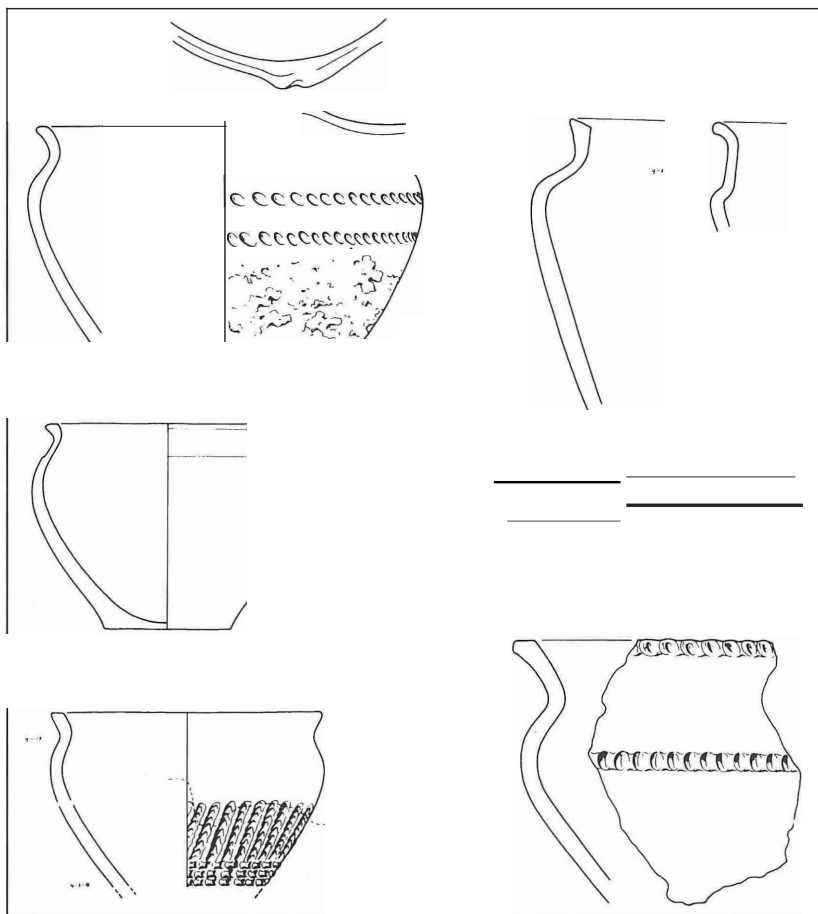

Afb. 16
Plattegrond van grep-
pelstructuur,
Romeinse tijd; Oud-
Leusden. Boven en
rechts: verticale door-
snedes A-B t/m G-H.
De ronde, niet gear-
ceerde sporen, die de
buitenste greppel
doorsnijden, zijn
Middeleeuwse water-
putten.

gevallen om zogenaamde 'tonputten', dat wil zeggen, dat een houten ton was gebruikt als beschoeiing van de putschacht. De nederzetting zal zich ongetwijfeld verder naar het zuiden, dus buiten het tracé van Rijksweg A28, hebben uitgestrekt.

De meest interessante structuur uit de Romeinse tijd werd gevonden op enige afstand van de boven genoemde nederzetting, en wel in het noorden van II in Afb. 13 (Afb. 16). Hij bestaat uit de restanten van twee greppels, die beide ongeveer een vierkant hebben gevormd. De buitenste van de twee moet een tamelijk brede en diepe gracht zijn geweest. Hij was zorgvuldig gegraven en in doorsnede v-vormig (zie vooral de doorsnedes B-C en G-H in Afb. 16). De binnenste greppel was veel smaller en ondieper. De zijden van het buitenste vierkant maten 'buitenwerks' ongeveer 14 m, die van het binnenste 4-5 m. Beide vierkanten hadden een opening aan de noordwest-zijde. Het is niet onmogelijk, dat de in Afb. 16 ingetekende paalgaten tot de structuur hebben behoord. Misschien hebben de palen, die er eens stonden, een soort palissade gevormd. Daar hierover nog geen zekerheid bestaat, zullen zij in dit artikel buiten beschouwing worden gelaten.

Het binnenste greppeltje moet een standgreppel zijn geweest, de fundering van een houten gebouwtje. Dit gebouwtje was kennelijk nogal belangrijk, want het werd omgeven door een brede beschermende gracht en misschien nog een palissade. Het geheel doet militair aan en de provinciaal archeoloog is daarom

Afb. 17
Aardewerk uit de
buitenste greppel van
de greppelstructuur
Afb.16, Romeinse tijd;
Oud-Leusden. Alle
aardewerk is hand-
gevormd, behalve de
scherf nr. 9-3-43.
Schaal: 1:4.

van mening, dat we hier te maken hebben met de resten van een versterkte wachttore. In dit stadium van de bestudering is het onmogelijk na te gaan of hij bij de zuidelijker gelegen nederzetting heeft gehoord, daar deze nog niet nader kan worden gedateerd. Over de datering van de wachttore zijn al wel gegevens voorhanden. Zij zullen hier kort worden besproken.

Uit de opvulling van de buitenste gracht werd een grote hoeveelheid aardewerscherven geborgen (een selectie geeft Afb. 17). Een zeer klein percentage daarvan bestaat uit op de draaischijf gevormd materiaal: import uit het 15 km. zuidelijker gelegen Romeinse rijk. Afb. 17,9-3-43, met de zwart opgevlude doorsnede, is eigenlijk de enige karakteristieke vertegenwoordiger van deze categorie, die in de grachtvulling is gevonden. Hij is te dateren in de late 3e, of de vroege 4e eeuw n.Chr. Een andere karakteristieke import-scherf werd helaas los aan het oppervlak gevonden, maar wel in de buurt van de wachttore (Afb. 18). Het is een fragment van zogenaamde 'raadjes-sigillata' (terra sigillata, versierd met een radstempel), te dateren in (de tweede helft van) de 4e eeuw n.Chr.

De overgrote meerderheid van het materiaal uit de vulling van de buitenste gracht is met de hand gevormd, 'Germaans' aardewerk, zorgvuldiger gemaakt dan dat uit de IJzertijd en met betrekkelijk veel versiering (Afb. 17, alle scherven behalve 9-3-43). Het is van een bijzonder type, dat wel eens schertsend 'Uslariën' wordt genoemd, naar de archeoloog Von Uslar, die het heeft beschreven. Het is in Utrecht slechts van drie, misschien vier, plaatsen bekend: Achterberg (bij Rhenen), Driebergen (onzeker), Oud-Leusden en Rhenen. Het eigenlijke verspeidingsgebied ligt verder naar het oosten: in (noord)oost-Nederland en het aangrenzende gedeelte van Duitsland. De datering ervan is ruwweg (laat-) 2e - 4e eeuw n. Chr.

Gezien het bovenstaande lijkt het erop, dat de wachttore rond 300 n.Chr. is opgericht door bevolkingselementen, die misschien uit het oosten of noord-oosten afkomstig waren. De al genoemde sigillata-scherf maakt aannemelijk, dat deze bevolkingselementen hier zeker tot in de tweede helft van de 4e eeuw actief zijn geweest. Waarschijnlijk is dat nog langer het geval geweest: en wel tot in de 5e eeuw. Daarop wijzen twee graven uit de periode rond 400 n. Chr., die tussen de latere bijzettingen van het vroeg-Middeleeuwse grafveld (zie de paragraaf over de vroege Middeleeuwen) werden aangetroffen. Of deze datering -laat-3e tot

Afb. 18
Scherf van Romeinse
'raadjes-sigillata'
(tweede helft) 4e eeuw
n. Chr.; losse vondst
Oud-Leusden.

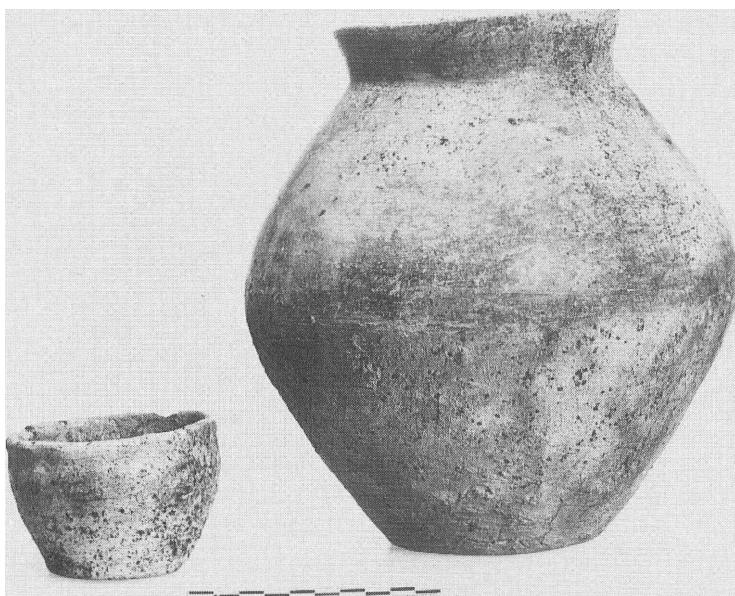
vroeg-5e eeuw n.Chr. - ook voor de nederzetting geldt kan, zoals reeds gezegd, nog niet worden vastgesteld. Enkele vondsten doen echter vermoeden, dat die eerder is gesticht, misschien al rond 200 n.Chr. De implicaties daarvan kunnen pas worden uitgewerkt, als alle vondsten uit de Romeinse tijd grondig zijn bestudeerd.

De twee genoemde graven uit de periode rond 400 n.Chr. bevatten enkele bijzondere bijgaven, onder meer een mooi versierde bronzen haarspeld (Afb. 19). Spelden van dit type worden in verband gebracht met de zogenaamde 'foederaten', Germaanse bondgenoten van de Romeinen, die in de 4e eeuw met de grensbewaking werden belast. In het noordwesten van het Romeinse rijk gaat het daarbij meestal om leden van het volk der Franken. Nu zullen de 4e-eeuwse bewoners van het ver buiten het Romeinse rijk gelegen Oud-Leusden wel geen echte foederaten zijn geweest. Het is echter wèl mogelijk, dat zij tot de Franken hebben behoord. Algemeen wordt namelijk aangenomen, dat een deel van de Franken – de 'Saliërs' – uit Salland in Overijssel afkomstig was. Gezien het door hen gebruikte aardewerk kunnen de wachttorens-bouwers van Oud-Leusden heel goed uit ongeveer die richting zijn gekomen.

De Salische Franken trokken in de loop van de 3e/4e eeuw n. Chr. vanuit noordoost-Nederland naar het zuiden, naar het Romeinse grondgebied, en werden daar in dienst genomen als foederaten. Ongetwijfeld zullen echter tijdens deze tocht delen van het volk zijn achtergebleven, als zij gunstige nederzettingen tegenkwamen. De provinciaal archeoloog is van mening, dat Oud-Leusden zo'n nederzetting van achtergebleven Salische Franken is geweest. Niets is waarschijnlijker dan dat zij in contact bleven met hun stamverwanten, die wèl in het Romeinse grensgebied waren aangekomen. Op deze manier kan de aanwezigheid van een typische 'foederaten-vondst', zoals de bronzen haarspeld, in Oud-Leusden worden verklaard. Een nederzetting van foederaten heeft zich bij voorbeeld bij Rhenen bevonden. In het bekende grafveld van Rhenen zijn namelijk veel vondsten gedaan, die met deze groep mensen in verband gebracht

- O -

- O -

Afb. 19
Bronzen haarspeld, ca.
400 n.Chr.; Oud-
Leusden. Ware
grootte.

Afb. 20
Handgevormd
aardewerk uit moge-
lijke grafkuil,
Romeinse tijd; Oud-
Leusden.

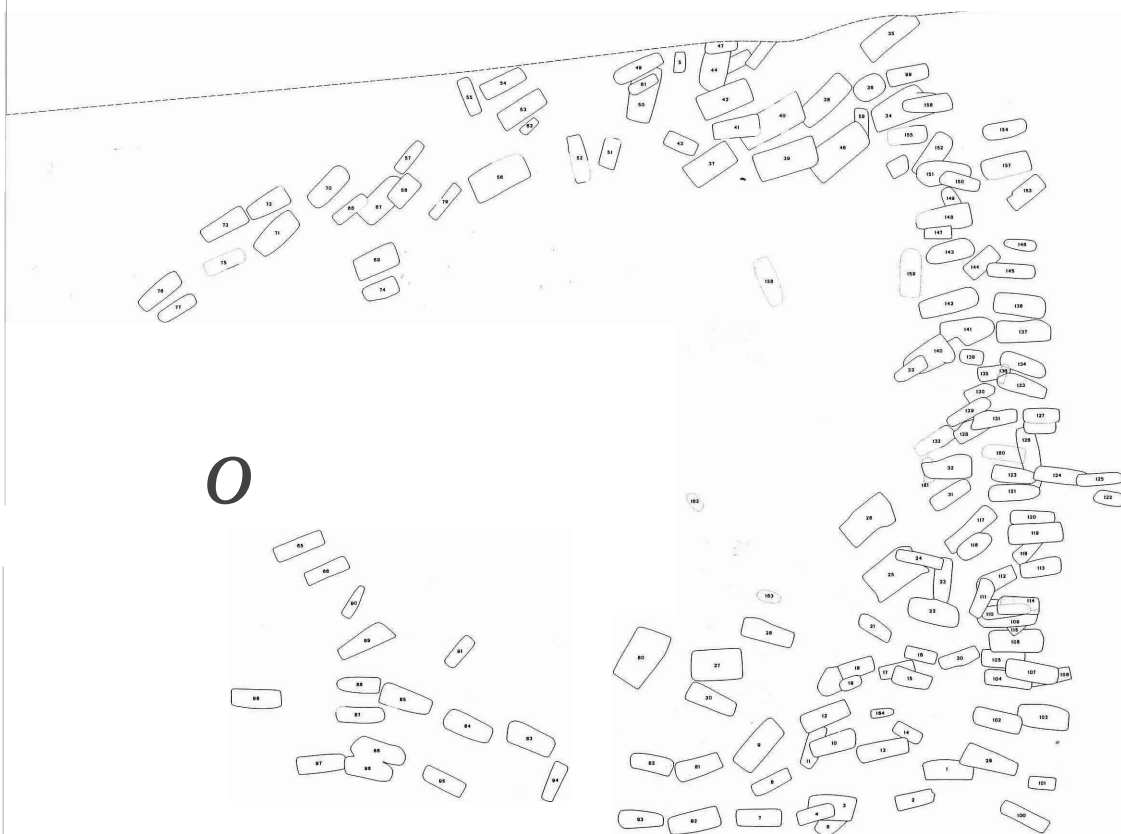
kunnen worden (in de omgeving van het grafveld werd ook Uslariën-aardewerk aangetroffen!). Misschien is de haarspeld van Oud-Leusden wel hier vandaan gekomen.

Nog een interessante vondst uit de Romeinse tijd, gedaan in de omgeving van de nederzetting, verdient hier vermelding. Het is een rechthoekige kuil, waarin zich twee complete potten van handgevormd – maar niet tot het Uslariën behorend – aardewerk bevonden (Afb. 20). Mogelijk hebben wij hier te maken met een graf, ook al werden er geen skeletresten in de kuil gevonden. Dat is echter geen wonder, want botmateriaal lost in de zure zandgrond, zoals die in Oud-Leusden wordt aangetroffen, binnen niet al te lange tijd spoorloos op.

De vroege Middeleeuwen

Het lijkt erop, dat Oud-Leusden na het begin van de 5e eeuw enige tijd onbewoond is geweest. Waar de 4e-eeuwse bewoners zijn gebleven is onduidelijk. Misschien hebben zij zich gevoegd bij hun verder zuidelijk levende stamverwanten. De eerstvolgende herkenbare vondsten dateren in ieder geval pas uit de tweede helft van de 6e eeuw n. Chr., dat wil zeggen uit de periode tussen 550 en 600. Daarmee staan wij dan aan het begin van de vroeg-Middeleeuwse bewoningsfase en bovendien aan de wieg van het Lisiduna van de oorkonde van 777n.Chr.

Afb. 21
Plattegrond van
vroeg-Middeleeuws
grafveld; Oud-
Leusden. De gestip-
pelde graven zijn
onzeker.

Uit de vroege Middeleeuwen werden een grafveld (in Afb. 13, IV, west) en een gedeelte van een nederzetting (in Afb. 13, Ir) ontdekt. Het grafveld zal eerst worden besproken, vervolgens de nederzetting.

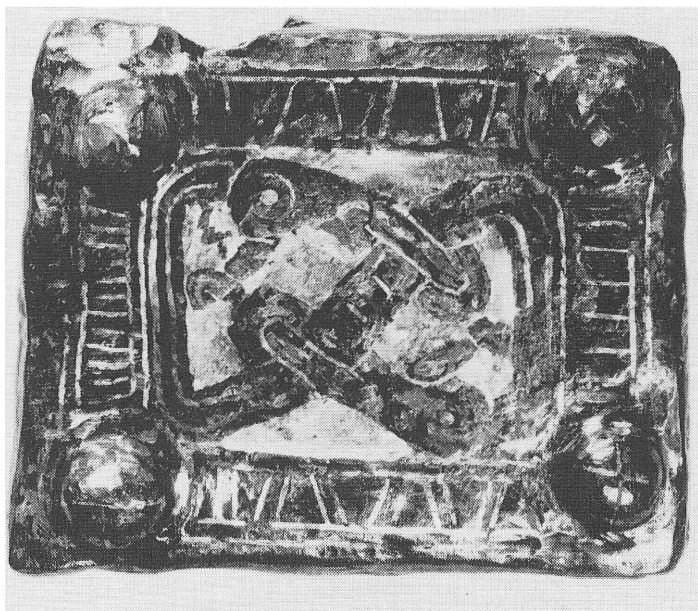
Het vroeg-Middeleeuwse grafveld

Dit was aangelegd op een zandrug, die enkele meters boven de omgeving uitstak. De plattegrond (Afb. 21) heeft een merkwaardige vorm: het lijkt wel of de graven gerangschikt liggen rondom een open ruimte. Misschien heeft in deze ruimte iets gestaan, dat men als 'heilig' beschouwde - zo heilig, dat men de graven er omheen groepeerde. Dat kan een gewijd gebouw zijn geweest, een geheimzinnige oude grafheuvel, of een heilige boom. Van een gebouw of een grafheuvel is overigens bij de opgraving geen enkel spoor waargenomen. Een andere mogelijkheid is, dat er in het midden wel degelijk graven hebben gelegen, maar dat deze bij een latere egalisatie van de top van de rug zijn verdwenen. Het is niet gemakkelijk een keuze uit deze mogelijkheden te maken. De provinciaal archeoloog heeft een lichte voorkeur voor de eerste, omdat de graven toch wel heel duidelijk op de open ruimte betrokken lijken te zijn.

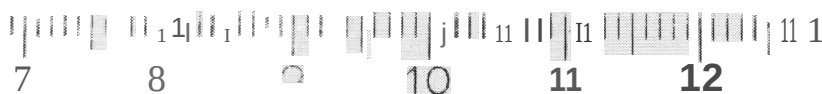
In totaal werden ongeveer 160 skeletgraven blootgelegd. Net als in E1st waren de voor haast alle begravingen gebruikte kisten en het skeletmateriaal volledig vergaan. Door een merkwaardig verschijnsel, dat in E1st niet is waargenomen, was het echter toch in veel gevallen mogelijk (delen van) de skeletten te reconstrueren. Toen het bot nog aanwezig was, hebben zich er namelijk harde korsten op en omheen gevormd, bestaande uit uit de grond neergeslagen stoffen, waarschijnlijk ijzer- en mangaanverbindingen. Deze korsten bleven bewaard, ook toen het bot zelf verdween. Bij de opgraving konden ze voorzichtig worden vrij geprepareerd en konden daarna ligging en vorm van essentiële skeletdelen worden vastgesteld. In enkele gevallen was het mogelijk op deze manier een bijna

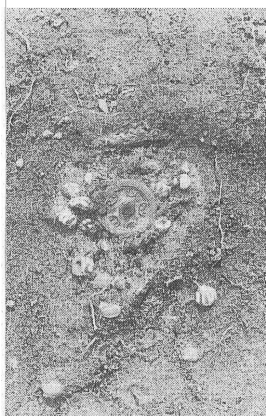

Afb. 22
Skeletafdruk; vroeg-Middeleeuws grafveld van Oud-Leusden. De donkere vlekken er omheen zijn de resten van de vulling van de grafkuil.

Afb. 23
Gordelbeslag uit mannegrav, 7e eeuw n. Chr.; vroeg-Middeleeuws grafveld van Oud-Leusden. Het voorwerp is vervaardigd van ijzer, ingelegd met zilver en messing. De versiering beeldt een tweekoppig fabeldier uit; de koppen bijten in het eigen lijf

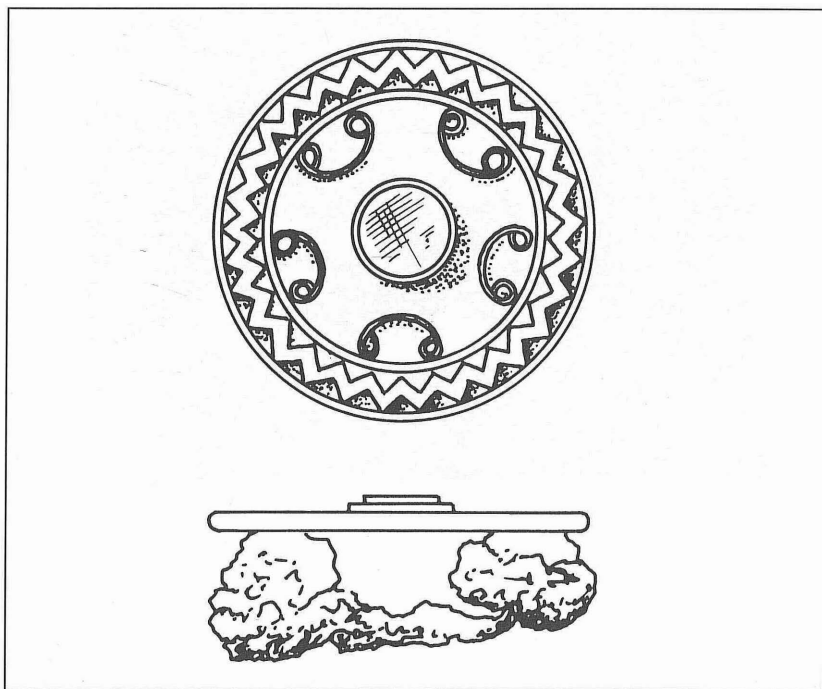
Afb. 24
Broche (*schijffibula*)
met kralen in vrou-
wegraf, 1e eeuw
n. Chr.; vroegMidde-
leeuws grafveld van
Oud-Leusden.

compleet skelet zichtbaar te maken, zonder dat er een spoortje bot van over was (Afb. 22)! Uiteraard was het niet mogelijk van dergelijke skelet-'afdrukken', hoe volledig ook, na te gaan of het om een vrouwelijke of een mannelijke dode ging. Alleen het karakter van de nu en dan aanwezige bijgaven kon hierover uitsluitsel geven.

Bijgaven kwamen in verscheidene graven voor, zij het over het algemeen in mindere mate dan in Elst. Opvallend was, dat er veel meer graven met wapens en soms mooi versierd gordelbeslag (Afb. 23) waren dan met sieraden, zoals broches, mantelspelden en kralen (Afb. 24 en 25): dus veel meer (relatief) rijke mannegraven dan vrouwegraven. Over een mogelijke verklaring daarvoor zal in het vervolg van deze paragraaf worden gesproken.

In veel midden-Nederlandse grafvelden uit de vroege Middeleeuwen komen naast skeletgraven ook grote hoeveelheden crematie-bijzettingen voor. In Oud-Leusden is een enkele urn met crematieresten gevonden, echter altijd in verstoorde positie: de urnen waren bij grondwerk (ploegen?) geraakt en zwaar beschadigd. Misschien zijn meer van dergelijke crematie-bijzettingen bij grondwerk op de rug totaal vernield en spoorloos verdwenen. Schrijver dezes gelooft echter niet, dat het er veel zijn geweest. Was het percentage crematies even hoog geweest als in de meeste andere grafvelden in deze streken, zoals bij voorbeeld in Elst, dan hadden wij er meer intact moeten aantreffen.

Aan de hand van de bijgaven kunnen de oudste graven - afgezien van de twee uit de periode rond 400 - gedateerd worden in de tweede helft van de 6e eeuw en de jongste in de eerste helft van de 8e eeuw n. Chr. Het grafveld is dus een kleine twee eeuwen in gebruik geweest, tussen ongeveer 550 en 750. Aangenomen wordt daarbij, dat de bijgaven-loze graven wel in dit chronologische kader zullen passen, maar geheel zeker is dat natuurlijk niet. De einddatum - ca. 750 n. Chr. - komt weer overeen met die van vele andere vroeg-Middeleeuwse grafvelden in noordwest-Europa (zie het hoofdstuk over het grafveld van Elst). De begindatum werpt belangwekkende vragen op. Het is namelijk net in die periode

Afb. 25
Tekening van broche
(schijffibula) van Afb.
24. Het voorwerp is
vervaardigd van
gedeeltelijk verguld
brons, met een plaatje
rode halfedelsteen in
het centrum. Schaal:
2:1.

- tweede helft 6e eeuw – dat de adel in het noorden van het Frankische rijk geïnteresseerd raakte in deze streken en die begon te koloniseren. Misschien werkten herinneringen aan de vroegere Frankische aanwezigheid in dit gebied nog door! Het is dus heel goed mogelijk, dat de mensen, die in Oud-Leusden begraven lagen, nieuwe Frankische kolonisten zijn geweest, nu gekomen vanuit het zuiden. Hiermee zou de armoede aan sieraden en de betrekkelijke rijkdom aan wapens van het grafveld verklaard kunnen worden. Goede wapens zijn voor kolonisten in een maagdelijk gebied namelijk wel belangrijk, luxueuze sieraden niet. Het zou ook begrijpelijk maken waarom Karel de Grote, een telg van de noord-Frankische adel, het gebied in het jaar 777 kon wegschenken: het behoorde gewoon tot het eigen erfgoed van zijn geslacht.

De vroeg-Middeleeuwse nederzetting

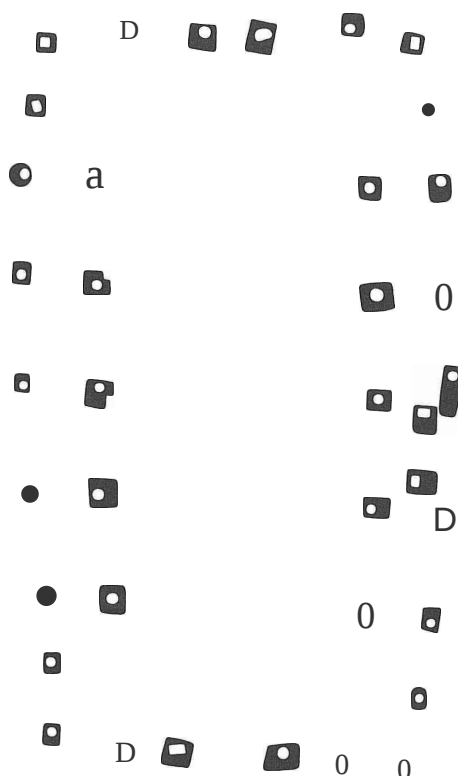
De nederzetting (Afb. 13, 11) omvatte een aantal grote houten huizen. De plattegronden daarvan laten zich echter moeilijk in hun geheel reconstrueren, daar juist in dit gedeelte van de opgraving sporen uit vele periodes door elkaar liggen. Bovendien zijn door de activiteiten van de bewoners van het dorp in de latere Middeleeuwen veel oudere resten verdwenen. Wel duidelijk zijn een serie waterputten (weer meest tonputten) en een aantal van de in de vorige paragraaf al genoemde hutkommen. Tijdens de opgraving vertoonden deze hutkommen zich als rechthoekige donkere vlekken in de lichte ondergrond (Afb. 26). Dit zijn de in de grond uitgediepte ruimtes, die later weer zijn opgevuld met nederzettingsafval. Van de eenvoudige hutjes, die er boven hebben gestaan, zijn meestal alleen de sporen over van de palen, die het dakje hebben gedragen.

De vondsten uit de nederzetting bestaan bijna uitsluitend uit aardewerkscherven. Er zijn twee soorten te onderscheiden: grof, handgevormd aardewerk, dat in de buurt moet zijn vervaardigd, en fijnere, op de draaischijf gevormde keramiek, die uit zuidelijker streken werd geïmporteerd. Het materiaal is nog niet voldoende bestudeerd om nu al een definitieve datering te kunnen geven. Het lijkt er echter op, dat het begin van de nederzetting in dezelfde periode valt als die van het grafveld, dus in de tweede helft van de 6e eeuw n. Chr. Het einde ervan is niet te bepalen; waarschijnlijk gaat de vroeg-Middeleeuwse nederzetting zonder hiaat over in de laat-Middeleeuwse. Deze continuïteit moet echter nog wel worden bewezen.

Afb. 26
Resten van
hutkommen, vroege
Middeleeuwen; Oud-
Leusden.

Afb. 27
 Plattegrond van
 houten boerderij
 (getekend), 12e eeuw
 n. Chr.; Oud-
 Leusden.

De latere Middeleeuwen

Voor al in de 11e en 12e eeuw heeft Oud-Leusden -wij mogen de nederzetting nu toch wel zo noemen - een groot oppervlak beslagen. In alle delen van de opgraving zijn sporen uit deze periode aangetroffen en hoogstwaarschijnlijk heeft de bebouwing zich nog wel buiten het tracé van Rijksweg A28 voortgezet. De huisplattegronden zijn nu vaak vrij gemakkelijk te onderscheiden, daar de kuilen, waarin de zware dakdragende palen werden geplaatst, veel groter waren dan die uit voorgaande periodes. Veel boerderijen hadden een enigszins 'bootvormige' plattegrond, doordat de rijen dakdragers niet evenwijdig liepen, maar aan de beide uiteinden iets naar elkaar toe bogen. Hun lengte was gemiddeld ca. 21 m., hun grootste breedte)-8 m. Die breedte kan in werkelijkheid wat groter zijn geweest, indien wij aannemen, dat de huiswanden nog buiten de rijen dakdragers waren geconstrueerd. Met zekerheid valt dit niet te zeggen, omdat de wanden kennelijk te ondiep waren ingegraven om er tijdens de opgraving nog een spoor van te vinden. Twee plattegronden vallen op door hun enorme breedte: tegen de 12 m. De ene werd ontdekt in het zuidwesten van 11 in Afb. 13, de andere ongeveer in het midden van IV (Afb. 27). Ze dateren beide uit de tweede helft van de 12e eeuwen ze zijn beide van het drieschepige type. In het artikel van Van Haaff (zie beneden, onder 'Publikaties') wordt uiteengezet hoe met behulp van de gegevens, die zo'n plattegrond verschaft, het huis, dat er eens

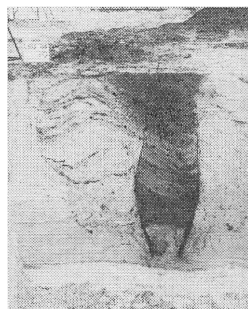
heeft gestaan, kan worden gereconstrueerd. Aangenomen mag worden, dat in deze beide grote huizen de rijkste mensen van het dorp hebben gewoond. Naast de boerderijen hebben er nog veel meer gebouwen gestaan: grote en kleine schuren, werkplaatsen en (zeshoekige) hooibergen. Ook daarvan zijn de plattegronden teruggevonden. Opvallend is verder het grote aantal waterputten uit deze periode. Zij zijn in alle delen van de opgraving aan het licht gekomen, maar vooral in II en III (oostelijk gedeelte) van Afb. 13. Net als in de voorafgaande periodes waren de meeste weer tonputten (Afb. 28), maar een enkele keer is een uitgeholde boomstam als putschacht gebruikt.

Over de structuur van het dorp kan in dit stadium van de bestudering nog niet veel worden gezegd. Het lijkt er echter op, dat de hoeven gerangschikt lagen aan een door het dorp lopende weg. Het is mogelijk, dat de Vlooswijkseweg en (een gedeelte van) de Oude Doornse Grindweg eveneens tot het Middeleeuwse wegenstelsel hebben behoord. Zekerheid daarover bestaat echter op dit moment nog niet.

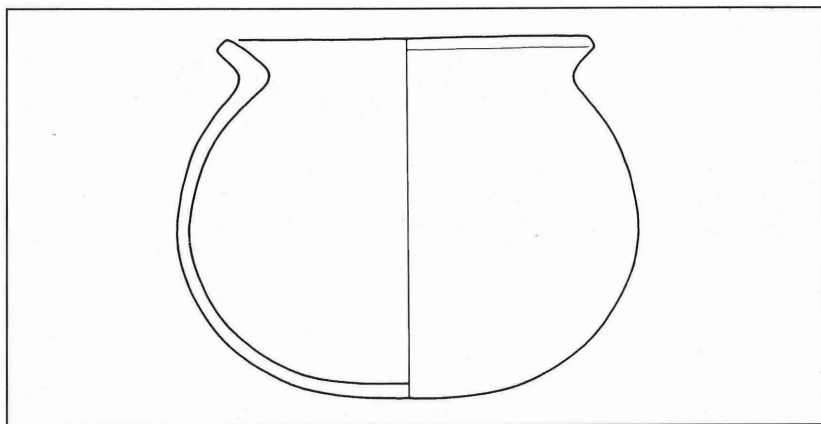
Ook uit de laat-Middeleeuwse nederzetting bestaan de vondsten grotendeels uit aardewerkscherven. Nog steeds zijn er twee soorten: handgevormd en gedraaid. De handvorm bij uitstek in deze periode is de kogelpot, zo genoemd, omdat hij inderdaad een kogelvorm heeft (Afb. 29). Scherven van deze categorie aardewerk zijn uiterst talrijk in het later-Middeleeuwse vondstmateriaal uit Oud-Leusden. Het op de draaischijf vervaardigde aardewerk, onder meer afkomstig uit de pottenbakkerscentra Pingsdorf en Andenne, vormt een veel kleiner percentage. Er is nog een andere grote vondstcategorie: de ijzerslakken, afvalproduct van ijzerwinning (Afb. 30). De ijzerwinning moet in Oud-Leusden in de latere Middeleeuwen - en misschien al eerder - van buitengewoon belang zijn geweest, uiteraard naast het gewone middel van bestaan, de landbouw. Als ijzererts werden waarschijnlijk de oerbanken gebruikt, die hier vroeger aanwezig geweest moeten zijn, en misschien ook de zogenaamde klapperstenen. Oerbanken zijn lagen met een hoog gehalte aan ijzeroxyde, die onder bepaalde omstandigheden op natuurlijke wijze in de bodem ontstaan. Klapperstenen zijn natuurlijke ijzerconcreties. De aanwezigheid van ijzererts kan één van de redenen zijn geweest, die de vestiging van nederzettingen op deze plaats aantrekkelijk maakten. Hierbij moet wel worden aangetekend, dat nu nog niet met zekerheid kan worden gezegd in welke periode men precies met de winning van het ijzer is begonnen.

Het einde

Tot in de 12e eeuw moet Oud-Leusden een bloeiende nederzetting zijn geweest en was het ongetwijfeld de belangrijkste plaats in de regio. Amersfoort wordt pas

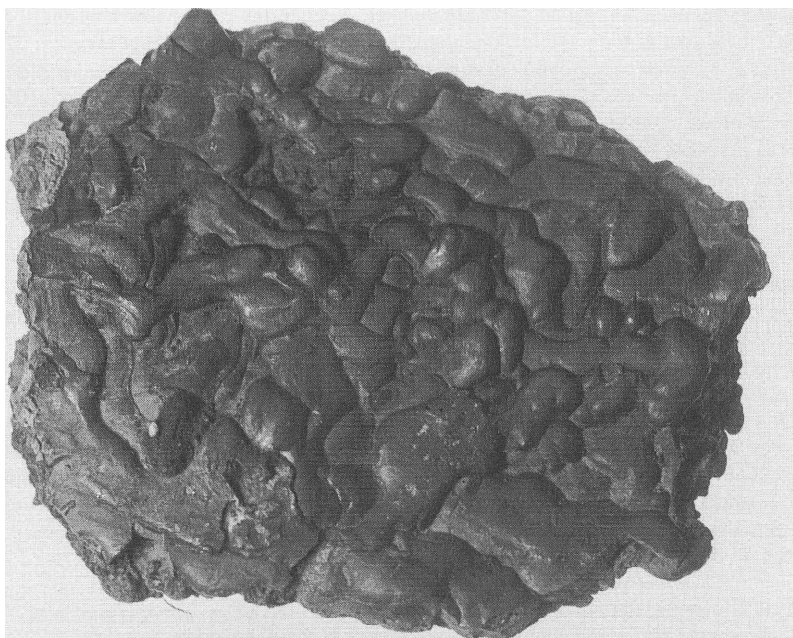

Afb. 28
Restant van een
Middeleeuwse
waterput met een
grote ton als
beschoeiing van de
putschacht; Oud-
Leusden.

Afb. 29
Handgevormde
kogelpot, 12e eeuw
n.Chr.; Oud-Leusden.
Schaal: 1:4.

Afb. 30
*Ijzerslak, Middel-
eeuwen; Oud-
Leusden.*

Afb. 31
*Laag stuifzand,
gelegen op oude
cultuurlaag; Oud-
Leusden.*

in 1028 voor het eerst genoemd en schijnt toen niet meer te zijn geweest dan een gehucht, zonder eigen kerk. Vanaf de 13e eeuw werden de rollen evenwel omgedraaid: Oud-Leusden raakte in verval en werd uiteindelijk door Amersfoort overvleugeld. Het verval van Oud-Leusden is archeologisch af te lezen aan de afname van de vondsthoeveelheden in de 13e en latere eeuwen. De opkomst van Amersfoort blijkt bij voorbeeld uit het feit, dat de plaats in de 13e eeuw een eigen kerk kreeg, die niet onderhorig was aan die van Leusden. Tot dan toe hadden de Amersfoorters in Leusden moeten kerken!

Waarschijnlijk is de opkomst van Amersfoort niet de enige reden voor de achteruitgang van Oud-Leusden. Uit de profielen blijkt, dat bovenop de 12e-eeuwse lagen vaak fijn stuifzand ligt (Afb. 31). Vermoedelijk heeft juist de grote uitbreiding van Oud-Leusden in de 11e en 12e eeuw de eigen ondergang in de hand gewerkt. Door ontbossing zal het akkerareaal voortdurend zijn uitgebreid, maar daardoor kon de wind ook steeds meer vat krijgen op het zand. Er zullen zandverstuivingen zijn opgetreden, die het bewerken van de akkers steeds moeilijker en uiteindelijk onmogelijk hebben gemaakt. Waarschijnlijk was dat de eigenlijke genadeslag voor Oud-Leusden.

Publikaties

G. van Haaff, Oud-Leusden - Rekonstruktie van een 12de eeuwse boerderij, in: Tijdschrift Flehite 17, nr. 112, april 1985, 18- 19; W.J. van Tent, De opgravingen bij Oud-Leusden, in: Tijdschrift Flehite 17, nr. 112, april 1985, 10-17.

Vechten (gem. Bunnik)

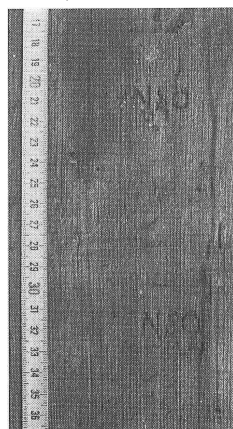
Het is bekend, dat zich in de wijde omgeving van het Romeinse grensfort Fectio, bij het gehucht Vechten, sporen van Romeinse bewoning in de bodem bevinden. De voorbereidingen voor de bouw van een ligstal in de buurt van het castellum waren dan ook aanleiding hier eerst archeologisch onderzoek te verrichten.

Het terrein, waar de ligstal zou verrijzen, was gelegen aan de Marsdijk, ongeveer 150 m. ten noordoosten van boerderij Slagmaat. Het had een oppervlak van ongeveer 60x30 m. Gegraven werd in twee campagnes: 9 tot 30 november 1981 en 15 maart tot 3 juni 1982. De wetenschappelijke leiding berustte weer bij de provinciaal archeoloog, de technische leiding bij F. van Kregten, medewerker van de ROB. Medewerking werd verleend door studenten van de SOL. Leden van het gemeentebestuur van Bunnik gaven van hun belangstelling blijk door de opgraving verscheidene keren te bezoeken.

Uit de Romeinse tijd werd een wirwar van elkaar versnijdende kuilen en greppels blootgelegd. Gezien de vondsten is het geheel te dateren in een periode, lopend ongeveer van de tweede helft van de 1e eeuw n.Chr. tot in (de eerste helft van) de 3e eeuw. Daarbij moet overigens worden opgemerkt, dat het overvloedige vondstmateriaal van de opgraving nog slechts zeer voorlopig, of in het geheel niet is bewerkt.

Het is in dit stadium van de bestudering onmogelijk uitspraken te doen over de functie van al deze grondsporen. Een uitzondering vormt een zestal waterputten met één of meer houten tonnen als schachtbeschoeiing. Interessant was, dat op veel van deze tonnen huismerken voorkwamen. De best leesbare zijn ATICI, FNSO (Afb. 32), VSVDV en IOF. Het is ook onduidelijk waarvoor de Romeinen het terrein eigenlijk hebben gebruikt. Een gedeelte ervan schijnt in ieder geval een tijd lang akkerland te zijn geweest. Daarop wijzen een doorwerkte laag, die in enkele profielen zichtbaar was, en een met deze laag - samenhangende bundel (perceels?)greppels. Misschien heeft het terrein daarna min of meer braak gelegen en heeft het voornamelijk gediend als stortplaats voor afval uit het fort. Van bebouwing is in ieder geval geen enkel spoor gevonden. Ook uit de Middeleeuwen werden sporen aangetroffen, en wel merendeels

Afb. 32
Duig met huismerk
FNSO, Romeinse tijd;
Vechten (gem.
Bunnik).

greppels. Daarbij waren enkele tamelijk brede (3-4 m.), die een ruim 20 m. breed, rechthoekig perceel schenen te omgrenzen. Op grond van de vondsten moet aan een datering in (het begin van) de 15e eeuw worden gedacht.

Wijk bij Duurstede

Inleiding

Gedurende de gehele verslagperiode is in en rondom Wijk bij Duurstede het grootschalige onderzoek, dat al vanaf 1967 aan de gang is, voortgezet. Het opgravingswerk werd geconcentreerd op het terrein De Horden, ten westen van de stad, waar door bouwwerkzaamheden sporen uit de Bronstijd, de IJzertijd en de Romeinse tijd dreigden te verdwijnen. Daarnaast werd geprobeerd het beeld van de vroeg-Middeleeuwse handelsnederzetting Dorestad en van de later-Middeleeuwse stad Wijk te completeren door kleine opgravingen op geselecteerde plaatsen.

De provinciaal archeoloog is bij al dit onderzoek slechts zijdelings betrokken geweest en kan dus niet uit eigen ervaring erover rapporteren. De meest zinnige oplossing leek daarom de artikelen van de opgravers over het onderzoek in de Jaarverslagen ROB 1980-1984 zo veel mogelijk letterlijk te citeren.

Wijk bij Duurstede: Dorestad e.a. 1980/81

1980

"Opgraving Nieuwe Weg (putten 524-7): oeverzone van (de vroeg-Middeleeuwse handelsnederzetting) Dorestad

W.A. van Es, W.J.H. Verwers, M.J.A. de Haan en C.M. Blommesteijn
9 juni - 8 oktober

De Nieuwe Weg verbindt de Cothense Zandweg en de Hoogstraat, en doorsnijdt de smalle strook gronds ten noorden van Wijk die al voor de aanvang van het onderzoek in 1967 grotendeels bebouwd was. Afbraak van bestaande huizen aan weerszijden van de weg ter vervanging door nieuwbouw maakte hier nu onderzoek mogelijk. De gelegenheid werd aangegrepen omdat het een interessante locatie binnen het nederzettingsgebied van Dorestad betrof. De Nieuwe Weg beslaat namelijk een deel van de zóne van Dorestads woongebied die onmiddellijk aan de haven grensde. Deze zóne is als gevolg van bovengenoemde bebouwing slecht bekend, terwijl zij in feite het 'centrum' van de Vroeg-Middeleeuwse handelsnederzetting moet hebben gevormd. (....) De vier opgravingsputten lagen twee aan twee aan weerskanten van de weg over een breedte van ca. 20 en een lengte van ca. 70 m. Het wegtracé zelf kon niet onderzocht worden; was ook reeds door rioolaanleg verstoord. In de opgravingsputten bleek de bovengrond tot op grote diepte (meestal - aanzienlijk - meer dan 1 m.) doorwoeld. Gedeeltelijk zal dit door de 1ge-eeuwse beendergraverijen veroorzaakt zijn, die zich vooral in deze zóne geconcentreerd hebben. Veel details zijn op deze wijze verloren gegaan. Niettemin heeft het onderzoek zeker bijgedragen tot een beter begrip van Dorestads nederzettingsstructuur. De resultaten kunnen uiteraard eerst in groter verband definitief beoordeeld worden. Hier slechts enkele voorlopige en globale conclusies. Aangetroffen zijn vooral - vele - kuilen. Deze tamelijk grote en diepe kuilen lagen in rijen die W-O of loodrecht daarop gericht waren. Significante richtingsverschillen zijn er niet. De nederzettingsstructuur heeft dus in hoofdlijnen vast gelegen en is niet aan ingrijpende veranderingen onderhevig geweest. De gevonden richting komt overeen met die van de oudste elementen van de

(constructies in het aansluitende stuk van de haven). Daar (....) is de richting van de constructies naderhand wel veranderd, daar men zich bij een veranderende rivierloop aan moest passen. (....)

Leveren de sporen langs de Nieuwe Weg geen aanwijzing voor ingrijpende veranderingen van de nederzittingsstructuur in de oeverzone op, van fasering mag zeker wel sprake zijn. De vele kuilen zijn zonder twijfel niet alle te zelfder tijd gegraven. Onze interpretatie is dat de kuilenrijen langs de randen van (ca. 8 m. brede) huisplaatsen aangelegd zijn, en dat de randen van de erven – met de bijbehorende kuilenrijen – enigszins konden verschuiven, wanneer op het erf een nieuw huis gebouwd werd. (....) (Van) de huizen zelf (zijn) - op enkele paalgaten na - geen sporen meer aangetroffen. Eén van de oorzaken daarvan is, afgezien van de kuilen die in Karolingische Tijd steeds weer zijn ingegraven, gelegen in de recente graverijen, die de bovengrond diep verstoord hebben. De huiserven van Dorestad lagen met hun lengteas loodrecht op de rivier. De meeste kuilen zullen afvalgaten geweest zijn. Een deel zou als kelder (binnen de huizen) gediend kunnen hebben. Tenminste tien, gewoonlijk ronde kuilen bleken een houten vat te hebben bevat. Het waren dus waterputten geweest. De fusten zelf waren meestal geheel vergaan.

De mobiele vondsten bestaan, zoals gebruikelijk, voor een groot deel uit aardewerk. Onze indruk is dat daaronder nogal wat vroeg materiaal aanwezig is. Dat zou dan betekenen dat de bewoning hier ter plaatse tenminste tot in de Laat-Merovingische Periode, dat is tot in de 7e eeuw terugreikt. Een exacte begindatering is echter nog niet te geven. Zeker lijkt wel dat het terrein ook in de Late Middeleeuwen nog - of weer - bewoond was. Onder de vondsten komen namelijk veel scherven van Pingsdorf- en Paffrath-aardewerk voor, alsmede enig Andenne-aardewerk, zodat bewoning in de 12e- 13e eeuw aannemelijk is. (....) (Continuïteit tussen deze en de Karolingische bewoning is) allerminst uit te sluiten.

Het merendeel van de mobiele vondsten dateert ondertussen uit de Karolingische periode: 8e-ge eeuw. Behalve aardewerk, is er veel dierlijk bot. Onder de 'gewone' Dorestad-vondsten valt verder een fragment van de helft van een gietvorm voor een bronzen sleutel op. Het was een vorm ter vervaardiging van een sleutel met druppelvormige greep met ingeschreven kruis. De opgraving heeft ook enkele fragmenten van smeltkroesjes opgeleverd. Directe getuigenissen van metaalbewerking in Dorestad zijn nog altijd spaarzaam. Zo ergens, dan zijn zij in het 'centrum' aan de oever te verwachten."

1981

"Opgraving Muntstraat (put 528): Laat-Middeleeuwse Rijnbedding
W.A. van Es, W.J.H. Verwers, R.E. Lutter, F. van Kregten, C.M.
Blommesteijn
2-9 september

Profielsleuf in het centrum van Wijk tussen de Muntstraat en de muur langs de zuidoost-zijde van de Mazijk, in het verlengde van de enige jaren eerder aangelegde profielsleuf put 538, die vanaf de muur langs de noordwest-zijde van de Mazijk naar het noordwesten liep. De twee profielsleuven (528 en 538) tonen in combinatie aan dat de Mazijk zich ongeveer boven het midden van een verlande rivierbedding bevindt. Het centrum van de bedding onder de straat kon niet onderzocht worden. In de profielsleuf van dit jaar (528) was de zuidelijke helft van de bedding duidelijk waarneembaar. Zij kon tot op een diepte van ca. 3m. beneden maaiveld bestudeerd worden: dus niet tot de bodem. Onderin was zij gevuld met een sediment van (grof) zand; bovenin met een sterk verontreinigde egalisatie-laag, die veel baksteenpuin bevatte. Kennelijk is de bedding grotendeels door natuurlijke sedimentatie opgevuld. Betrekkelijk hoog in de natuurlijke vulling kwam een verontreinigd laagje voor, dat onder meer enkele

Laat-Middeleeuwse kogelpotscherfjes bevatte. Sporen van Laat-Middeleeuwse bewoning werden op de zuidoostoever van de bedding gevonden. Deze oever, een zandrug, was voor een deel in de profielsleuf, aan de kant van de Muntstraat, aanwezig. De bewoningsresten omvatten funderingen van bakstenen van klein formaat (4/5 x 20 x 10/11 cm.). Verder kwamen kuilen voor. Het begin van de bewoning is, zolang de vondsten niet uitgewerkt zijn, nog niet precies aan te geven: waarschijnlijk vanaf ongeveer de 14e eeuw."

Wijk bij Duurstede: De Horden

1980

"Opgraving De Horden (putten 560-81): nederzettingen uit de Bronstijd, IJzertijd en Romeinse Tijd

W.A. van Es, W.J.H. Verwers, R.E. Lutter, F. van Kregten en e.M. Blommesteijn

17 maart - 31 december

Voortzetting van het onderzoek uit voorafgaande jaren (vanaf 1977), en wel aan de noord-west flank van de zandrug die zich in de ondergrond van De Horden bevindt. De zandrug is door een zandig kleipakket van 50 (of meer) cm. afgedekt. In het opgravingsgebied 1980 duikt het onderliggende zand in westelijke en noordelijke richting geleidelijk weg. Tevens bevindt zich in dit gebied een naar het zuiden toe uitlopende vrij brede depressie, die de zandrug in ongeveer noord-zuidrichting doorsnijdt. De depressie is met kleilig materiaal gevuld. Daarin tekenen zich twee tot drie 'laklagen' af, die ter weerszijden op de rug samenvallen. De laklagen in de depressie vertegenwoordigen waarschijnlijk opeenvolgende stilstandsfasen (oppervlakte-niveaux) in de sedimentatie die de laagte heeft opgevuld. Duidelijk is dat de bovenste het niveau uit de Romeinse tijd weergeeft. Sloten (en andere sporen) uit de Romeinse tijd gaan van dit niveau uit. Zij lopen trouwens ook over de - al opgevulde depressie - door. De oudere laklagen zijn (nog) niet precies te dateren. De indruk bestaat echter dat ten tijde van de bewoning in de Vroege Bronstijd (de oudste tot nu toe gevonden bewoningsfase) de sedimentatie nog niet begonnen was.

De depressie wordt plaatselijk langs de rand begeleid door een beschoeiing(?), althans een rij dicht naast elkaar staande paaltjes. Verder zijn langs de rand achter deze beschoeiing enkele ronde kuilen aangetroffen, die om stratigrafische redenen ouder dan het kleisediment moeten zijn. Zij hebben geen dateerbare vondsten opgeleverd, maar wijzen in ieder geval op bewoning voor het begin van de sedimentatie. Deze bewoning kan op zijn vroegst uit de Bronstijd en op zijn laatst uit de IJzertijd dateren, maar dan toch waarschijnlijk al niet meer uit de Late IJzertijd. Kortom: gedurende de Bronstijd, en wellicht nog een deel van de IJzertijd was de depressie nog een echte - overigens niet zeer diepe - depressie. Daarna is zij opgevuld, maar waarschijnlijk toch een vochtige zone gebleven. Dit laatste kan er de oorzaak van zijn dat de eigenlijke bebouwing uit de Romeinse Tijd in het westen ter hoogte van de depressie halt maakt. Het Romeinse nederzettingsspatroon omvat namelijk - althans voor zo ver thans vast te stellen - twee door sloten omgeven vierkante percelen met daarop huizen en andere gebouwen. Daarbij sloten tenminste één of meer eveneens omgreppelde percelen aan, waarop bewoning lijkt te hebben ontbroken. Het zullen stukken akker- of weideland geweest zijn. Tijdens de opgraving van 1980 is een deel van het slotensysteem dat deze agrarische percelen aan de noordwestkant omgaf, teruggevonden, zonder dat overigens de uiterste noordwesthoek van het geheel bereikt kon worden. Deze moet zich (juist?) ten noorden van de Wijkersloot

geheten weg langs de noordzijde van De Horden bevonden hebben. Daar is een opgraving niet langer mogelijk. Een proefsleuf van enkele jaren geleden heeft geen aanwijzing voor bewoning opgeleverd. Het agrarische buitengebied kan zich echter wel tot in de zone aan de overkant van de Wijkersloot uitgestrekt hebben. De totale omvang van het door - sloten omgeven - agrarische areaal laat zich dus niet meer met zekerheid vaststellen. Het lijkt er echter op dat het aan west- en noordzijde wel grotendeels binnen het opgravingsgebied valt. De bewoning uit de Romeinse Tijd concentreerde zich dus, althans in de latere bewoningsfasen, binnen de twee genoemde vierkante percelen. Deze liggen in de lengterichting van de zandrug (noordwest-zuidoost) naast elkaar en verschillen in grootte. Het grootste, in het zuidoosten, lijkt zijden van bijna 200 m. te hebben gehad. Het kleinste, aan de noordwest-kant, met zijden van 80-100 m., is in 1980 voor een deel onderzocht. De bewoning is hier intensief en langdurig geweest. Niet alleen vertoont het kleine vierkant in zijn sloten tenminste twee fasen. Aan dit vierkant, dat met het grote een eenheid vormde, gaat ook nog een ander door sloten omgeven vierkant erf vooraf, dat een geringe asafwijking met het jongere systeem laat zien. In dit deel van de nederzetting zijn tot nu toe vier huizen, of beter grote rechthoekige houten gebouwen, opgegraven. Hun functie staat niet in elk geval vast: zij behoeven niet alle woningen in de stricte zin geweest te zijn, al is dat wel aannemelijk. Eén, nogal onduidelijke, plattegrond kan gezien zijn orientatie tot het oudste vierkant behoord hebben. De andere drie maakten deel uit van één van de jongere ontwikkelingsfasen van de nederzetting. Hoogstens twee zouden gelijktijdig geweest kunnen zijn. Het is echter ook mogelijk dat de drie elkaar zijn opgevolgd en dat er binnen het kleine vierkant dus steeds slechts één hoofdgebouw gestaan heeft. De vier plattegronden verschillen in vele details. Zij zijn echter in zoverre verwant dat zij variaties zijn op het tweedelige en (grotendeels of geheel) tweeschepige huis. De twee onderdelen vormden vermoedelijk de eigenlijke woning en de stal. Een agrarische functie voor dit deel van de nederzetting is aannemelijk. Behalve de hoofdgebouwen stonden er nevengebouwen in de vorm van kleine schuurtjes en 'spiekers'.

(....) De totale bewoningsperiode waarbinnen met continuïteit te rekenen valt, loopt zeker van de Late Voor-Romeinse IJzertijd tot in de 3e eeuw. Romeinse importen zijn al vroeg tot De Horden doorgedrongen. Deze bestaan uit vroege fibula-typen en uit Republikeinse en vooral Augusteïsche munten. Tengevolge van het gebruik van metaaldetectors is het aantal vondsten van metaal in verhouding groot. Het muntcomplex omvat tot nu toe ongeveer 80 Romeinse munten, waarvan 20-25% van voor het midden van de 1e eeuw. Uiteraard dateren deze vroegste importen niet noodzakelijkerwijs het begin van de bewoning; wel dat van de relaties met het Romeinse leger. Dat trof hier, naar onze indruk, reeds een ter plaatse gevestigde boerenbevolking aan. De samenstelling van het muntcomplex doet, aldus dr. I.P.A. van der Vin (KPK), die de munten gedetermineerd heeft, over het geheel genomen trouwens 'militair' aan. Dit is niet in tegenspraak met onze hypothese (....) dat de nederzetting op De Horden tot het territorium van een nabijgelegen Limesfort behoord heeft. (In het in 1980 onderzochte gedeelte is) een Karolingische obool uit Melle aangetroffen. (Deze) munt lijkt niet met bewoning ter plaatse samen te hangen. Sporen en aardewerkvondsten die daarop zouden kunnen wijzen, ontbreken. Hetzelfde geldt voor een andere belangwekkende vondst uit de Vroege Middeleeuwen: een zwaard gevonden op het oude (Romeinse) niveau in put 570, dat wil zeggen in de voormalige depressie buiten het echte woonareaal. Blijkens deze vondst was het terrein in die tijd nog begaanbaar, zij het wegens voortschrijdende vernatting al niet meer bewoonbaar(?). De sedimentatie van de kleilaag die thans het Romeinse niveau afdekt was blijkbaar nog niet begonnen. Men kan zich verder over dit zwaard van alles afvragen: is het, bijvoorbeeld, verloren door een inwoner van Dorestad die zich vluchtend voor Vikingen in de

vochtige begroeiing van deze woestenij verschool? Een antwoord krijgt men niet.

Liggen de huizen uit de Romeinse tijd op het hoogstedeel van de zandrug, de prehistorische bewoningssporen zijn tot nu toe vooral op de flanken aangetroffen. Dat was in de voorgaande jaren aan de zuidkant het geval. Nu is gebleken dat ook de noordwestflank van de rug reeds vanaf de Vroege Bronstijd bewoond geweest is, en wel tot ver buiten het Romeinse woonareaal. Het ziet er naar uit dat de prehistorische bewoners uit de Vroege Bronstijd en de vroege(?) IJzertijd zich bij voorkeur op de flanken vestigden. Het is nog niet zeker dat zij hun woningen uitsluitend daar bouwden en het hoogste deel van de rug als woonterrein gemeden hebben. Dat deel is nog slechts onvolledig opgegraven, maar voor zover het opgegraven is, lijkt het geen prehistorische huizen te bevatten. Het is niet waarschijnlijk dat eventueel hier aanwezige oudere bewoningssporen geheel door latere, Romeinse, bouwactiviteiten zouden zijn uitgewist. De voorlopige conclusie is dat het hoogste deel van de rug in de prehistorie van bewoning vrij bleef. Wellicht lagen hier toen de akkers (of was het hier daarvoor toch te droog?). De oudste boerderijen lagen verder naar buiten. De sinds het einde van de IJzertijd opgetreden contractie van het woonareaal weerspiegelt mogelijkserwijs de voortschrijdende vernatting van het terrein.

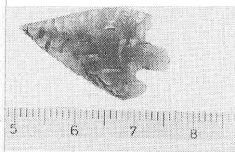
Aan de noordwestflank zijn evidente bewijzen voor bewoning in de Vroege Bronstijd in de vorm van onder meer versierde scherven (van zogenaamd Hilversum-aardewerk), alsmede een (...) pijlpunt van vuursteen (Afb. 33). Het is nog niet duidelijk of deze vondsten in verband gebracht moeten worden met de fraaie huisplattegrond die in put 573 blootgelegd is. De plattegrond is afkomstig van een afgerond-rechthoekig houten gebouw van ca. 8x25 m. Twee paren ingangen in de lange wanden verdeelden het in drie delen. De twee buitenste vertrekken waren elk ca. 8 m. lang (ingangen meegerekend); voor het middenstuk bleef 8-9 m. over. Dit laatste was drie- tot vierschepig: in twee van de vier staanderjukkan stond een nokpaal. Het ene uiteinde was drieschepig (één staanderjuk), het andere tweeschepig (één of twee nokpalen). Bij dit huis, ongetwijfeld een boerderij, stonden tenminste twee spiekertjes. De paalगतen van het huis leverden een Bronstijd-scherf maar (helaas) ook enkele die eerder aan de IJzertijd doen denken. Een greppel (van een veekraal?) bij het huis, die er mogelijk, maar niet zeker, inderdaad bijgehoord heeft, bevatte ook weer scherven die 'IJzertijd-achtig' aandoen. Het lijkt er dus wel op dat het huis uit de IJzertijd dateert. De scherven (van Hilversum-aardewerk) zouden dan met oudere woonsporen te verbinden zijn. Als zodanig komen, voor zover wij thans zien, slechts de vele onregelmatige kuilen in aanmerking die aan weerszijden van de depressie gevonden zijn, onder meer ook bij (en onder?) het zojuist genoemde huis. De kuilen lijken ook stratigrafisch de oudste verschijnselen ter plaatse.

Enkele bleken Bronstijd-scherven en vuursteen (afslagjes) te bevatten. Het probleem van deze kuilen is echter dat hun functie (ons) nog onduidelijk is en dat er in hun ligging geen (nederzetting-)patroon te onderkennen valt. Op deze wijze blijft, laten wij hopen voorlopig, het karakter van de bewoning (uit de Bronstijd) nog wat mysterieus.

Tenslotte: put 581. Deze is op ca. 60 m. afstand van de zuidwesthoek van de opgraving - en dus ver buiten de flank van de zandrug - aangelegd om het verloop van het Romeinse slotenpatroon verder na te speuren. Het bleek tot hiertoe en nog verder door te lopen. Ook aan de zuid-westzijde blijken de (agrarische) percelen van de Romeinse nederzetting dus ver over de rug heen te steken. "

Afb. 33

Vuurstenen pijlspits met schachtdoorn ('tanged and barbed'), laat-Neolithicum/vroege Bronstijd; Wijk bij Duurstede-De Horden.

1981

"Opgraving De Horden (putten 579-92) (....)

W.A. van Es, W.J.H. Verwers, R.E. Lutter, F. van Kregten, e.M.

Blommesteijn

5-30 januari, 26 mei - 11 december

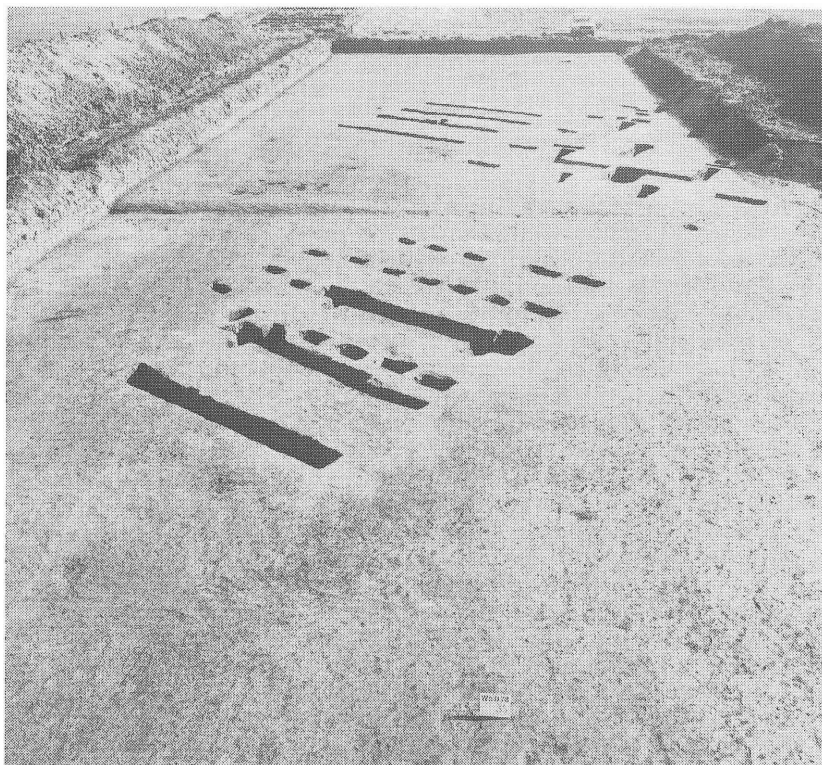
(....) (Er werd) op twee locaties gegraven: aan de noordwestelijke rand en in het centrum van het nederzettingsterrein.

Aan de noordwest-rand (putten 579-586) zijn, waarschijnlijk uitsluitend, prehistorische bewoningsresten aangetroffen. Deze omvatten scherven en (vuursteen) uit de Vroege Bronstijd, die onder in een lange en smalle, ongeveer noordwest-zuidoost verlopende ondiepe 'depressie' lagen. Onder de scherven bevonden zich fragmenten van één of meer urnen (van Hilversum-aardewerk), onder meer een groot randfragment. Het vuursteen-materiaal bestond overwegend uit kleine afslagen: weinig of geen nader determineerbare artefacten. (....) De Vroege Bronstijd-vondsten werden tegen de noordoost-oever van de depressie gevonden. Op deze oever zijn in de onmiddellijke nabijheid enkele plattegronden van spiekers - een zware van 9 palen, ca. 4 x 4 m. - blootgelegd. De paalgaten van deze plattegronden hebben echter geen daterende vondsten opgeleverd. Het is niet geheel uitgesloten dat de spiekers uit de Vroege Bronstijd dateren, daar materiaal uit die periode immers in de directe omgeving voorkomt. Waarschijnlijk is echter dat zij gelijktijdig zijn met de bewoningssporen die op de tegenover liggende oever opgegraven zijn. Tot deze laatste behoort een fragmentaire huisplattegrond, die kennelijk van hetzelfde type is als de vorig jaar in put 573 gevonden plattegrond. (....) Het (....) fragment bevat het middendeel en het drieschepige, noord- westelijke einddeel: respectievelijk ca. 7 x 5 en 7 x (?)8 m., gescheiden door ca. 2 m. brede ingangen. Beide huizen lagen met hun lengte-as noordwest-zuidoost gericht op een afstand van ca. 10 m. gedeeltelijk naast elkaar. Onder de paalgaten in de directe nabijheid van de huizen waren weer enkele spiekerplattegronden te onderscheiden: één van 4 palen, ca. 2 x 2 m., en één van 8 palen, ca. 3 x 8 m. De datering van deze nederzettingssporen staat ook niet geheel vast. De paalgaten van de plattegronden bevatten geen vondsten die zekerheid konden verschaffen. Greppels in de omgeving die, gezien hun oriëntatie bij de huisplattegronden zouden kunnen behoren, leverden IJzertijd-scherven op. Op grond daarvan nemen wij voorlopig aan dat de boerderijplattegronden met de bijbehorende spiekers uit de (Vroege- of Midden-?) IJzertijd stammen.

Het onderzoek in het centrum van het nederzettingsterrein heeft vooral nadere gegevens over de bewoning uit de Late IJzertijd en de Romeinse Tijd verschaft. De plaats waar in dit jaar gegraven is, beslaat het westelijke uiteinde van de midden(?)strook binnen (het grote, vierkante door sloten omgeven kavel (zie verslag 1980)). De kavelsloot zelf is in de Romeinse Tijd gegraven: waarschijnlijk in de tweede helft van de 1e eeuw. De bewoning op deze plek gaat echter zeker verder terug. In put 589 kwamen delen van tenminste drie plattegronden van boerderijen te voorschijn, die na elkaar op ongeveer dezelfde plaats waren opgetrokken. Dit wijst op continuïteit in de bewoning, en wel gedurende een vrij lange periode. De algemene indruk is dat deze periode reikt vanaf de Late IJzertijd tot in de 3e eeuw. Wij hopen hier in het volgende jaarverslag op terug te komen, (....).

(Binnen het grote vierkante kavel) stonden tegelijkertijd tenminste drie boerderijen: twee op een lijn in de midden(?)as van het perceel met ongeveer noordwest-zuidwest gerichte lengte-as en één ten zuiden daarvan, loodrecht op de twee eerstgenoemde. Bij de boerderijen lagen één (of meer) waterputten. Minstens één van de boerderijen was van spiekers vergezeld, onder meer van het 'Romeinse' type met in - vier - greppels geplaatste palen (*Afb.* 34). (....)

Afb. 34
*Plattegrond van
 houten boerderij met
 spiekers (onder meer
 van 'Romeins' type),
 Romeinse tijd; Wijk
 bij Duurstede-De
 Horden.*

(Het vondstmateriaal) is zeer omvangrijk en omvat (...) ook vele metalen voorwerpen, waaronder onder andere fibulae, munten (en) onderdelen van gordelgarnituren (...).

1982

"Opgraving De Horden (putten 593-608) (...)

W.A. van Es, W.l.H. Verwers, R.E. Lutter, e.M. Blommesteijn

2 februari - 1 november

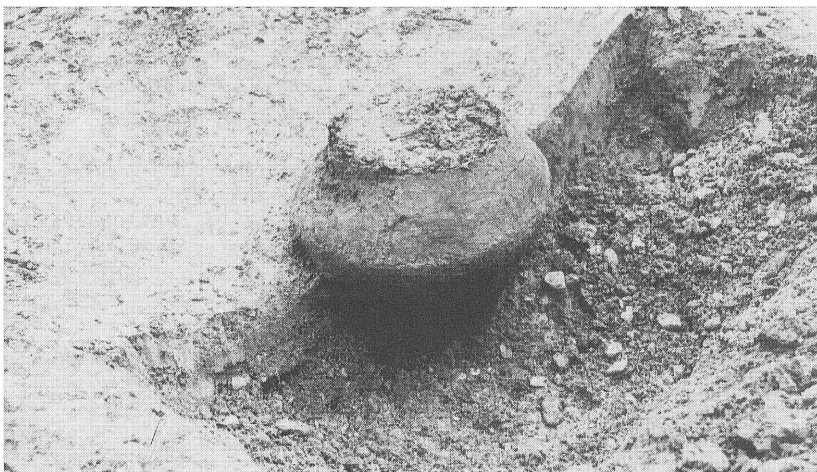
De opgraving van dit jaar betrof een deel van de noordelijke flank en een meer centraal gelegen deel van het nederzettingsterrein. Aan de noordflank zijn sporen van bewoning uit de Bronstijd aangetroffen. In vlak 3 van put 601 kwamen verspreid kleine vuursteen-afslagjes voor. Uit het noordprofiel van deze put bleek dat het (fijne) zand in de ondergrond plaatselijk relatief hoog lag. Het vormde ongeveer in het midden van het profiel een smal ruggetje (...). Duidelijk was te zien dat de bovenkant van (dit) ruggetje doorwerkt was. Samen met de aanwezigheid van vuursteensplinters in het vlak wees dit op menselijke activiteit. Aard en ouderdom van deze activiteit kon in de noordelijk aangrenzende put 603 bepaald worden. Daar zijn kuilen en paalgaten opgegraven die waarschijnlijk van het oudste niveau afkomstig zijn. Zij bevatten vuursteen en scherven, vooral van (Hilversum/Drakestein-) aardewerk, maar ook enkele met een wikkeldraad-achtige versiering. Een datering in de Bronstijd is wel zeker: mogelijk Midden-Bronstijd. Onder de paalgaten was een rechthoek bestaande uit tenminste zeven paren palen te onderscheiden. Deze was 13 m. lang en 3 m. breed. De paren

paalgaten lagen op vrijwel gelijke afstand (ca. 2 m.) van elkaar. De lengteas van de rechthoekige configuratie was ongeveer noordwest-zuidoost gericht. Aan beide uiteinden kwamen extra paalgaten voor, waarvan de functie niet duidelijk is. Wij interpreteren de zeven paren palen als de twee rijen dakdragers van een drieschepig huis. Dat zou dan de eerste huisplattegrond in De Horden zijn die met zekerheid aan de Bronstijd toe te wijzen is. In een groep paalgaten die enkele meters van het zuidoostelijke uiteinde van de huisplattegrond verwijderd was, viel de ongeveer vierkante plattegrond van een negen-palige spieker (?) met zijden van ca. 4 m. te herkennen.

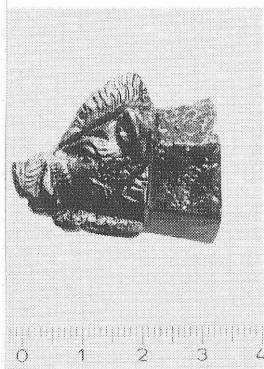
In het centrale deel van het nederzettingsterrein is een kringgreppurnenveld aangesneden. Het zuidelijke gedeelte van dit urnenveld was al in 1977 en 1978 opgegraven. Toen waren namelijk enkele verspreide urnbijzettingen (Afb. 35), overigens zonder kringgreppels, gevonden. De eerste ronde greppels verschenen thans in put 599. Een zeer langgerekt-rechthoekige greppel van meer dan 70 m. lengte en met een breedte van ca. 5 m. lijkt de scheiding te vormen tussen het deel van het urnenveld (met) en het deel zonder greppels. (...)

Overigens kwamen ook in dit deel van het grafveld bijzettingen zonder greppel voor. De bijzettingen bestonden uit crematies met en zonder urn. Zij waren ondiep in de grond geplaatst met als resultaat dat de rand van de urnen meestal verdwenen of in ieder geval beschadigd is. De aantasting van het urnenveld moet reeds in de Late IJzertijd en de Romeinse Tijd, toen de vroegere begraafplaats woomerrein geworden was, plaats gevonden hebben. Het urnenveld zelf dateert vooral, zo niet geheel, uit de Vroege IJzertijd. Gedurende de daarop volgende bewoningperiode zijn de lage heuveltjes van de kringgrepbijzettingen afgevlakt. In de profielen was er tenminste niets meer van te herkennen. Aangenomen moet worden dat toen ook een (groot?) deel van de eigenlijke bijzettingen opgeruimd is. De binnen de kringgreppels te verwachten centrale bijzettingen zijn in de meeste gevallen niet meer aangetroffen. (...)

Van de nederzetting uit de Late IJzertijd en de Romeinse Tijd is een gedeelte binnen het 'grote vierkant' opgegraven. Van deze vierkante door een (deels dubbele) sloot omgeven ruimte is het derde hoekpunt gevonden. De maten staan nu dus vast: in eerste aanleg ca. 168 x 180 m., na een uitbreiding aan de noordwestzijde ca. 195 x 180 m. (...) De bewoningssporen die met het vierkant gelijktijdig zijn, concentreren zich, naar het lijkt, vooral in het midden van het kavel. Dit is begrijpelijk, want hier was het terrein in de Romeinse Tijd het hoogst. In put 602 werd een serie van tenminste drie huizen opgegraven, die elkaar op dezelfde plaats opgevolgd zijn. Het oudste en het jongste komen in

Afb. 35
Crematiebijzetting in
urn, vroege IJzertijd;
Wijk bij Duurstede-
De
Horden.

*Afb. 36
Bronzen amulet-
houder in de vorm van
een zwijnskop,
Romeinse tijd; Wijk
bij Duurstede-De
Horden.*

richting met de sloten van het vierkante kavel overeen. Hun lengteas verloopt zuidwest-noordoost. Het ziet er naar uit dat zij tot de vierkante aanleg uit de Romeinse Tijd behoren. De datering staat echter nog niet precies vast. Merkwaardig genoeg vertoont het tweede gebouw in de successie een duidelijke asafwijking: het ligt ongeveer west-oost. De drie plattegronden die met enige mate van zekerheid te herkennen waren, zijn betrekkelijk klein van afmetingen: ca. 5 x 8,5 x 10, en 6 x 13,5 m. Zij behoren daarmee tot de kleinste huizen die op De Horden opgegraven zijn. Zij vertegenwoordigen het tweeschepige huistype. Het oudste van de serie werd door twee ingangen in twee ongelijke delen verdeeld. Het was door een ter hoogte van de ingangen onderbroken erfgreppel omgeven. Het aanvankelijk het huis nauw omsluitende 'erf' lijkt in een tweede fase aan de zuidoostkant uitgebreid te zijn. Paalgaten, binnen deze uitbreiding gevonden, zouden op de aanwezigheid van een vierde huis kunnen wijzen. Zekerheid bestaat daaromtrent echter niet. De twee jongere huizen, die het eerste oversnijden, zijn eveneens van het tweeschepige type. Van een tweedeling van deze huizen blijkt uit de plattegronden niets. De wandgreppels vertonen geen onderbrekingen voor ingangen.

In put 600, die aan de oostzijde bij put 602 met de drie huizen aansluit, is een eveneens tweeschepige huisplattegrond gevonden van ca. 5 x 16 m. Zijn, van die van de sporen uit de Romeinse Tijd, afwijkende richting (ongeveer westzuidwest-oostnoordoost) doet tezamen met enkele andere kenmerken vermoeden dat deze plattegrond nog uit de Late **IJzertijd** dateert en aan de vierkante aanleg vooraf gaat. Naast en parallel aan de noordwestzijde van de huisplattegrond werd een rechthoekig 'paalraaster' van 3 x tenminste 7 m. en bestaande uit tenminste 7 rijtjes van 3 paalgaten aangetroffen. Functie en datering van dergelijke paalrasters, die op De Horden op verschillende plaatsen voorkomen, staan nog niet vast. Mogelijk zijn het plattegronden van schuren. De combinatie met de huisplattegrond in put 600 suggereert dat zij (onder meer) uit de Late IJzertijd dateren.

Evenals in de voorgaande jaren werd een rijke oogst aan vondsten ingezameld: vooral aardewerkscherven, maar ook vele metalen voorwerpen (*Afb. 36*) (....)".

1983

"Opgraving De Horden (putten 609-618,620,621,624) (....)

W.A. van Es, W.J.H. Verwers, e.M. Blommesteijn, W.A.M. Hessing, R.E. Lutter, A.G. Jong

1 maart - 23 december

Gegraven is er dit jaar op twee locaties: aan het zuidoostelijke uiteinde van het hoogste deel van de zandrug (putten 609-618) en ongeveer in het midden op de noordflank van de rug (putten 620,621,624). (..) (Het nog niet onderzochte noordelijke en oostelijke deel van De Horden (is) met behulp van kleine proefputjes verkend.

Opgraving in putten 609-618. De gevonden sporen behoren tot verschillende periodes:

1. Bronstijdnederzetting. Op het hoogste deel van de zandrug werd in put 611 een 'complete' plattegrond van een drieschepig huis (in feite alleen de staanderijen en ingangspalen) gevonden. Op de noordflank van de rug in put 621 is het westelijke deel van een dergelijke huisplattegrond ingemeten; daarbij een 9-palige en twee 4-palige spiekers.

2. Kringgreppelurnenveld uit de Late Bronstijd-Vroege IJzertijd (*Afb. 37*). Dit urnenveld is thans, voorzover dat nog mogelijk was, volledig opgegraven. Aan de noordwest- en zuidzijde zijn de grenzen teruggevonden. Aan de oostkant is het urnenveld in de Romeinse tijd gedeeltelijk vergraven. Ook op andere plaatsen is het grafveld overigens door de bewoning uit de Late IJzertijd en de

Afb. 37
Gedeelte van kring-
greppelurnenveld, late
Bronstijd/vroege
Ijzertijd;
Wijk bij Duurstede-
DeHorden.

Romeinse Tijd meer of minder gehavend. De meest greppels van het urnenveld zijn rond en betrekkelijk klein: doorsnedes tussen ca. 3 en 10 m. Ronde greppels met een opening, aan de zuid- of oostkant, zijn uitzondering. Eén monument was in plaats van door een greppel omgeven door een stakenkrans met een diameter van ca. 6 m. Behalve ronde komen enkele ongeveer vierkante en een paar kort-rechthoekige greppels voor. Het eigenlijke kringgreppelurnenveld wordt aan de zuidzijde afgesloten door een zeer lange smal-rechthoekige greppel (....) (afmetingen ca. 5 x 72 m.). Verder behoort mogelijkerwijs ook een bijzonder grote en smalle kringgreppel (doorsnede ca. 24 m.), die aan de noordrand van het grafveld gelegen is, tot het urnenveld. Het vermoeden bestaat dat deze laatste kringgreppel de rand van een echte grafheuvel markeerde, maar meer dan een vermoeden is dat (nog) niet. In totaal zijn ongeveer 30 kringgreppels aangetroffen. Zij lijken in twee groepen, een oostelijke en een westelijke, uiteen te vallen. (....) Het aantal bijzettingen heeft dat der opgegraven greppels verre overtroffen (ca. 100). Allereerst bleek een deel van de greppels oudtijds te zijn vergraven; veel waren dat er waarschijnlijk niet. Verder kan een greppel meer dan één bijzetting omgeven hebben. Tenslotte komen in het grafveld bijzettingen, met of zonder urn, voor die niet bij een kringgreppel behoren. Dergelijke bijzettingen zijn temidden van de kringgreppels aangetroffen, maar ook in een aparte groep (....) buiten het eigenlijke kringgreppelurnenveld.

3. Nederzetting uit de Late Ijzertijd en Romeinse tijd. Dit jaar was de noordoost-hoek van het ongeveer 200 x 200 meter grote, door een sloot omgeven kavel aan de beurt. (....) Direct buiten de kavelsloot aan de noordoostzijde bevindt zich een complex grote en diepe kuilen, die in de Romeinse tijd, waarschijnlijk tegen het einde van de bewoningsperiode gegraven zijn. De kuilen hebben vermoedelijk gediend voor het winnen van zand of grint. Ook vanuit de noordoost-hoek van het grote vierkante kavel lopen sloten het buitengebied in: ter begrenzing van akkerpercelen? Slechts één van de huisplattegronden, die in het noordoostelijk deel van de nederzetting gevonden zijn, lijkt uit de tijd van het grote kavel te stammen. Dit ontstond op zijn vroegst in het einde van de 1e eeuw na Chr. en behoort daarmee tot de tweede helft van de bewoningsperiode, die

Afb. 38
Bronzen beeldje van
de god Mercurius,
Romeinse tijd; Wijk
bij Duurstede-De
Horden. Mercurius
heeft mogelijk de god
Bacchus (als kind) op
de arm gedragen.

mogelijk nog in de 2e of anders niet lang na het begin van de 3e eeuw eindigde. Bedoelde huisplattegrond (in putten 609 en 616) valt op door zijn vorm en zijn grotere dan normale breedte. Het huis lag bovendien op een hoog punt en precies binnen de bovengenoemde grote en smalle kringgreppel die mogelijk-kerwijs deel van het urnenveld uitmaakte. Toeval? Rondom het huis komt een opvallende concentratie munten voor. In de onmiddellijke omgeving werd een bronzen beeldje gevonden, dat de god Mercurius voorstelt die het kind Bacchus op de arm droeg (Afb. 38) (....). Mogelijk was dit huis geen gewone boerderij, maar bezat het een bijzondere functie. Welke is nog niet duidelijk. De overige huisplattegronden die in dit deel van het nederzettingsterrein opgegraven zijn, zijn wel van boerderijen afkomstig. Zij dateren uit de Late IJzertijd en de Vroege Romeinse Tijd, en gaan aan het grote kavel vooraf. Enkele worden door de oostelijke kavelsloot doorsneden.

4. In putten 609 en 611 zijn in de 'laklaag' die het woonniveau uit de Romeinse tijd markeert, afdrukken van koeiepoten waargenomen. Dit wijst er op dat het terrein ook in gebruik geweest is nadat de onder 3 genoemde nederzetting al was opgegeven. Wanneer precies is nog niet vastgesteld: mogelijk in de Laat-Romeinse Tijd of in de Vroege Middeleeuwen.

Opgravingen in putten 620,621,624. Bewoningssporen uit de Late IJzertijd en de Romeinse Tijd zijn hier, op de noordflank van de rug, niet meer aangetroffen. Wel enkele paalgaten en kuilen daterend uit de Midden(?)-Bronstijd. En verder een brandplaats met dicht daarnaast een groepje crematiegrafjes. Deze kleine begraafplaats heeft scherven opgeleverd die uit de Late IJzertijd zouden kunnen dateren. Een lange sloot met een enigszins slingerend verloop, die de zandrug in zijn volle breedte doorsnijdt lijkt het grafveldje aan de oostkant te begrenzen. Een exacte datering is voor deze sloot niet te geven, maar (hij) kan zeker niet jonger zijn dan het allereerste begin van de Romeinse Tijd.

De proefputjes. In de winter is het nog niet opgegraven noordelijke en oostelijke deel van De Horden met proefputjes van ca. 1 x 1,5 m. verkend. Het waren er in totaal 230. (....) In enkele putjes zijn sporen en of vondsten aangetroffen. (....) Aan de noordrand van De Horden, op meer dan 100 m. afstand van de Romeinse nederzetting is een crematiebijzetting gevonden, waarvan de datering overigens niet vaststaat. Mogelijk bevindt zich (hier wel het bij de nederzetting) behorende grafveld. Enkele vondsten van vooral Bronstijd-aardewerk suggereren dat er zowel ten noorden als ten oosten van de opgraving (....) prehistorische bewoning te verwachten is. (In het grint van de oudste rivierafzetting is bovendien) een vuurstenen kling gevonden die door professor L.P. Louwe Kooijmans (Leiden) omstreeks 3200 v.Chr. (....) gedateerd is. (Door de proefputjes is in ieder geval) duidelijk geworden dat het de moeite loont het resterende terrein, althans nog gedeeltelijk, op te graven."

1984

"Opgraving De Horden (putten 622,623, 625:-628,630-638,647-652, 659,661,665) (....)

W.A. van Es, W.J.H. Verwers, W.A.M. Hessing, A.G. Jong, W. Snijders
5 maart - 21 december

(....) De inheems-Romeinse nederzetting is nu in z'n geheel opgegraven. De huisplaatsen uit de Romeinse Tijd concentreren zich bijna allemaal in het middengedeelte van de twee tegen elkaar liggende kavels. Met name binnen het grote kavel blijft een aanzienlijke hoeveelheid 'lege' ruimte zonder grondsporen of vondstconcentraties over. Mogelijk waren (ook) binnen dit kavel bepaalde gedeelten gereserveerd voor agrarische doeleinden. Vanuit het noorden waterden een aantal sloten af op de vierkante kavelsloot. Het is aannemelijk dat een brede zone met akker- en weidepercelen aan de west-, noord- en oostzijde de nederzetting heeft omsloten.

Ongeveer veertig meter ten noorden van het grote kavel met de nederzetting is de zuidrand van het bijbehorende inheems-Romeinse grafveld aangesneden (putten 633,634,648-652,661). Het is gelegen op het hoogste deel van De Horden (...). Direct ten westen van de dit jaar onderzochte graven was het vorige jaar al een cluster van crematiekuilen uit de Late IJzertijd aangetroffen. Alle dit jaar onderzochte graven bevatten enkel Romeins import aardewerk. Tot nu toe zijn alleen crematiegraven gevonden. Over het algemeen zijn de bijzettingen zelf zeer eenvoudig en de overgebleven resten nogal 'schamel'. De crematieresten zijn steeds begraven in een klein ondiep kuiltje of liggen verspreid in een rechthoekige kuil met vlakke bodem. Soms zijn de resten bedekt met een hoeveelheid, voor het merendeel verbrande, scherven. Complete bijgiften zijn zeer zeldzaam en beperken zich tot een enkel naast de grafkuil neergezet bord of bekertje. Naast deze 'losse' crematiegraven was een aantal van de crematiekuilen omgeven door een ronde of vierkante greppel en (oorspronkelijk) bedekt met een laag heuveltje. Deze monumenten zijn vergelijkbaar met de grafstructuren van de inheems-Romeinse grafvelden te Hatert, Oss-Ussen en Zoelen. Op z'n minst merkwaardig is het echter dat binnen veel andere ronde of vierkante greppels in het grafveld op De Horden helemaal geen grafkuilen zijn aangetroffen. Concentraties Romeins scherfmateriaal op het vlak, of verspreide scherven en enige snippers verbrand bot in de greppelvulling zijn dan de enige aanwijzingen dat er een graf geweest kan zijn. Een sluitende verklaring voor het ontbreken van veel van de grafkuilen valt in dit stadium van het onderzoek nog niet te geven. Tijdens de campagne van dit jaar werden een twintigtal grafstructuren onderzocht. De westelijke en zuidelijke begrenzing van het grafveld zijn vastgesteld. Er zijn aanwijzingen dat het zich nog wel in oostelijke en noordelijke richting over een flinke afstand zal uitstrekken. Het is zelfs mogelijk dat het uiteindelijk aansluit, en één geheel heeft gevormd, met het door Verwers in 1975 gepubliceerde grafveldje aan de westrand van de Dorestadopgraving (Verwers, W.J.H., *Roman Period Settlement Traces and Cemetery at Wijk bij Duurstede*, BROB 25,93-132). Op de overzichtsplattegrond van (dit grafveld) staan zelfs een drietal kringgreppels afgebeeld. Deze bevatten geen vondsten, maar in de directe omgeving werden Laat-Middeleeuwse scherven aangetroffen. Daarom is gesuggereerd dat ze uit de Middeleeuwen zouden dateren. Op grond van de overeenkomende vorm en afmetingen van de greppels zouden echter ook dit wel eens inheems-Romeinse grafmonumenten geweest kunnen zijn. Het ontbreken van grafkuilen binnen deze greppels kennen wij nu ook van De Horden. De onderlinge afstand tussen beide grafvelden (of beide uiteinden (van één en hetzelfde) grafveld) bedraagt nog slechts 300 m.

Het iets hoger gelegen terreingedeelte waarop het grafveld is gesitueerd, is in de Midden-Bronstijd vrij intensief bewoond geweest. De bewoningssporen zijn afkomstig van een stratigrafisch lager niveau dan de sporen uit de IJzertijd en de Romeinse Tijd. In de tussenliggende periode moet dus enige sedimentatie op De Horden hebben plaatsgevonden. Dit jaar konden de staanderjukken van een viertal, ongeveer 25 meter lange, drieschepige huisplattegronden worden ingemeten (Afb. 39). Het totaal aantal Bronstijduizen is hiermee op zes gekomen. Naast huisplattegronden werden ook weer een aantal 4- en 9-palige spiekers aangetroffen. Langs de lange zijde van één van de huizen lag een zestal grote kuilen die slechts een weinig aardewerk en botmateriaal bevatten. Een andere Bronstijdkuil bevatte een hoeveelheid verkoolde gerst. Overigens is de conserveringstoestand van zowel het Bronstijdaardewerk als de bot- en botanische resten uit dezelfde periode op De Horden over het algemeen vrij slecht. (...)"

Publikaties

W.A. van Es en W.J.H. Verwers, *Excavations at Dorestad, the Harbour:*

Afb. 39
*Plattegrond van
 houten boerderij,
 Bronstijd; Wijk bij
 Duurstede-De
 Horden.*

Hoogstraat I, Amersfoort 1980 (Nederlandse Oudheden 9); W.A. van Es und W.J.H. Verwers, Ausgrabungen in Dorestad, in: Duisburg und die Wikinger, Duisburg 1983, 36-46; W.A. van Es, Een Romeins bronzen beeldje uit de opgraving De Horden bij Wijk bij Duurstede, in: Om de tuin geleid; een feestbundel aangeboden aan prof.dr. W.J.Th. Peters ter gelegenheid van zijn 65e verjaardag, Nijmegen 1984; H. Kars, Early-Medieval Dorestad, an Archaeo-Petrological Study, diss. Amsterdam 1984; F. Letterlé, Traces d'occupation de la Civilisation de Hilversum à Wijk bij Duurstede (province d'Utrecht), in: BROB 31, 1981, 329-346; A. Peddemors, The Carolingian Jewelled Brooch from Dorestad, in: OMROL 62, 1981, 59-62; W.R.K. Perizonius en Tj. Pot, Diachronie Dental Research on Human Skeletal Remains Excavated in the Netherlands, I: Dorestad's Cemetery on the Heul, in: BROB 31, 1981, 369-414; W. Prummel, Vroegmiddeleeuws Dorestad, een archeo-zoölogische studie, diss. Groningen 1980; R. Steenbeek, Some Aspects of the Phosphate Investigations at the Excavation 'De Horden' (Wijk bij Duurstede, the Netherlands), in: BROB 33, 1983, 361-374; V.T. van Vilsteren, Herwaardering van een vondst van Dorestad, in: Whm XXX, 1981, 82-88 (over een benen fluitje uit Wijk bij Duurstede, nu in Museum Flehite: waarschijnlijk niet Karolingisch, maar 17^{el} 18^e-eeuws); W.J.M. van der Voort, J.N.B. Poelman en W.A. van Es, Wijk bij Duurstede, De Horden: geologische Erkundigung und Phosphaat-Untersuchung im Rahmen einer Ausgrabung; vorläufiger Bericht (1977-8), in: BROB 29, 1979(1982), 433-458.

Door J. van der Roest werd in 1984 een doctoraalscriptie voltooid over 300 fibulae afkomstig van de opgraving Wijk bij Duurstede - De Horden.

VI. Verkenningen en waarnemingen; publikaties

In dit hoofdstuk worden de kleinere onderzoeken behandeld, en wel in alfabetische volgorde naar gemeente of streek. Wanneer binnen een gemeente over meerder zaken wordt gerapporteerd, geschiedt dit zoveel mogelijk in volgorde van archeologische periode. Archeologische publikaties worden altijd geheel aan het eind van de paragraaf over de betreffende gemeente (of streek) vermeld.

Abcoude

Door leden van de AWN, afdeling Amsterdam, werden in 1982 en 1983 vondsten verzameld tijdens baggerwerkzaamheden in het riviertje de Angstel, tussen Abcoude en Baambrugge. Het zijn voornamelijk aardewerkscherven, daterend uit de 12e eeuw n.Chr. en later. Een rapport over de waarnemingen, van de hand van E. Schmitz te Amsterdam, berust in het archief van de ROB.

Amerongen

1. Tijdens werkzaamheden in verband met de bouw van de nieuwe rioolwaterzuiveringsinstallatie werden door mevrouw Ch.H. Delfin, correspondent van de ROB te Elst (U), en de provinciaal archeoloog in 1980 waarnemingen gedaan. In een leidingsleuf aan de rand van de uiterwaard direct ten noordwesten van de Lekdijk werden daarbij scherven uit verschillende periodes (IJzertijd, Middel-

Afb. 40
Gerestaureerd galg-
fundament;
Amerongen-
Galgeberg.

eeuwen en later) aangetroffen. Wat verder naar het zuidoosten, in het talud van de Rijnsteeg, kwamen een van bakstenen (25x14x7 cm.) gemetselde beerput en funderingen van muren te voorschijn. Kennelijk heeft op dit laatste punt – in de hoek, gevormd door Lekdijk en Rijnsteeg – ooit een huis gestaan. Helaas leverde de beerput geen vondsten op.

2. Door mevrouw Delfin werden op de Galgeberg, bij het Zandvoort, in november 1981 twee bakstenen voetingen blootgelegd van de galg, die daar heeft gestaan. De vondst trok nogal wat belangstelling, ook in de plaatselijke en regionale pers: er verschenen artikelen over onder meer in de Veenendaal en Valleistreek (18-11-1981) en het Utrechts Nieuwsblad (27-11-1981). Naar aanleiding van deze publiciteit bood de K.F. Heinstichting te Utrecht aan een bijdrage te leveren in de kosten van een eventuele restauratie en conservering van de resten. Mevrouw Delfin verzocht de provinciaal archeoloog de verdere afhandeling van deze zaak, althans voorlopig, over te nemen. De provinciaal archeoloog stemde hierin toe en deed vervolgens aan het bestuur van de Heinstichting een restauratieplan toekomen. Als reactie daarop werd een definitieve toezegging ontvangen van f 3.500,-. Van de zijde van de J.E. Jurriaanse Stichting te Rotterdam werd eenzelfde bedrag toegezegd. Nadat de financiering aldus was geregeld, werd, in overleg met het gemeentebestuur, besloten de supervisie over het restauratiewerk aan de Heemkundige Stichting Amerongen op te dragen. Het werk werd in 1982 aangevangen en in de loop van 1983 voltooid (Afb. 40).

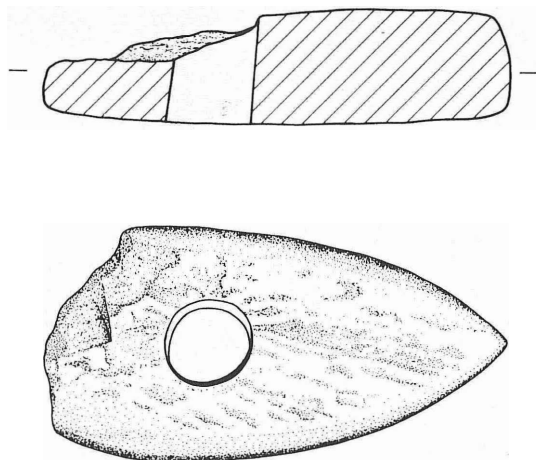
De provinciaal archeoloog wil op deze plaats graag de K.F. Heinstichting en de J.E. Jurriaanse Stichting van harte dank zeggen voor hun financiële steun aan het restauratieproject.

Publikaties:

C.A. Kalee, Een aureus van Maximianus Herculus, gevonden bij Amerongen, in: Whm XXIX, 1980, 234-235 (over een gouden Romeinse munt uit de periode rond 300 n.Chr., die in de vorige eeuw "bij Amerongen" zou zijn gevonden, en die zich nu in de collectie van het PUG bevindt); J. Ypey, Een Hiltipreht-zwaard uit Elst (U)?, in: Whm XXXI, 1982, 48-52 (over een vroeg-Middeleeuws zwaard, dat in 1972 in de zandput 't Spijk werd opgebaggerd).

Amersfoort

1. In 1980 werd de vondst gemeld van een vroeg-Neolithische stenen wig (Afb. 41). Het voorwerp was in 1979 aangetroffen tussen rommel, opgebaggerd uit de

Afb. 41
Stenen wig, vroeg-
Neolithicum; bagger-
vondst uit de Eem,
Amersfoort. Schaal:
1:2.

Eem, op een punt enkele honderden meters ten oosten van de Haven. De vinder, R. Hooft te Amersfoort, was bereid het aan het Provinciaal Depot te verkopen. De wig werd daarna in bruikleen afgestaan aan het Museum Flehite te Amersfoort.

Artikelen over de vondst verschenen in de Amersfoortse Courant (28-1-1981) en de Gooi- en Eemlander (10-2-1981). Zie ook onder 'Publikaties'.

2. Op 28 en 29 oktober 1980 werd door H.F. Wijnman, destijds medewerker van de ROB, en de provinciaal archeoloog een profiel onderzocht op het terrein van het voormalige Oud-Katholieke seminarie aan de Muurhuizen. Er werd een pakket ophogings- en woonlagen aangetroffen van ca. 2,5 m. dikte. Het ongestoorde Pleistocene zand werd bereikt op een niveau van ca. 0,7 m. +NAP.

3. Door leden van de AWN, afdeling Vallei en Eemland, werd in september 1980 enig onderzoek verricht op een braak liggend terrein aan de Kerkstraat. Sporen van de hier vermoede laat-Middeleeuwse pottenbakkersoven werden evenwel niet gevonden.

4. In september 1982 werd door studenten van de Technische Hogeschool te Delft onderzoek uitgevoerd aan de Muurhuizen, niet ver van de Bloemendalse Binnenpoort. Doel van het onderzoek was na te gaan of hier funderingsresten van de oudste stadsmuur van Amersfoort konden worden aangetroffen.

Duidelijke resten van de muur werden echter niet waargenomen.

Over het onderzoek verscheen een artikel in de Amersfoortse Courant (18-9-1982).

5. In het najaar van 1982 werd een begin gemaakt met de derde fase van de restauratie van het Museum Flehite. Tijdens de voorbereidende grondwerkzaamheden werden archeologische waarnemingen verricht, onder meer door leden van de AWN, afdeling Vallei en Eemland. Er kwamen verscheidene funderingen van stenen muren aan het licht, waarbij enkele Middeleeuwse. Het is niet onmogelijk, dat één ervan die van de oudste stadsmuur van Amersfoort is geweest. Zekerheid daarover bestaat echter (nog) niet.

6. In december 1980 werd de provinciaal archeoloog door de Amersfoortse politie gewaarschuwd, dat er op het terrein van de voormalige kazerne Willem III menselijke beenderen waren gevonden. Het is mogelijk, dat deze beenderen afkomstig zijn van een begraafplaats, behorend bij het voormalige St. Andriesklooster.

7. Het onderzoek in het Observantenklooster door leden van de AWN, afdeling Vallei en Eemland, werd in 1980 afgesloten, daar met de restauratie van het gebouw werd begonnen. Wel heeft W.J. van Hoorn, correspondent van de ROB te Amersfoort, tijdens de restauratie nog vele waardevolle waarnemingen kunnen doen. Zo ontdekte hij onder meer in een van de aangrenzende gebouwen een mogelijk 17e-eeuwse overkluizing (Afb. 42). Deze overkluizing heeft waarschijnlijk gediend ter afdekking van de voormalige Hellegracht. Een gedeelte van de inhoud ervan werd in september 1980 door de heer Van Hoorn en de provinciaal archeoloog uitgegraven.

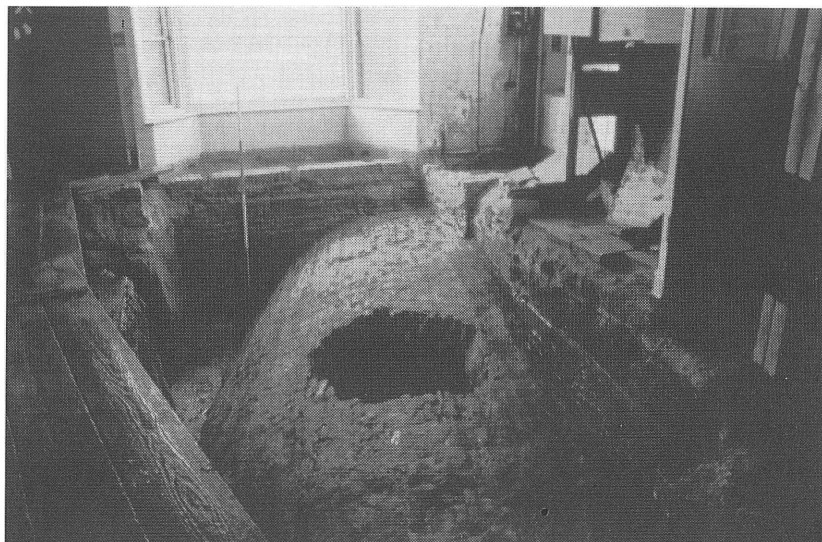
Zie ook onder 'Publikaties'

8. In 1984 werden verscheidene opgravingen uitgevoerd in de oude binnenstad van Amersfoort (Markthal, Kerkstraat, en enkele kleinere onderzoekingen). Deze stonden echter niet onder leiding van de provinciaal archeoloog, maar van de begin 1984 benoemde stadsarcheoloog, drs. M. Krauwel' (zie ook hoofdstuk II). De verslaglegging erover zal ook door haar worden verzorgd. Korte berichten verschenen reeds in het 'Nieuwsblad Monumentenzorg en Archeologie', een uitgave van Gemeentewerken Amersfoort.

Publikaties :

1A. Brongers en W.l van Tent, Gedachten over het ontstaan en de eerste ontwikkeling van Amersfoort naar aanleiding van archeologisch/geologische waarnemingen in de binnenstad, in: Tijdschrift Flehite 13, 1981,64-77; W.J. van

Afb. 42
Stenen overkluizing
van de voormalige
Hellegracht, waar-
schijnlijk 17e eeuw
n.Chr.; Amersfoort-
Observantenklooster.

Hoorn, De Observanten en hun klooster te Amersfoort, in: Mededelingen AWN, afdeling Vallei en Eemland, nr. 7, febr. 1980, 2-4; W.J. van Hoorn e.a., Observantenklooster Amersfoort, uitgave AWN, afdeling Vallei en Eemland, Amersfoort 1982; W.J. van Tent, Archeologische berichten uit de Gouw Flehite, in: Tijdschrift Flehite 13, 1981, 8-9 (over de onder 1 genoemde stenen wig); H.F. Wijnman en G.F. IJzereef, De afvalkuil van Peutsius, in: Mededelingen AWN, afdeling Vallei en Eemland, nr. 7, febr. 1980, 6-8 (over glas-vondsten, gedaan tijdens het onderzoek in het Observantenklooster).

Baarn

Door H. Fokkens, correspondent van de ROB te De Bilt, werd de vondst gemeld van een bodemscherf van een Romeins terra sigillata bord, waarschijnlijk vorm 18. De vondst was gedaan tijdens ploegwerkzaamheden in de buurt van Buitenzorg.

Publikaties:

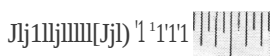
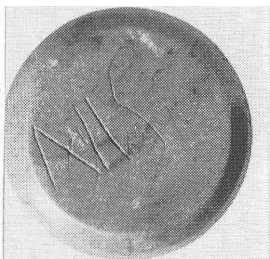
H.L. Janssen, De fortificaties van Ter Eem 1528-1553 en het ontwerp van Rombout Keldermans, in: Liber Castellorum - 40 variaties op het thema kasteel, Zutphen 1981, 302-318 (over de 16e-eeuwse aarden wallen rond kasteel Ter Eem).

Bunnik

1. Een aantal vondsten uit de omgeving van het Romeinse fort Fectio, bij het gehucht Vechten, eigendom van P. Berlemon te Amerongen, werd in 1981 door de provinciaal archeoloog geregistreerd. Bij deze vondsten bevindt zich een benen speelschijfje met een inscriptie, mogelijk te lezen als AVIS (= vogel; Afb. 43).

2. In 1984 werd gemeld, dat bij het omspitten van de voortuin van het pand Spithovenlaan 43 te Bunnik in ca. 1966 een Middeleeuwse bronzen hanger was gevonden. De hanger is rond (diameter: ca. 3,9 cm.), open gewerkt en draagt de voorstelling van een dier, waarschijnlijk een vogel. Hij is vermoedelijk in de 12e eeuw te dateren.

Afb. 43
Benen speelschijfje met
inscriptie, mogelijk te
lezen als AVIS (= vage!), Romeinse tijd;
Vechten (gem.
Bunnik).

3. Bij rioleringswerkzaamheden in de omgeving van kasteel Rhijnauwen (nu een jeugdherberg) werden voor het hoofdgebouw resten van bakstenen funderingen waargenomen. Mogelijk hebben deze behoord tot een poortgebouwtje.

Publikaties:

C. van Driel-Murray, Romeinse leervondsten uit Vechten, in: Whm XXIX, 1980, 349-356; C. Isings, Een versierd bronsfragment uit Vechten, in: Whm XXIX, 1980, 381-384 (het fragment is waarschijnlijk een onderdeel geweest van een schildmedaillon, of van het voorhoofdspanter van een paard); C.A. Kalee, Romeinse vondsten in Vechten, 1977-1980, in: Whm XXIX, 1980, 265-282; C.A. Kalee, Een Romeins houten doosje uit Vechten, in: Whm XXX, 1981, 245-248; C.A. Kalee, Een fibula uit Vechten, in: Whm XXXIII, 1984, 140-142. In december 1981 verscheen het rapport "De Zure Maat" onder Werkhoven', een uitgave van de Werkgroep Historische Kring 'Tussen Rijn en Lek'. Het behandelt de resultaten van het bronnen- en terreinonderzoek naar de vindplaats van het bekende Romeinse grafmonument, nu in het ROL, dat in de vorige eeuw bij Werkhoven werd ontdekt.

Bunschoten-Spakenburg

1. Door H. Fokkens, correspondent van de ROB te De Bilt, werden in 1980 enkele scherven van Romeins aardewerk gemeld, die gevonden zouden zijn bij baggerwerkzaamheden in de Eem, in de gemeentes Bunschoten en Eemnes. Het zijn de volgende:

- 1 bodemscherf van een terra sigillata kommetje vorm 27, 1e eeuw n.Chr., met
- stempel mogelijk van de pottenbakker VITALIS;
- 2 scherven van gevernist aardewerk;
- 1 bodemscherf van een ruwwandig bord.

Wat de vondst precies betekent is onduidelijk. Het is heel goed mogelijk, dat de scherven hier terecht gekomen zijn lang na de Romeinse tijd, bij voorbeeld aangevoerd met stadsvuil.

Afb. 44
Stenen vijzel, waarschijnlijk late Middeleeuwen; Spakenburg-Kerkstraat (gem. Bunschoten).

2. **In** het najaar van 1982 werden door leden van de historische vereniging Buncsote waarnemingen verricht tijdens rioleringswerkzaamheden aan de zuidzijde van de oude kern van Bunschoten. Hierbij werd een nu geheel opgevulde gracht aangesneden, eens onderdeel van de verdedigingswerken van de stad. Hij was op deze plaats ca 3 m. breed en ruim 1 m. diep.

Over het resultaat van de waarnemingen verscheen een artikeltje in de Amersfoortse Courant (21-10-1982).

3. **In** juni 1984 werd de vondst gemeld van een stenen vijzel, waarschijnlijk daterend uit het laatst van de Middeleeuwen (Afb. 44). Als vindplaats werd opgegeven de bouwput van de Aldi-Markt, aan de Kerkstraat te Spakenburg. Vinder is R. Vastenhouw te Bunschoten.

Cothen

In februari 1982 verrichtte de provinciaal archeoloog waarnemingen aan een grafkelder, die bij de restauratie van de N.H. kerk in deze plaats aan het licht was gekomen. De kelder bleek opgemetseld te zijn van bakstenen met de maten 23x11x4,5 cm. Daar hij ongemoeid zou worden gelaten, werd van verder onderzoek van de kelder afgezien.

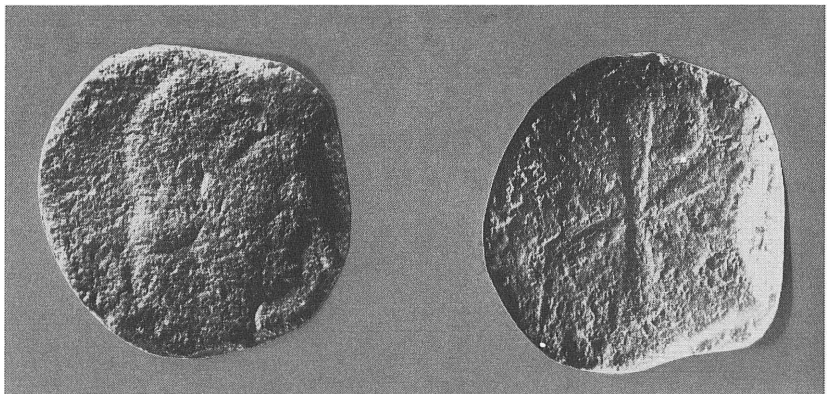
Doorn

1. Samen met mevrouw Ch.H. Delfin, correspondent van de ROB te Elst (U), verkende de provinciaal archeoloog in december 1981 een mogelijke grafheuvel aan de Mesdaglaan. Door middel van boringen werd vastgesteld, dat wij hier waarschijnlijk niet met een graf-, maar met een natuurlijke stuifheuvel te maken hebben.

2. **In** juli 1983 werd vanwege de afdeling Munumentenzorg van de ROB een kort proefonderzoek uitgevoerd in de zogenaamde 'Franse heuvel', gelegen aan de Rijksstraatweg. Doel van het onderzoek was zekerheid te verkrijgen over de aard van dit vaak als grafheuvel beschouwde object. Uit de profielopbouw bleek al spoedig, dat de 'Franse heuvel' onmogelijk een prehistorische grafheuvel kan zijn. Waarschijnlijk is hij pas in zeer recente tijd (18e/19e eeuw?) opgeworpen (als uitkijkheuvel?).

3. **In** 1982 werd door H. Loggers te Doorn de vondst gemeld van een 4e eeuwse munt op de St. Helenaheuvel in deze gemeente. De vondst was in mei 1981 gedaan, aan de rand van een bospad. Het betreft een koperen munt van de usurpator Magnentius, uit de periode 350-353 n. Chr. (Afb. 45).

Op een ander terrein in de gemeente, gelegen aan de Pittesteeg, heeft de heer Loggers in de jaren 1979-81 veel munten uit de 17e en 18e eeuw gevonden.

Afb. 45
Voor- en keerzijde
van koperen munt van
Magnentius, 350-353
n.Chr.; Doorn.
Schaal: 2:1.

Driebergen-Rijssenburger

1. Op het terrein van kasteel Sterkenburg zijn in 1982 door mevrouw eh.H. Delfin, correspondent van de ROB te Elst (U), scherven van handgevormd aardewerk gevonden. Zij werden aangetroffen in de wand van een pas gegraven sloot, in een donkere zandlaag, op een diepte van ca. 40 cm. De scherven zijn zeer klein en daardoor moeilijk te determineren; ze lijken echter merendeels te dateren uit de periode late IJzertijd/ Romeinse tijd.

De Geomorfogenetische kaart van zuid-Utrecht, samengesteld door H.J.A. Berendsen, geeft hier een ongeveer west-oost verlopende zandrug aan. De scherven zijn een aanwijzing, dat deze in de boven genoemde periode bewoond kan zijn geweest.

2. Door amateur-archeologen werden eind 1982 enkele profielsleufjes gegraven op een terrein bij de N.H. kerk te Driebergen. Daarin werden wel enkele oude ingravingen waargenomen, maar geen herkenbare structuren. De oudste vondsten zijn enige scherfjes van blauw-grijs aardewerk, waarschijnlijk daterend uit de 14e eeuw.

Eemnes

1. Zie Bunschoten-Spakenburg, nr. 1.

2. In het voorjaar van 1984 werd door leden van de AWN, afdeling Naerdincklant, een klein onderzoek uitgevoerd voor het pand Meentweg 15. Daarbij werden resten van oudere bebouwing aangetroffen, waarvan de datering overigens (nog) niet vaststaat.

Harmelen

Tijdens het graven van een vijver en enkele kuilen in de tuin behorend bij het pand Appellaan 1 werden eind 1984 scherven en een paar andere voorwerpen (*Afb. 46 en 47*) gevonden, daterend uit de Karolingische tijd en de late Middeleeuwen. De vondsten werden gemeld door E. Graafstal te De Meern, die ook verkenningen tijdens het boven genoemde graafwerk verrichtte.

Vele van de Karolingische scherven zijn afkomstig van inheemse, met de hand gevormde kogelpotten (*Afb. 46,1-8*), slechts enkele van op de draaischijf vervaardigd, geïmporteerd materiaal (*Afb. 46,9-12*). Het latere aardewerk (onder meer enkele Pingsdorf-scherven) dateert uit de 10e(?) / 11e eeuwen later (*Afb. 46, 13-19*). De andere vondsten zijn twee tufstenen (*Afb. 46, 20-21*) en twee aarden (*Afb. 46, 22*) (weef)gewichten en een fragment van een Middeleeuws muntje (*Afb. 47*).

Zeker de helft van de vondsten is afkomstig uit de opvulling van een geul, mogelijk een oud - en nu geheel dichtgeslibd - zijriviertje van de nabij gelegen Bijleveldse stroom (een oude Rijnloop). Wij mogen aannemen, dat in de buurt van dit zijriviertje, op de wat hogere gronden van de Bijleveldse stroomrug, vanaf ongeveer het einde van de 8e eeuw n.ehr. een nederzetting heeft gelegen. Het is mogelijk, dat deze nederzetting tot in de latere Middeleeuwen heeft voortbestaan, maar met zekerheid is dat niet te zeggen.

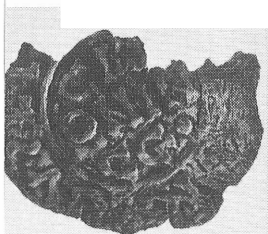
Houten

1. Door L.M.J. de Keyzer, correspondent van de ROB te Houten, werden in 1981 bij grondwerkzaamheden op een terrein ten zuiden van de Haaksloot scherven van inheems en Romeins aardewerk gevonden. Zij dateren uit de (late) IJzertijd en de Romeinse tijd. De scherven lijken vooral afkomstig uit een met nederzettingsafval gevulde rivierbedding. Van de nederzetting zelf werden geen sporen waargenomen.

2. Vooral gedurende 1982 en 1983 werden door leden van de historische

Afb. 46
Aardewerk en gewichten, Karolingische tijd (nrs. 1-12 en 20-22) en later (nrs. 13-19); Harmelen-Appellaan. 1-3: Van Es/Verwers, Excavations at Dorestad 1 - The Harbour; Hoogstraat I, Amersfoort 1980, type HIA-1; 4: *ibid.*, type HIA-2(3?); 5: *ibid.*, type HIB-1; 6: *ibid.*, type HIB-2; 7-8: *ibid.*, type HIC-1; 9: *ibid.*, type WIB-2; 10: *ibid.*, type WIIB-10; 11: *ibid.*, type WIIB-2; 12: *ibid.*, type WIIB-6; 13-16: later-Middeleeuwse kogelpotten (10e-13e eeuw n.Chr.); 17-19: kogelpotten van Paffrath-aardewerk (12e-13e eeuw n.Chr.); 20-21: gewichten van tufsteen; 22: gewicht van aardewerk. Schaal: 1:4.

Afb. 47
Fragment van zilveren muntje, Middeleeuwen; Harmelen-Appellaan.

vereniging 'Tussen Rijn en Lek' waarnemingen verricht op enkele nederzettingsterreintjes aan de oostzijde van het oude dorp Houten. Deze zouden namelijk onder de hier snel oprukkende nieuwbouw verdwijnen. Op alle terreintjes werden sporen aangetroffen en vondsten gedaan uit de (late) IJzertijd en de Romeinse tijd; één kleine vindplek leverde ook aardewerkscherven op uit de vroege IJzertijd.

Een wat uitgebreider (nood)onderzoek door de historische vereniging 'Tussen Rijn en Lek' in dezelfde omgeving bracht een oude rivierbedding aan het licht. Uit de sterk vervuilde opvulling daarvan kwamen zeer veel scherven van inheems aardewerk en Romeinse import te voorschijn, ook weer daterend uit de (late) IJzertijd en de Romeinse tijd. Waarschijnlijk heeft de bedding in die periodes gediend als stortplaats van afval uit een nabij gelegen nederzetting.

3. In 1983 en 1984 werden door de historische vereniging 'Tussen Rijn en Lek' eveneens waarnemingen gedaan bij het graven van het cunet voor de rondweg aan de westzijde van Houten. Op één plaats kwamen daarbij sporen en vondsten aan het licht uit de (late) IJzertijd en de Romeinse tijd. In het zuidwestelijke gedeelte van het tracé werden resten aangetroffen, die in verband kunnen worden gebracht met het verdwenen landhuis 'Zorgvlied'.

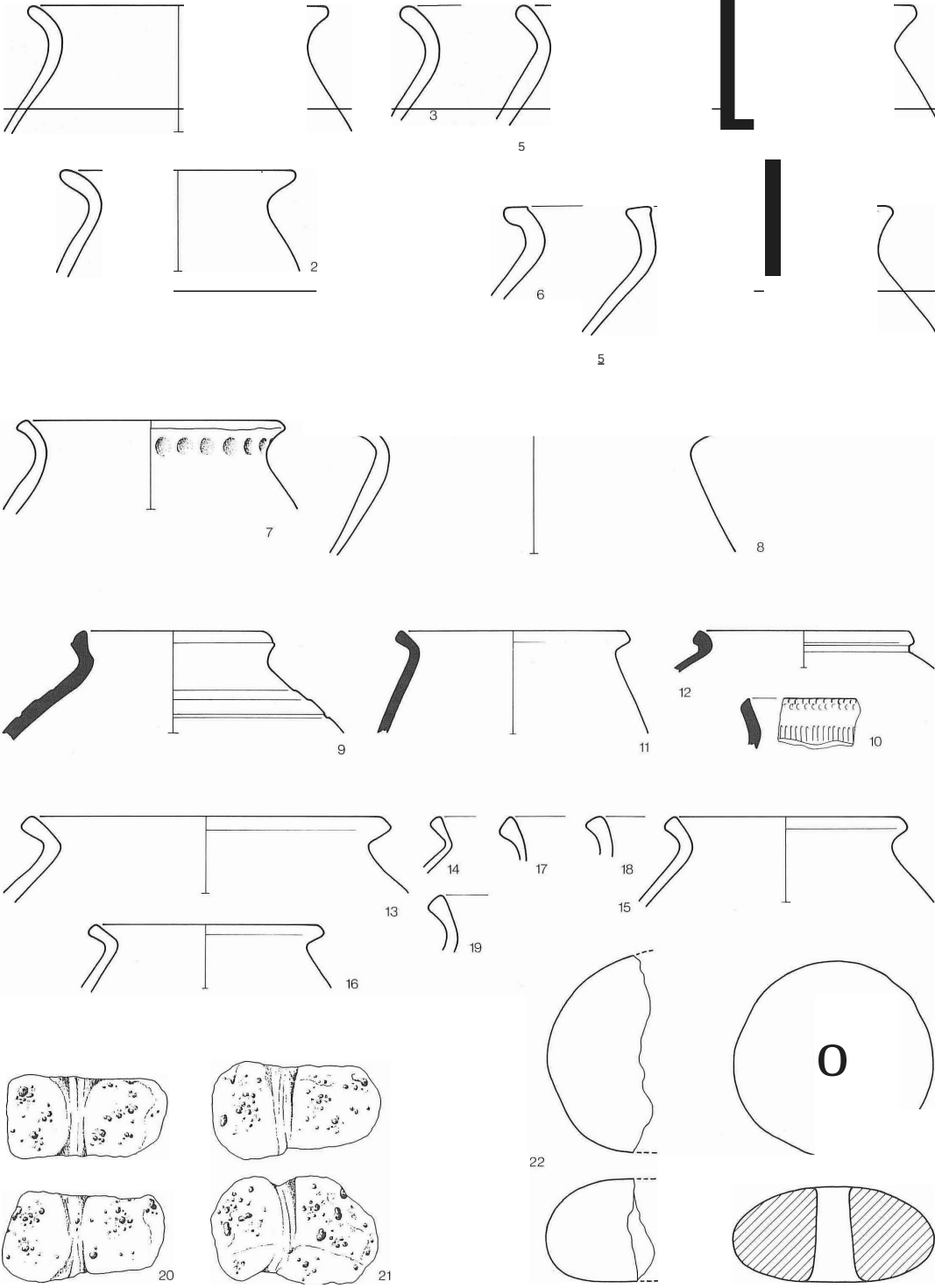
4. Door F.H. Landzaat en andere leden van de Archeologische Werkgroep Schalkwijk werd veel materiaal verzameld van een perceel aan de Pothuizerweg (Schalkwijk). De vondsten bestaan voornamelijk uit aardewerk, zowel inheems als import, daterend uit de (late) IJzertijd en de Romeinse tijd (zeker doorlopend tot ca. 200 n.Chr.). Onder de inheemse scherven valt het relatief grote aantal met streepbandversiering (horizontale groeven niet ver onder de rand van de pot) op, een versieringswijze, die verder in dit gebied vrij zeldzaam is. Bij het import-aardewerk bevindt zich een bodemscherf van terra sigillata met het pottenbakkersstempel BVCCVS. Tenslotte zijn van het terrein nog twee Romeinse bronzen munten, sestertii, afkomstig; de ene dateert waarschijnlijk uit de regeringsperiode van keizer Traianus (98-117 n. Chr.), de andere uit die van keizer Hadrianus (117-138 n.Chr.).

De grote hoeveelheid en rijkdom van het vondstmateriaal doen vermoeden, dat zich hier de sporen van een nederzetting met een bijzonder karakter in de bodem bevinden.

5. Bij het opnieuw uitgraven van de gracht, die volgens oude kadastrale gegevens het terrein van het Middeleeuwse kasteel 't Goy aan de zuidzijde begrensd, werden in 1980 de resten van een bakstenen fundering waargenomen. De fundering was net zichtbaar in de noordwand van de gracht en heeft kennelijk de hoek van een gebouw gevormd (Afb. 48). De maten van de gebruikte baksteen zijn 31x15x8 cm. Deze komen overeen met die van de bakstenen, die zijn gebruikt bij de bouw van de 14e eeuwse baksteen-oven, die in 1970 werd ontdekt aan de noordzijde van het kasteelterrein (L.M.J. de Keyser en P.M. Heijmink Liesert, De Middeleeuwse steenoven in 't Goy bij Houten, in: Tussen Rijn en Lek 6, 1972, 5-15, met name p. 6). Tenzij de nu gevonden fundering uit secundair steenmateriaal is samengesteld, betekent dit, dat het gebouw niet jonger kan zijn dan de 14e eeuw n.Chr.

In de maanden september en oktober 1983 werden rioleringswerkzaamheden uitgevoerd aan de oostzijde van het kasteelterrein 't Goy. Daar de provinciaal archeoloog afwezig was, werd door R. de Zwarte, van het Depot te Utrecht, een klein onderzoek ingesteld, met name tijdens het graven van een sleuf dwars op de wal, die het kasteelterrein omgeeft. Tijdens dit onderzoek werden sporen aangetroffen, die mogelijk afkomstig zijn van twee grachten. Dit is echter niet met zekerheid te zeggen, gezien de kleinschaligheid van het onderzoek. De binnenste van de beide 'grachten' wordt door het vondstmateriaal gedateerd in de 12e eeuw n.Chr.; de buitenste is waarschijnlijk jonger. Aan de binnenzijde van de oudste 'gracht' werd door De Zwarte een ophoging in het profiel

Afb. 46

Afb. 48
Baksteenfundament,
ca. 14e eeuw n.Chr.;
kasteelterrein 't Gay
(gem. Houten).

waargenomen, die mogelijk het restant is van een wal ouder dan de nu nog zichtbare, misschien eveneens daterend uit de 12e eeuw n.Chr.

Van het onderzoek berust een rapport van de hand van R. de Zwarte in het archief van de ROB.

6. Op een terrein tussen het oude dorp Houten en de buurtschap Loerik werden door leden van de historische vereniging 'Tussen Rijn en Lek' Middeleeuwse scherven gevonden. Daar het de bedoeling was, dat hier een huis zou worden gebouwd, gaf de provinciaal archeoloog toestemming voor een klein onderzoek ter plaatse. Dit onderzoek begon in het najaar van 1984 en was aan het eind van dat jaar nog niet afgesloten. Tot nu toe zijn enkele bewoningssporen gevonden, die in de 12e en 13e eeuw n.Chr. moeten worden gedateerd.

Publikaties :

Th.A.J. Schiere, Het Huis Vuylcoop te Schalkwijk (Utrecht), in: BKNOB 83, 1984,223-232 (over het Middeleeuwse versterkte huis van die naam).

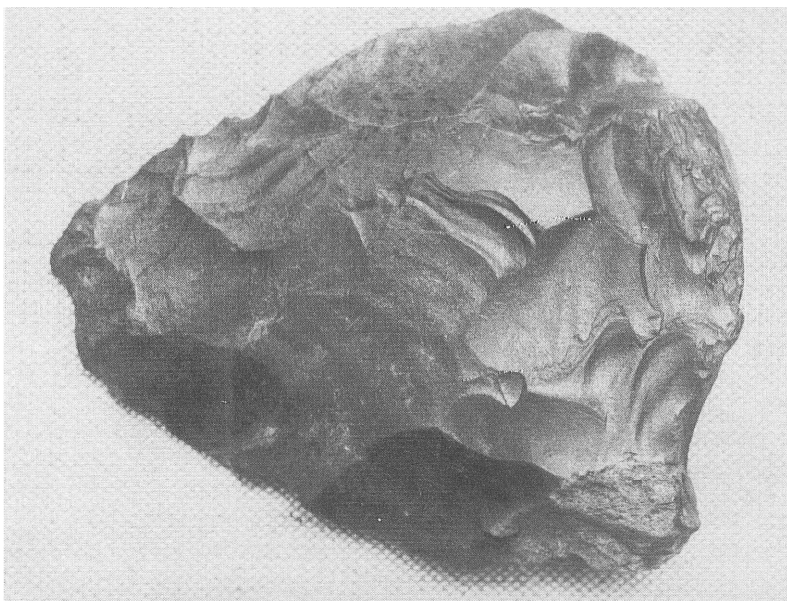
Leersum

1. In 1982 meldde H.J. Reusink, correspondent van de ROB te Leersum, de vondst van een mooi bewerkte Paleolithische vuistbijl (Afb. 49), vervaardigd van vuursteen. De bijl was gevonden in 1981, op ca. 75 cm. diepte, bij graafwerkzaamheden in de tuin van het pand Callunaheuvel2. Het stuk is aan het Centraal Museum, te Utrecht, in bruikleen afgestaan.

Zie verder onder 'Publikaties'.

2. Eind 1980 meldde A. Bregt te Wageningen de vondst van een aantal aardewerkscherven, daterend uit de IJzertijd. Zij waren afkomstig uit het talud van de Zuylesteinseweg. Na onderzoek van een profiel ter plaatse kon worden vastgesteld, dat dit talud secundair is: aangelegd, nadat het terrein aan de zuidzijde van de weg was afgegraven. Ook de scherven bevonden zich dus in secundaire positie, maar zij zijn ongetwijfeld uit de directe omgeving afkomstig.

3. In november 1984 werd door leden van de AWN, afdeling Vallei en Eemland, een klein proefonderzoek uitgevoerd aan de Bentincklaan. Het was de bedoeling

Afb. 49
 Vuurstenen vuistbijl,
 Paleolithicum;
 Leersum-Calluna-
 heuvel. Ware grootte.
 Foto **RI** Reusink.

na te gaan of het Merovingische grafveld, waarvan vroeger sporen zijn waargenomen verder zuidelijk langs deze laan, zich tot hier uitstrekte. Dit bleek niet het geval te zijn.

Een rapport over dit onderzoekje van de hand van H.J. Reusink berust in het archief van de ROB.

Publikaties:

R.H.J. Klok, Aantekeningen bij de consolidatie van de grafheuvels op de Zuylesteinse Kop bij Leersum, in: Whm XXXII, 1983, 9-13; J.W. Noordam, - Kort verslag van de consolidatie der grafheuvels op de Zuylesteinse Kop bij Leersum (U.), Whm XXXII, 1983, 13-14; H.J. Reusink, Een groep van zes grafheuvels uit de midden-Bronstijd in het Zuylesteinse bos te Leersum (U), Whm XXXII, 1983, 2-8 (alle drie de publikaties betreffen dezelfde in 1982 gerestaureerde grafheuvelgroep); H.J. Reusink, Een vuistbijl uit Pleistoceen dekzand van de Utrechtse heuvelrug te Leersum (U), in: Whm XXXII, 1983, 186-191 (over de onder nr. 1 genoemde vuistbijl; op dit artikel werd gereageerd door C.J.H. Fransen en A.M. Wouters in Whm XXXII, 1983, 382-383).

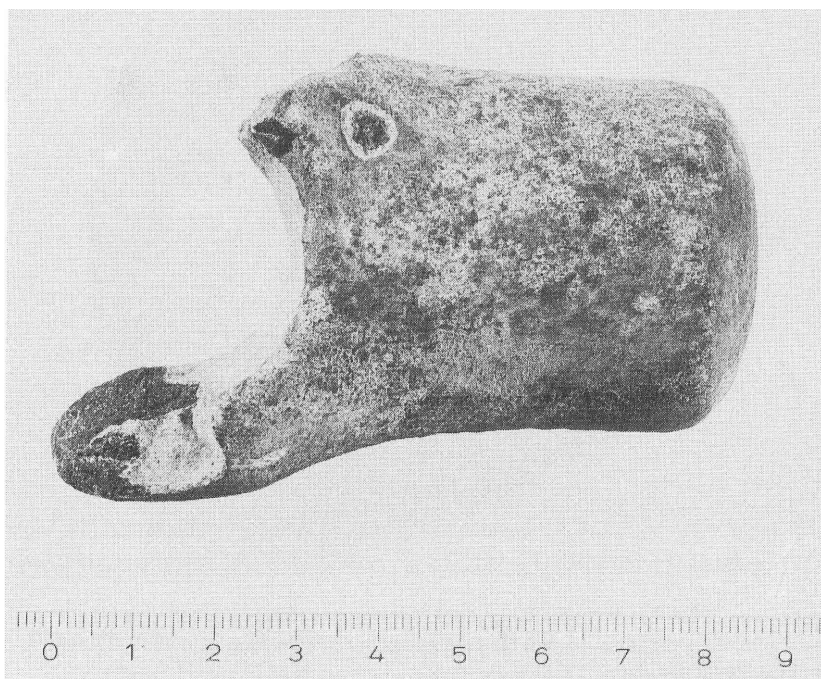
Leusden

1. In mei 1984 werden, door de heren Boelsma en Peters, beiden te Eemnes, vuurstenen werktuigen uit het Paleolithicum gevonden in het tracé van Rijksweg A28, enige kilometers ten westen van Oud-Leusden. Op dat punt was het cunet van de rijksweg-in-aanleg namelijk nog niet geheel uitgegraven en was nog een gedeelte van de oorspronkelijke grondlagen aanwezig. Nadat G.H.J. Ruegg van de RGD, D. Stapert van het BAL, en de provinciaal archeoloog enige verkenningen op de vindplaats hadden verricht, werd, in overleg met Rijkswaterstaat, besloten tot een kleine opgraving. Deze werd in de maanden augustus en september 1984 uitgevoerd door D. Stapert, met medewerking van studenten en amateur-archeologen.

Het onderzoek leverde verdere gegevens op over de menselijke activiteiten in dit gebied in het Paleolithicum. Onder meer werd vastgesteld, dat de boven

Afb. 50

Fragment van stenen
strijdhamer, Neoli-
thicum; Leusden-
Leusderhei. Het
voorwelp is gemaakt
van basalt.

genoemde vondsten afkomstig waren uit door het ijs van de voorlaatste Ijstijd opgestuwde grindlagen. Dit betekent, dat de gevonden werktuigen ongeveer 200.000 jaar oud moeten zijn. De mensen, die ze gebruikten, zullen rondtrekkende jagers zijn geweest, die hun kampementen hadden aan de oevers van de rivieren, die hier toen stroomden. Door deze rivieren is het grind afgezet, dat later door het ijs werd opgestuwd.

De vondsten gedaan door de heer Peters zijn door aankoop in het bezit gekomen van het Museum Flehite.

2. In april 1984 werd de vondst van een aantal Mesolithische werktuigjes gemeld. De vondst was "jaren geleden" gedaan ten noorden van Stoutenburg. De werktuigjes konden door het Museum Flehite worden aangekocht.

3. In 1984 werd ook de vondst gemeld van een fragment van een Neolithische stenen strijdhamer (Afb. 50). Het voorwerp was in datzelfde jaar gevonden op de Leusderhei. Vinder was de heer De Boer en melder de heer Van den Braber, beiden van Gemeentewerken Amersfoort. Het fragment omvat de nek van de strijdhamer en een gedeelte van het steelgat. Dit laatste is conisch van vorm en lijkt grotendeels van een kant af te zijn geboord. Het gesteente, waarvan de hamer is gemaakt, is basalt (determinatie O. Goubitz, ROB).

4. Naar aanleiding van een melding van een mogelijke grafheuvel verrichtte de provinciaal archeoloog in februari 1981 een verkenning in het gebied van de 'Hooge Klei'. Inderdaad werd een verhevenheid aangetroffen, maar deze leek van natuurlijke oorsprong.

5. Over de grootschalige opgravingen bij Oud-Leusden wordt elders in deze kroniek gerapporteerd (hoofdstuk V). Enkele vondsten, gedaan niet ver van het opgravingsterrein, verdienen hier vermelding.

Reeds medio 1982 was Rijkswaterstaat begonnen met het uitgraven van de bouwput voor het viaduct, waarmee de Doornseweg over de A28 zou worden

geleid. Wegens de relatief grote afstand van dit punt tot Oud-Leusden (enige honderden meters) werd hier geen onderzoek uitgevoerd. Wel werden door de provinciaal archeoloog en anderen (met name D.W. Schakel te Amersfoort) in de maanden juni en juli veel waarnemingen verricht. Daarbij werd aan de noordzijde van het werkterrein een enkel grondspoor aangetroffen, mogelijk daterend uit de IJzertijd. In de uitgegraven grond werden scherven gevonden van aardewerk uit het Neolithicum, de Bronstijd (?), de IJzertijd en de late Middeleeuwen.

6. In 1982 werd door D.W. Schakel op de Leusderhei een randscherf van een Romeinse kruik gevonden. Hij behoort tot het type Brunsting, het grafveld onder Hees bij Nijmegen, 1937, 1-3c, en is te dateren tegen het midden van de 2e eeuw n. Chr. De vindplaats ligt ongeveer 500 m. ten zuiden van het tracé van Rijksweg A28.

Loosdrecht

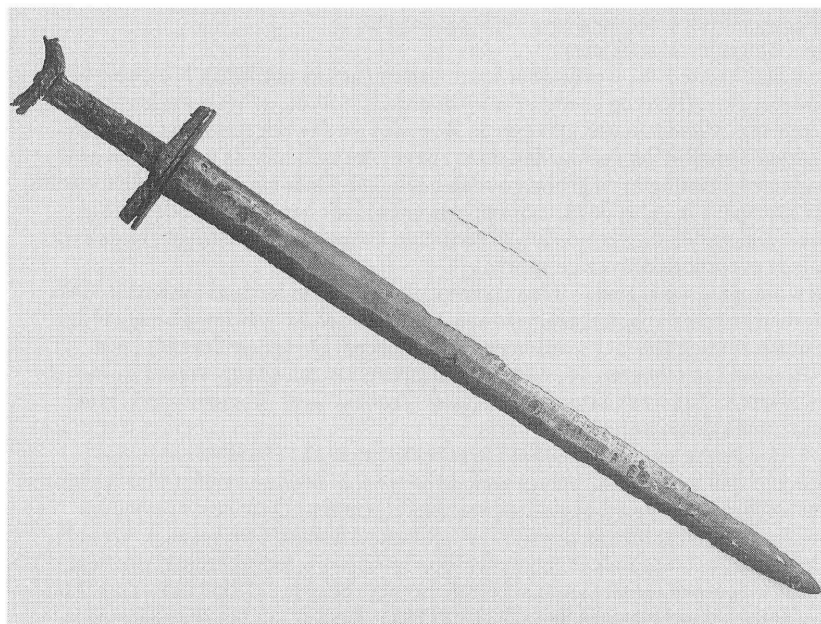
In juli 1984 werd door de heer Van Wettem, tijdens het vissen op de Loosdrechtse plassen even ten noorden van de loop van de Drecht, een zwaard (Afb. 51) opgehaald. De vondst werd gemeld door S. Pos, correspondent van de ROB te Hilversum. Het voorwerp werd op het laboratorium van de ROB schoongemaakt en geconserveerd.

Het zwaard is van ijzer, met resten van damascering op de kling. Rond de geveststang bevinden zich resten van hout. De totale lengte is 79,1 cm., waarvan 15,4 voor rekening van het gevest en 63,7 van de kling. De breedte van de pareerstang is 12,2 cm. De datering is ca. 14e eeuw n.Chr.

Het zwaard is door de familie Van Wettem geschonken aan de historische kring Loosdrecht en in de collectie van deze vereniging opgenomen.

Publikaties:

P. de Lobel, Een porseleinfabriek aan de Loosdrechtse plassen, in: Whm XXXII, 1983, 27-29 (over onderzoek bij de 18e-eeuwse porseleinfabriek in Oud-Loosdrecht).

Afb. 51
Ijzeren zwaard,
Middeleeuwen; Loos-
drecht-Loosdrechtse
plassen

Maarssen

1. Door leden van de historische kring Maarssen werd in oktober 1984 een klein onderzoek uitgevoerd op een terrein aan de Breedstraat, op de plaats van de in september 1984 afgebroken openbare school. Er werden tamelijk veel vondsten gedaan, de vroegste daterend uit de 12e/13e eeuw n. Chr. Goed herkenbare bewoningssporen werden niet aangetroffen, behalve een waterput, waarvan de aanleg op zijn vroegst in de 17e eeuw is te dateren.

Een rapport over het onderzoek van de hand van Th.G. van Dijk, leider van het project, berust in het archief van de ROB.

2. In april 1984 voerde de provinciaal archeoloog een verkenning uit in een huisje aan de Maarsseveensevaart (nr. 11). De bewoner had tijdens restauratiewerkzaamheden namelijk paalwerk ontdekt onder de vloer van één van de kamers. Het was op zo'n klein oppervlak niet mogelijk de functie van de palen definitief vast te stellen. Misschien hebben zij behoord tot een beschoeiing langs, of een steigertje aan, een kleine inham van de vaart. Deze moet dan in een latere fase zijn dichtgegooid om een uitbouw aan het oorspronkelijk duidelijk veel kleinere huis mogelijk te maken.

Montfoort

Publikaties:

H. Halbertsma, Montfoort, in: BKNOB 83, febr, 1984,44 (over onderzoek in de kerk van Montfoort).

Nieuwegein

1. Bij de verbreding van het Amsterdam-Rijnkanaal in de buurt van de zogenaamde 'Plofsluis' werden in 1980 en 1981 door leden van de historische vereniging 'Tussen Rijn en Lek', de historische kring Nieuwegein en R.J. Ooyevaar, correspondent van de ROB te IJsselstein, veel scherven uit de (late) IJzertijd en de Romeinse tijd gevonden. Hoewel vanwege de slechte weersomstandigheden geen nederzettingssporen konden worden waargenomen, moeten wij toch aannemen, dat zich hier de resten van een nederzetting uit de genoemde periodes hebben bevonden. De vondsten werden met name aangetroffen in een ongeveer zuidoost-noordwest verlopende geul.

Zie ook onder 'Publikaties'.

2. Vanaf najaar 1982 wordt door leden van de historische kring Nieuwegein onderzoek verricht op een terrein bij boerderij 't Blok, in het noorden van de gemeente. Vondsten van inheems en Romeins aardewerk aan de oppervlakte hadden namelijk het vermoeden doen rijzen, dat zich hier de sporen van een oude nederzetting in de grond zouden bevinden. Daar het terrein in de toekomst als sportpark in gebruik zal worden genomen, leek het wenselijk door enig proefonderzoek dit vermoeden te verifiëren en inzicht te verkrijgen in de aard van de eventueel aanwezige sporen.

Bewoningssporen, zoals kuilen en greppels, bleken inderdaad aanwezig. Ook werden enkele paalgaten aangetroffen, maar duidelijke gebouwplattegronden konden tot nog toe niet worden gereconstrueerd. De sporen leverden een overvloed aan scherven op, zowel van inheems als van geïmporteerd Romeins aardewerk. Ze zijn te dateren in de (late) IJzertijd en de Romeinse tijd. Het onderzoek duurt nog voort.

3. Door de aanleg van de raillijn Utrecht-Nieuwegein-IJsselstein zou een gedeelte van het terrein, waarin zich de resten van het voormalige Middeleeuwse kasteel Rijpickerwaard bevinden, worden vergraven. Daar het vermoeden bestond, dat juist hier de donjon van het kasteel zou hebben gestaan, kreeg R.J. Ooyevaar, correspondent van de ROB te IJsselstein, toestemming een klein proefonderzoek uit te voeren achter de huidige boerderij Rijpickerwaard. Het onderzoek vond plaats in het najaar van 1981. Resten van het Middeleeuwse

kasteel werden daarbij echter niet gevonden, wel van oudere fasen van de boerderij. Misschien hebben kasteel en donjon verder zuidelijk gelegen (onder of naast de huidige, uit 1889 daterende boerderij?). Voor aantasting door de raillijn hoeft in dat geval gelukkig niet te worden gevreesd.

Publikaties :

C.A. Kalee, CAROLUS MAGNUS in Jutphaas - Nieuwegein, in: Whm XXIX, 1980, 235-238 (over een scherf van een 16e-eeuwse kruik, gevonden op het Kerkveld, met opschrift CAROLUS MAGNUS 1581); R.J. Ooyevaar, Enkele verschillen tussen inheems aardewerk uit de late IJzertijd en uit de Romeinse tijd in Jutphaas, gemeente Nieuwegein, in: Whm XXX, 1981, 215-219; R.J. Ooyevaar, Enkele vondsten uit de omgeving van de "Plofsluis" in Nieuwegein, in: Whm XXXIII, 1984, 142-145.

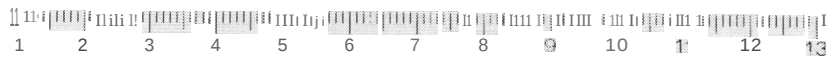
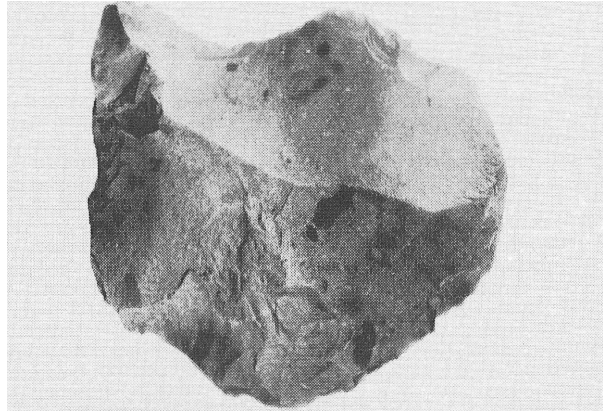
Oudewater

In maart 1983 werden op verzoek van de provinciaal archeoloog door R. de Zwarte waarnemingen verricht op het terrein van de voormalige gasfabriek. Door R.J. Ooyevaar, correspondent van de ROB te IJsselstein, was namelijk gemeld, dat bij het afgraven van verontreinigde grond Middeleeuws muurwerk aan het licht gekomen was, misschien zelfs een stuk van de Middeleeuwse stadsmuur van Oudewater. Het onderzoek van De Zwarte wees uit, dat de aanlegdikte van de muur 85 cm. was, en dat het opgaande werk niet meer dan 1,5-2-steens geweest kan zijn. Dit maakt het hoogst onwaarschijnlijk, dat het muurwerk van een stadsmuur was. Wij moeten veeleer denken aan de (voor)gevel van een Middeleeuws (14e-eeuws?) woonhuis. Een rapport over het onderzoek van de hand van R. de Zwarte bevindt zich in het archief van de ROB.

Rhenen

1. In juli/augustus 1980 werd door drs. D. Stapert van het BAL opnieuw (het eerste onderzoek vond plaats in 1979) onderzoek verricht in de groeve Kwintelooyen. Daarbij werd wederom Paleolithisch materiaal aangetroffen. Door de heer Van den Bovenkamp, te Veenendaal, werden in 1980 in dezelfde groeve enige fraaie Paleolithische artefacten gevonden. Zie verder onder 'Publikaties'.
2. In september 1981 werden door F. Meijer, te Veenendaal, bij Achterberg twee vuurstenen artefacten gevonden. Het zijn:
 - 1 mogelijk midden-Paleolithische kling (*Afb. 52*),
 - 1 afslagkrabber, waarschijnlijk Neolithisch.
3. In de buurt van het Egelmeer werd door mevrouw Ch.H. Delfin, correspondent van de ROB te Elst (U), in 1980 een fragment mogelijk van een Neolithische stenen bijl gevonden.
4. In de verslagperiode werden door mevrouw CH.H. Delfin op verschillende plaatsen in de gemeente nieuwe mogelijke grafheuvels ontdekt, onder meer een fraai exemplaar op het oostelijke uiteinde van de Grebbeberg. Zij werden door de provinciaal archeoloog verkend en, zo nodig, geregistreerd. Hierbij werden ook grondboringen uitgevoerd.
5. In 1984 verkenden mevrouw Delfin en de provinciaal archeoloog een mogelijk nederzettingsterrein aan de noordoostzijde van de Elsterberg. Hier waren, bij werkzaamheden aan een bospad, scherven van Neolithisch aardewerk gevonden. De verkenning leverde slechts één nieuwe vondst op: een versierd scherfje, mogelijk te dateren in de IJzertijd. Hoewel de vondsten gering in aantal zijn en bewoningssporen tot nog toe niet zijn waargenomen, is het toch zeer goed mogelijk, dat op deze plaats vroeger

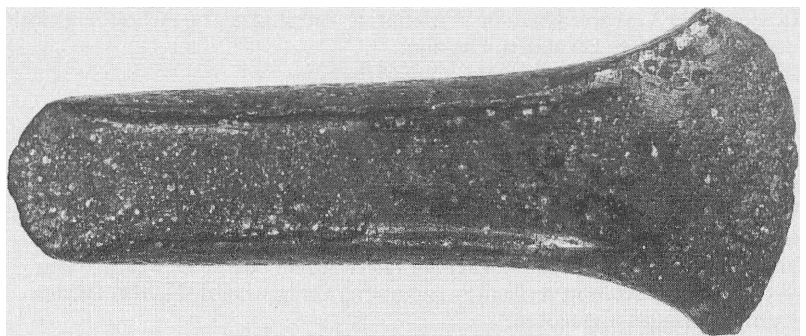
Afb. 52
Vuurstenen kling,
mogelijk Paleoli-
thicum; Achterberg
(gem. Rhenen).

mensen hebben gewoond, misschien in verschillende periodes. De noordoost-helling van de Elsterberg vormt hier namelijk een vooruitspringend, enigszins schotelvormig plateau, dat een uiterst geschikte nederzettingsplaats moet hebben gevormd.

6. Een eerder op de Utrechtse Heuvelrug gevonden bronzen bijl uit de Bronstijd (Afb. 53) kon in 1980 voor het Provinciaal Depot worden aangekocht. Hij werd in bruikleen gegeven aan het Streekmuseum Rhenen.

In maart 1982 kon een tweede bronzen bijl, in datzelfde jaar gevonden op de

Afb. 53
Bronzen bijl, Bron-
stijd; Rhenen.

Donderberg, voor het Provinciaal Depot worden gekocht. Ook deze is te dateren in de Bronstijd, en ook deze is in bruikleen afgestaan aan het Streekmuseum Rhenen.

7. Bij werkzaamheden aan bospaden op de zuidhelling van de Elsterberg werden in 1981 en 1982 scherven van aardewerk uit de IJzertijd en – mogelijk – de Romeinse tijd gevonden. Grondsporen werden niet waargenomen, maar de vondsten lagen, voor zo ver na te gaan, wel in situ. Het is dus niet onmogelijk, dat zich hier in de genoemde periode(s) één of meer nederzettingen hebben bevonden.

8. In 1983 brachten mevrouw Delfin en de provinciaal archeoloog een bezoek aan een terrein ten noorden van de steenfabriek 'Overbetuwe', bij Remmerden, dat op dat moment werd ontzand. Hier waren eerder enkele scherven van IJzertijd- en mogelijk vroeg-Middeleeuws aardewerk gevonden. Het resultaat van de verkenning was echter negatief: er werd geen enkel spoor van vroegere bewoning waargenomen.

9. Door bemiddeling van mevrouw G.M. Heijenga, conservator van het Streekmuseum Rhenen, kon de provinciaal archeoloog in 1982 een aantal vondsten bestuderen, die jaren geleden bij bouwwerkzaamheden op de Donderberg waren gedaan. Vermeldenswaard zijn een wandscherf van het Karolingische Badorf-aardewerk, met radstempelpersiering, en een platte, ronde kraal van groen glas, mogelijk eveneens van vroeg-Middeleeuwse ouderdom. De vondsten waren gedaan door A. Bovenschen te Veenendaal.

10. In oktober 1983 werden bij rioleringswerkzaamheden in De Dijk, bij Achterberg, resten van Middeleeuws muurwerk ontdekt (Afb. 54). Met hulp van

Afb. 54
Bakstenen fundering,
waarschijnlijk van de
voorburch van het
voormalige kasteel De
Horst, ca. 14e eeuw
n. Chr.; Achterberg-De
Dijk (gem. Rhenen).

Afb. 55
*Restant van onder-
aardse gang (?),
Middeleeuwen;
Rhenen-Torenstraat.*

leden van de historische vereniging Oudheidkamer Rhenen werden de resten verder bloot gelegd, onderzocht en ingemeten. Waarschijnlijk zijn het funderingen van de voorburch van het voormalige bisschoppelijke kasteel De Horst.

Op grond van het in de nabijheid gevonden aardewerk en het uiterlijk van het muurwerk zelf (vriendelijke mededeling van H.L. Jansen, stadsarcheoloog van 's-Hertogenbosch) moet de datering in de 14e eeuw n.Chr. worden gesteld.

11. Bij rioleringswerkzaamheden in de Torenstraat, in het centrum van Rhenen, kwamen in juli 1981 resten van een tongewelf aan het licht (Afb. 55). Het gewelf had een richting, die loodrecht stond op die van de Torenstraat zelf, was buitenwerks ca. 2 m. breed, en was gemetseld van rode baksteen (maten: 28x17x6,5 cm.). Mogelijk hebben wij hier te maken met een restant van een echte onderaardse gang. Volgens een melding uit 1483 moet er namelijk een gang gelopen hebben van het Rhenense Agnietenconvent, aan de westzijde van de Torenstraat, naar het bouwhuis, dat de nonnen aan de oostzijde van dezelfde straat bezaten (W. van Iterson, *De stad Rhenen*, 1960, 237).

12. Bij de rioleringswerkzaamheden in Zwijsbergen, Elst, werd door mevrouw Delfin en de provinciaal archeoloog in september 1981 een verkenning uitgevoerd. De resultaten waren volkomen negatief.

13. Bij grondwerkzaamheden in de uiterwaard bij Rhenen werden eind 1983 resten van een stenen gebouw aangetroffen. Archiefonderzoek wees uit, dat het gebouw het 16e/17e-eeuwse veerhuis geweest moest zijn. Het grondwerk werd stop gezet en het terrein afgerasterd. Met toestemming van het gemeentebestuur en van de provinciaal archeoloog begonnen leden van de historische vereniging Oudheidkamer Rhenen daarna aan een onderzoek van de resten. Eind 1984 waren belangrijke delen van de plattegrond van het veerhuis blootgelegd. Ook waren talrijke vondsten gedaan, waaronder opvallend veel munten. De vroegste daarvan dateren uit de 16e eeuw n.Chr. Het onderzoek duurt nog voort.

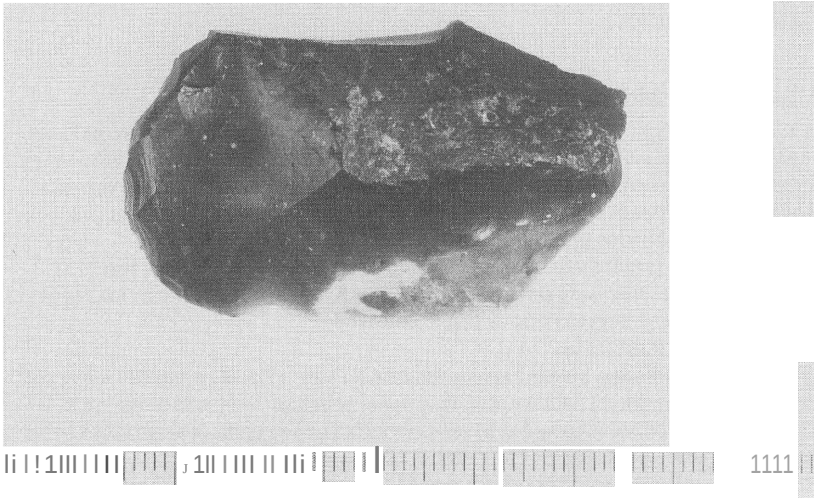
14. In augustus 1983 ontdekte de bewoner van het pand Duistereweg 18, te Rhenen, bij het slaan van een paal voor een schutting rond zijn tuin, een ronde, gemetselde put met een diameter van ca. 1,5 m. en een diepte van globaal 13 m. Wegens deze grote diepte werd voor het verdere onderzoek de hulp van de Rhenense brandweer ingeroepen. Op 29 augustus 1983 daalde een lid van dit brandweercorps, gezekerd door een touwen voorzien van een zuurstofmasker, in de put af. Hij stelde vast, dat de putmantel geheel uit baksteen bestond (lengte van de stenen: 19 cm., dikte: 5,5 cm.), en dat de bodem werd gevormd door droog zand (met wat van boven gevallen puin). Water stond er dus niet (meer?) in. Vondsten werden niet gedaan.

Datering en functie van deze diepe put zijn niet duidelijk geworden. Het meest waarschijnlijke is, dat hij vrij recent is aangelegd (1ge eeuw?), en dat hij op enigerlei wijze een rol speelde in de watervoorziening van de huizen in de buurt. Graag wil de provinciaal archeoloog op deze plaats de Rhenense brandweer bedanken voor hun belangeloze hulp bij het onderzoek van de put.

Publikaties:

C.J.H. Fransen en A.M. Wouters, verscheidene artikelen in het door hen geredigeerde tijdschrift 'Archeologische Berichten' (over Paleolithische vondsten in de groeves Kwintelooyen en Leccius-De Ridder); G.H.J. Ruegg and J.G. Zandstra (eds.), *Geology and Archaeology of Pleistocene Deposits in the Ice-pushed Ridge near Rhenen and Veenendaal*, in: *Mededelingen RGD* 35-2/7, 1981, 163-268; G.F. thoe Schwartzenberg, *Mesolithicum en/of Neolithicum op de Grebbeberg*, in: *Whm XXIX*, 1980, 214-216 (over artefacten, gevonden op het zuidwestelijke deel van de top van de Grebbeberg); G.F. thoe Schwartzenberg, *Kiezelsteenartefacten van de Homo Erectus*, in: *Whm XXX*, 1981, 207-213; D. Stapert, *Rhenen (gem. Rhenen)*, in: *BKNOB* 79, 1980, 36-41 (hierin publicatie van enige particuliere collecties, afkomstig uit de groeves Kwintelooyen en Leccius-De Ridder, en van de resultaten van een verkenning in

Afb. 56
Vuurstenen kling-
krabber, Mesolithicum
of Neolithicum; Soest.

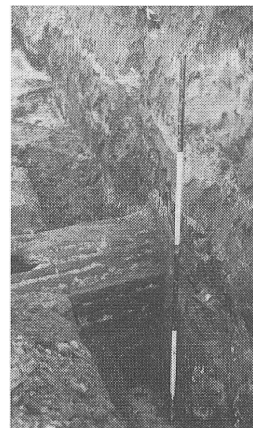

Kwintelooyen in 1978); D. Stapert, Rhenen (gem. Rhenen), in: BKNOB 80, 1981,56-63 (over de opgraving in de groeve Kwintelooyen in 1979); J. Ypey, Ein Männergrab mit D-Brakteatenbeschlagen des frankische Gräberfeldes bei Rhenen, Provinz Utrecht, Niederlande, in: Frühmittelalterliche Studien 17, 1983,460-478 (ROB-overdrukken 203); J. Ypey, Paardetuig?, in: Whm XXXII, 1983, 15-19 (de beide artikelen van Ypey gaan over vondsten uit het vroeg-Middeleeuwse grafveld bij Rhenen, opgegraven in 1952).

Soest

1. In de zandafgraving De Paltz, aan de Verlengde Paltzerweg, werden in de verslagperiode verscheidene vondsten gedaan. Het betreft veel vuursteenmateriaal, waaronder mogelijk enkele stukken van Paleolithische ouderdom, en aardewerkscherven uit het Neolithicum (een bekercerf met koordindrukken), de Bronstijd en de IJzertijd. Vinders zijn A. Boelsma te Eemnes en H. Kroes te Leusden.
2. In een andere zandafgraving, in het Monnikenbosch, werden ook vondsten gedaan, en wel vuursteenmateriaal en aardewerkscherven uit het Neolithicum en de vroege Bronstijd. Bij de scherven zijn er enkele van met wikkeldraad versierd aardewerk en van één of meer Veluwe klokbekers. Vinder is A. Boelsma te Eemnes.
3. In november 1981 werd de vondst gemeld van een Neolithische vuurstenen klingkrabber van Mesolithische of Neolithische ouderdom (Afb. 56). Het artefact werd gevonden in de tuin van het pand Colenso 89, te Soest. Vinder is E. Strijdsrecht te Soest.
4. Bij rioleringswerkzaamheden in de omgeving van boerderij 't Klooster, in het verlengde van de Lange Brinkweg bij de Eemstraat, kwamen enige resten te voorschijn van het voormalige 15e-eeuwse klooster Marienburg en van mogelijk latere bouwactiviteiten (Afb. 57). De resten zijn ingetekend door medewerkers van de ROB en de provinciaal archeoloog, met hulp van leden van de historische vereniging Soest. Een bericht over de vondst verscheen in de Amersfoortse Courant (27-10-1980).

Afb. 57
Restant van bakstenen
waterleiding op het
terrein van het
Middeleeuwse klooster
Marienburg; Soest.

Vechtstreek

Publikaties:

R. de Zwarte, Sporen van prehistorische bewoning in de Vechtstreek, in: Whm XXXI, 1982,90-100.

Vleuten-De Meern

1. Eind 1982/begin 1983 werd door het Archeologisch Instituut van de Rijksuniversiteit Utrecht gedurende ongeveer drie maanden onderzoek uitgevoerd op een terrein in De Meern. Dit terrein ligt in het gebied, waar zich de resten van een Romeins grensfort bevinden. Het onderzoek was noodzakelijk, omdat hier een woonhuis zou worden gebouwd.

Het onderzoek leverde vele sporen en vondsten op uit de Romeinse tijd.

Bijzonder interessant is de ontdekking van een Romeinse weg, die in ieder geval aan één zijde werd begrensd door een kolonnade.

Zie ook onder 'Publikaties'.

2. Bij werkzaamheden op een terrein ten oosten van 't Zand en ten noorden van de Groenedijk in De Meern werden in januari/februari 1984 waarnemingen verricht door E. Graafstal te De Meern. Doel was na te gaan of de resten van het boven al genoemde Romeinse fort zich tot hier uitstrekten.

In de zuidoost-hoek van het terrein werd het fundament van een muur gevonden, bestaande uit onzorgvuldig gestapelde, merendeels sterk verweerde tufsteenklompen en enkele fragmenten van andere bouwmaterialen. Al deze materialen waren Romeins, maar kennelijk secundair gebruikt. Op grond daarvan moet de muur waarschijnlijk in de na-Romeinse tijd worden gedateerd. Uit enkele afvalplekken werden verder verscheidene vondsten uit de Romeinse tijd geborgen, zoals aardewerkscherven, dakpanfragmenten en wat munten. Van het fort zelf werd echter geen enkel spoor aangetroffen. Wij mogen daarom aannemen, dat de plaats van de waarnemingen erbuiten heeft gelegen.

In een boomgaard aan de overkant van 't Zand, niet ver van de boven genoemde vindplaats, werden door E. Graafstal waarnemingen gedaan in enkele kuilen. Behalve een paar Romeinse scherven in de bovengrond werden hier geen sporen van bewoning aangetroffen.

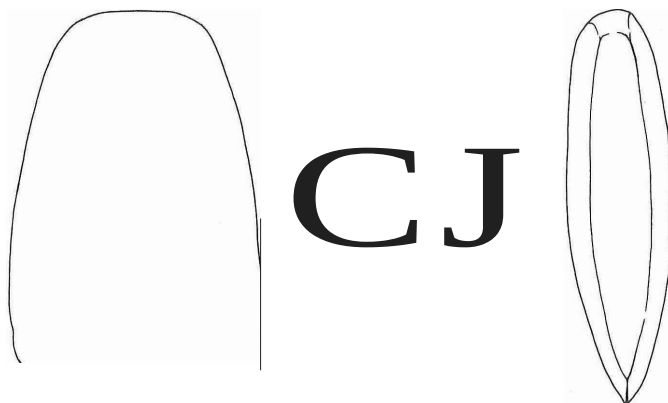
Rapporten over deze onderzoeken van de hand van E. Graafstal bevinden zich in het archief van de ROB.

3. Door leden van de historische vereniging Vleuten-De Meern-Haarzuilens werd in 1984 een proefonderzoek uitgevoerd op een terrein, gelegen in de hoek van de Alendorperweg en 't Zand in De Meern. Doel was na te gaan of zo ver ten noorden van het al eerder genoemde Romeinse fort nog sporen van bewoning uit die periode te vinden zouden zijn. Dit bleek niet het geval.

4. Begin 1984 meldde E. Graafstal, dat hij Romeinse en mogelijk vroeg Middeleeuwse vondsten had gedaan op een terrein ruim 1 km. ten noorden van het Romeinse fort te De Meern. Het ligt in de bedoeling deze interessante vindplaats te zijner tijd voor bescherming voor te dragen.

Publikaties:

C. Isings, Geldtransport voor Mercurius, in: Whm XXXIII, 1984,99-102 (over een Romeins bronzen beeldje van een bok, gevonden op het terrein van het Romeinse fort te De Meern); C.A. Kalee en C. Isings, Beknopt verslag van een opgraving in De Meern, in: Jaarboek Oud-Utrecht 1980,5-25 (over de opgraving 1973 bij het Romeinse fort te De Meern); C.A. Kalee, Een fragmentje van een Romeinse gezichtshelm uit De Meern, in: Whm XXX, 1981,66-69; C.A. Kalee, Opgravingen op de Hoge Woerd in De Meern, 1830-1973, in: Officieel Orgaan van de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens 2, 1982, 59-80 (overzicht over de opgravingen in en bij het Romeinse fort tot 1973); C.A.

Afb. 58
Stenen bijl, Neoli-
thicum; Woudenberg.
Schaal 1:2.

Kalee, De archeologische opgraving op de Hoge Woerd in De Meern in 1982-1983, in: Officieel Orgaan van de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens 4, 1984, 180 e.v. (over de hier onder nr. 1 genoemde opgraving); K.B. Nanning, Bottestein - een verdwenen ridderhof-stad, in: Officieel Orgaan van de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens 1, 1981, 12-16.

Woudenberg

In 1983 werd de vondst gemeld van een Neolithische stenen bijl (Afb. 58). De vondst was gedaan in oktober 1982, door G. van Apeldoorn te Woudenberg, bij het ploegen van een hoog gelegen akker in deze gemeente.

Zeist

1. In oktober 1982 werden door de AWN, afdeling Utrecht, langs een bospad in de boswachterij Austerlitz resten van gecremeerd bot en scherven van aardewerk gevonden. De vondst, die te dateren is in de late Bronstijd/vroege IJzertijd, zou kunnen wijzen op de aanwezigheid van een grafveld uit de Urnenveldentijd.

2. Leden van de AWN, afdeling Utrecht, deden in 1984 onderzoek naar de resten van het Franse kamp bij Austerlitz. Gepoogd werd de inrichting van het kamp beter te leren kennen. Over het onderzoek verscheen een artikel in het Utrechts Nieuwsblad (19-11-1984).

Al eerder (in 1982) waren door de heer Reyers van Buuren door hem gedane vondsten, afkomstig van het Franse kamp, overgedragen aan de provinciaal archeoloog. Zij bevinden zich nu in het Museum Flehite.

